

БЕЗБЕДНОСТ

ТЕОРИЈСКО-СТРУЧНИ
ЧАСОПИС
МИНИСТАРСТВА
УНУТРАШЊИХ
ПОСЛОВА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД
ГОДИНА XLII
Број 2/'00

Главни и одговорни уредник:	Снежана Перишић
Технички уредник:	Слободан Медих
Секретарица уредништва:	Весна Поповић
Лектор и коректор:	Ана Мучалица-Ненезић
Уредништво и администрација:	Београд, Кнеза Милоша 103
Уређивачки одбор:	Радомир Марковић (председник), проф. др Андреја Савић, проф. др Момчило Талијан, Слободан Крстић, Драган Ануцојић, Милош Војновић, Миодраг Вуковић, Радован Јованов, проф. др Љубомир Стајић, Снежана Перишић
Телефон и телефакс:	3342-349
Штампа:	Штампарииа „КОСМОС” Београд, Светог Саве 16-18

С А Д Р Ж А Ј

ТЕОРИЈА И ПРАКСА

- Др Мићо Бошковић* 145 НЕКИ ТЕОРИЈСКИ И ПРАКТИЧНИ АСПЕКТИ ОПЕРАТИВНОГ РАДА
- Горан Обрадовић,
Драган Поповић и
Драгослав Подвински* 165 СВОЈИНСКА
ТРАНСФОРМАЦИЈА
- Др Милан Шкулић* 177 ЛИШЕЊЕ СЛОБОДЕ ОД СТРАНЕ
ГРАЂАНА
- Проф. др Н. Н.
Брушлински
Слободан Спасић и
мр Драган Млаћан* 195 НОРМИРАЊЕ БРОЈА ВАТРОГАСНИХ
ВОЗИЛА И ВАТРОГАСНИХ СТАНИЦА
ЗА ГРАДОВЕ
- Мр Радоман Бендераћ* 203 ПРОЦЕНА НИВОА КОНТАМИНАЦИЈЕ
ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ
ОСИРОМАШЕНИМ УРАНОМ КАО
ПОСЛЕДИЦА НАТО БОМБАРДОВАЊА
СРЈ
- Љубиша Урошевић
Новица Марковић* 212 ЈУРИШНО ВОЗИЛО ЗА АКЦИДЕНТНЕ
СИТУАЦИЈЕ
- Др Радомир Мудрић
Др Срејко Јовановић* 219 МОДЕЛ МОРФОЛОШКИХ
КАРАКТЕРИСТИКА СТУДЕНАТА ВШУП
- Марић Предраг* 228 ПРИВРЕДНИ ПРЕСТУП У ОБЛАСТИ
ПРОМЕТА ЕКСПЛОЗИВНИХ МАТЕРИЈА

ИНОСТРАНЕ ПОЛИЦИЈЕ

- Др Милан Милошевић* 234 СТРУКТУРА ФРАНЦУСКОГ
БЕЗБЕДНОСНО-ОБАВЕШТАЈНОГ
СИСТЕМА

ПРИКАЗИ

- Проф. др Љубомир
Стајић* 257 Проф. др Мићо Бошковић: „АКТУЕЛНИ
ПРОБЛЕМИ СУЗБИЈАЊА КОРУПЦИЈЕ”

НЕКИ ТЕОРИЈСКИ И ПРАКТИЧНИ АСПЕКТИ ОПЕРАТИВНОГ РАДА

УВОДНЕ И МЕТОДОЛОШКЕ НАПОМЕНЕ

Др Мићо БОШКОВИЋ,
Полицијска академија

Откривање, разјашњавање и доказивање кривичних дела, као и њихово спречавање, врши се применом одговарајућих криминалистичких метода кроз оперативну делатност полиције. Мере и радње превентивног карактера углавном се предузимају кроз организовану криминалистичку контролу, док се

репресивни методи примењују у склопу планиране и реализоване криминалистичке обраде, мада је немогуће повући неку оштрију границу између превенције и репресије, када је у питању примена криминалистичких метода у циљу спречавања и откривања кривичних дела.

Полиција, у циљу откривања кривичних дела и њихових учинилаца и ради обезбеђивања материјалних и извора личних доказа, током криминалистичке обраде спроводи разне криминалистичко-тактичке и техничке радње, и мере, поједине истражне радње и, у одређеним криминалистичким ситуацијама, оперативно-техничке метода и средства (оперативне везе, сарадник, информатор, озвучење просторија, контрола телефона, тајно праћење, тајно фотографисање, контрола поштанских пошиљки и др.), које су регулисане посебним подзаконским прописом, којег доноси министар унутрашњих послова, на основу законског овлашћења.

Применом криминалистичко-тактичких и техничких радњи и мера и оперативно-техничких метода и средстава обезбеђују се искључиво информације оперативног карактера, док се спровођењем појединих истражних радњи, за чије спровођење су овлашћени органи унутрашњих послова, могу обезбедити и докази. Наиме, на тај начин постоји реална могућност да оперативна информација прерасте у доказну информацију, мада то не мора да се деси у свакој криминалистичко-тактичкој ситуацији, али у сваком случају обезбедиће се нове индицијалне чињенице. Целокупно, тако посматрана оперативна делатност полиције, води ка расветљавању конкретних кривичних дела и обезбеђивању степена основане сумње да је одређено лице и учинилац тог кривичног дела.

Поставља се проблем дефинисања садржаја појма оперативног рада, тј. да ли све наведене категорије криминалистичких радњи и мера, без обзира на њихов процесни значај, начин регулисања и спровођења, спадају под садржај оперативног рада, или само неке од њих, те какво је теоријско образложење које иде у прилог заузетом ставу.

Оперативна делатност треба да буде креативна и у том смислу сви практичари и теоретичари морају да савладају и пређу границе свог искуственог сазнања и да развијају и усмеравају криминалистички мисаони процес ка новим сазнањима која ће допринети успешнијем разјашњавању и доказивању кривичних дела, али остварити и превентивни ефекат у супротстављању криминалитету.

У оперативној делатности морају бити присутни „напори да се протумачи криминалистичко поступање од сумње до доказа као мисаона и радна целина, те да се прикажу специфичне мисаоне поставке и операције у њиховом основном значењу за криминалистичко детективско разјашњавање злочина. Суштина криминалистичког истраживања чињеничног стања тражи да се, поред сазнања, поступка и метода класичних кривично-правних наука, корисно употребе и сазнања те искуствене поставке других дисциплина и животних подручја у циљу испуњења криминалистичког задатка”.¹

Оперативни радници, у току читавог тока оперативног рада, морају настојати да научним прилазом решавају постављени задатак, да прошире сопствена знања, што указује на нужност истраживања непознатих сфера криминалистике, ради добијања релевантних сазнања. Претходно наведени аутор, основано тврди да је криминалистичко размишљање интелектуална делатност коју мора развити онај ко жели разјаснити кривично дело, јер се њом усмерава и утврђује тактичко-методолошки поступак разјашњавања кривичног дела.

Основни проблем се састоји у одређивању радњи и мера које спадају у садржај оперативне делатности, чији циљ, иначе, није споран. То повлачи и давање одговора у односу на статус ових криминалистичких радњи и мера, уколико све не буду обухваћене садржајем појма оперативног рада, те каква је њихова улога у криминалистичкој обради и којим адекватним појмом могу бити обухваћене.

Да би могли разрешити постављени проблем, у наредном излагању сагледаће се неки теоријски и практични аспекти оперативног рада, што и представља предмет овог истраживачког приступа. Због тога, битно је да се прво сагледају и анализирају доступна мишљења страних и домаћих аутора у односу на појам оперативног рада, па потом да се дефинише криминалистичка оператива и њени задаци, уз краћи осврт на начела оперативног рада и правни основ оперативне делатности. Након тога следи критички осврт на презентирани теоријске и практичне аспекте оперативног рада са сопственим мишљењем у погледу његовог дефинисања, односно у одређивању криминалистичких радњи и мера које треба да буду обухваћене садржајем појма оперативног рада, уз указивање на неке практичне пропусте.

---

¹ W. Pfister, „ZUM KRIMINALISTISCHEN DENKPROZESS“, Kriminalistik, Heidelberg, бр. 9/80. стр. 385-389.

ПОЈАМ ОПЕРАТИВНОГ РАДА

Проблем оперативног рада се не може искључиво посматрати са позиција практичног поступања, већ га треба третирати и са теоријског, па чак и научног становишта. Без потпуног и јасног дефинисања шта садржи тај појам, у теорији и пракси није могуће издиференцирати често спомињане појмове оперативног рада, оперативне делатности и оперативног поступања. Због тога је значајно да се проблем оперативног рада посматра и са теоријског становишта, што и јесте и један од задатака савремене криминалистике, управо зато, што омогућава осавремењивање криминалистичких метода и научни прилаз у њиховом коришћењу, а што све иде у прилог садржајније криминалистичке праксе.

У данашњим динамичним друштвеним односима, до посебног изражаја долази потреба повезивања и међусобно узрочног деловања између теорије и праксе, јер се пракса стално усавшава захваљујући теоријским достигнућима, док се, такође, и теорија развија под утицајем праксе. Овај однос је веома битан са становишта примене криминалистичких метода кроз оперативан рад, јер на тај начин теоријска достигнућа налазе своју примену кроз практичну делатност.

Оперативан рад може да се посматра са аспекта субјеката који га у пракси примењују (криминалистичка полиција, полиција – раније милиција, државна безбедност, војна безбедност и др.), као и са становишта друштвених односа и појава на које је усмерена оперативна делатност (криминалитет, јавни ред и мир, безбедност саобраћаја, заштита уставног уређења и безбедности земље, разне војне операције и сл.). Самим тим, оперативни рад у најширем смислу обухвата веома широко поље разноврсних делатности и у његовој реализацији могу да учествују различити субјекти. Такође, из претходног произлази да би оперативни рад требало да обухвати оне сегменте делатности која је усмерена на примену превентивних и репресивних мера у супротстављању криминалитету. Међутим, то не значи да је тиме одређен појам оперативног рада, јер претходно изнета констатација не представља било какву дефиницију, ни по јасноћи садржаја, ни по својој прецизности, већ дедукована из претходног текста, она одређује само циљ оперативног рада, што одређује и његове задатке.

Супротстављање свим видовима криминалитета (општи, привредни, политички и еколошки), нарочито савременим појавним облицима, сложен је тежак и одговоран задатак. Због тога се не може замислити ефикасно супротстављање криминалитету, уколико се оперативни рад не заснива на теоријским достигнућима и научним основама, из чега произлази питање одређивања теорије оперативног рада у науци, што није предмет овог рада. Нема сумње да су, нарочито у новије време, достигнућа других наука нашла своју примену у криминалистици, што је утицало на квалитетнији оперативни рад. Квалитетнији оперативни рад доприноси и ефикасној борби против криминалитета, па се због тога оперативни рад не може само ослањати на праксу и практично искуство, већ мора, у свом развоју, све више да добија теоријску основу.

Историјски посматрано, у супротстављању криминалитету примењивали су се различити методи, од најбруталнијих до савремених, које карактерише научни прилаз уз одговарајуће коришћење изума друштвених, природних и техничких наука. Савремени методи у супротстављању криминалитету садрже превентивни и репресивни аспект што, уз њихово спровођење од стране надлежних органа, гарантује и адекватне резултате у спречавању и откривању кривичних дела из свих области криминалитета. Без обзира на различите прилазе у дефинисању оперативног рада, у току његове реализације нужан је организован, систематски и тимски рад заснован на мултидисциплинираној теоријској и стручној основи, уз правилну процесну и тактичку примену одговарајућих криминалистичких метода у односу на свако конкретно кривично дело. У зависности од садржаја конкретне криминалистичко-тактичке ситуације примењује се и одређени криминалистички методи, при чему се обавезно мора водити рачуна о специфичности кривичних дела, које су карактеристичне не само за различита кривична дела, него и у оквиру одређеног типа кривичног дела, у зависности од начина, средства, места, времена, мотива, чињеница и околности присутних при његовом извршењу. Сходно томе може се констатовати да оперативна делатност представља један динамичан процес у оквиру којег се предузимају адекватни криминалистички методи који нису статични и непроменљиви, већ напротив, они се стално дограђују и усавршавају, у зависности од етиологије и феноменологије криминалитета и других битних фактора од утицаја на њихово формирање и примену.² Имајући у виду претходно изнето, веома је битно да се одређивањем садржаја појма оперативног рада дефинише једна целина деловања полиције у супротстављању криминалитету, која има своја начела и друге битне карактеристике.

У теорији су присутне разне дефиниције појма оперативног рада, у зависности од самог прилаза и основе од које се полази приликом дефинисања. Тако L. Schaff³ тврди да тзв. „оперативне радње нису само и барем не пре свега агентурни рад, њихов интегрални део сачињава, пре свега, самостални истражни рад, самостално надзирање итд. Јасно и та делатност се може предузимати само у одређеним границама”.

M. Litunsky⁴ дефинише оперативне радње као „неформалну и у начелу тајну делатност органа Грађанске милиције којој је циљ прибављање таквих информација о околностима кривичног чина, његовог учиниоца и о доказним средствима која омогућују или олакшавају извршавање задатка претходног поступка. Правац и подручје тих радњи у конкретном предмету може одредити орган који води или врши надзор над истрагом, док начин његовог извршења дефинишу принципи криминалистичке тактике и технике”.

---

² Др М. Бошковић, „Криминалистика-методика I”, друго измењено и допуњено издање, Полицијска академија Београд, 1998. Опширније о садржају криминалистичких метода видети стр. 10–30.

³ L. Schaff, према наводима др S. Коебеке у раду „Przyczynek do rozważań o teorii pracy operacyjnej”, Problemy Kryminalistyki, Warszawa, бр. 150/81 стр. 223.

⁴ M. Litunsky, према наводима др S. Коебеке, оп. цит, стр. 223.

Доста опширну, али и исцрпну дефиницију оперативног рада даје Т. Нанаусек:⁵ „Оперативни рад, то је у криминалистичкој науци основни систем правно дефинисаних-поверљивих и тајних – операција органа гоњења, комплексно вођен изван кривичног и административног процеса и другим службеним радњама тих органа, а служи сузбијању кривичних дела и њиховом спречавању, пре свега прибављањем, проверавањем, и коришћењем информација о догађајима, срединама или лицима која су постала предметом правно мотивисаног интереса, а у циљу откривања и усмеравања доказа. Тај систем такође врши и друге функције у подручју заштите државе, истраживања и дезинтеграције негативних друштвених састава, нарочито криминогених и ликвидације фактора који погодују преступништву”.

Анализирајући садржај наведене дефиниције оперативног рада, може се закључити да њу карактеришу неколико битних обележја, значајних за суштину оперативног рада. Стога ћемо у наредном излагању размотрити та битна обележја:

– Оперативни рад се заснива на криминалистичкој науци, што указује на постојање тесне везе између оперативног рада и криминалистике, јер се кроз оперативни рад спроводе одређени криминалистички методи. Пошто је циљ оперативног рада откривање кривичних дела, њихових учинилаца и обезбеђење ваљаних доказа, онда је логично да се то успешно може постићи једино применом адекватних криминалистичких метода. Који ће се методи криминалистике применити, зависи од садржаја сваке конкретне криминалистичко-тактичке ситуације.

– Оперативни рад има свој правни основ и одвија се уз поштовање начела законитости. Без обзира колико оперативни рад захтевао поштовање начела тајности, он се ипак мора одвијати уз поштовање законских и одговарајућих подзаконских прописа. Садржај криминалистичких радњи и мера које се предузимају у склопу оперативног рада, није од утицаја на поштовање законитости, исто као што је без утицаја и врста прописа којим је правно регулисана организација и делатност надлежног органа у реализацији оперативног рада. Стога су присутни приговори да тајни и поверљиви рад не може да буде и законит, апсолутно неосновани, па чак и тендециозни.

– Оперативни рад обухвата процесне радње, административно-правне радње и оперативне радње засноване на подзаконским актима које, по основу законског овлашћења доноси министар унутрашњих послова. Упоредбујући ову констатацију која произлази из наведене дефиниције са нашом теоријом и праксом, може се закључити да има доста сличности, нарочито у погледу предузимања појединих истражних радњи у преткривичном поступку и примене одређених оперативно-техничких средстава и метода које су регулисане одговарајућим подзаконским актом којег, такође доноси министар унутрашњих послова. Међутим остаје и даље проблем садржаја оперативног рада, тј. да ли све наведене радње и мере улазе у његов појам, што опет зависи од прихваћене дефиниције појма оперативног рада појединих аутора.

⁵ Т. Нанаусек, према наводима у раду др С. Коебеке, оп. цит. стр. 224.

– Оперативни рад је систем операција усмерен на сузбијање кривичних дела и представља један од основних средстава у супротстављању криминалитету са превентивног и репресивног становишта.

– Оперативни рад се, поред осталог, заснива на прикупљању и провери информација које су у вези са сузбијањем криминалитета и другим друштвено-негативним појавама, до којих се долази вођењем информативних разговора и на други начин. Претходно и ово обележје дате дефиниције оперативног рада карактеристично је и са аспекта теоријског и практичног сагледавања оперативног рада код нас, с обзиром да надлежни органи у супротстављању криминалитету имају обавезу превентивног и репресивног деловања и да у извршавању тог задатка у великој мери користе све релевантне информације, нарочито кроз примену индицијалног метода откривања и разјашњавања кривичног дела. Сасвим је други проблем што се у пракси далеко више испољава репресивна, него превентивна делатност органа откривања и правосуђа.

– Оперативни рад се спроводи уз примену начела тајности, тј. постоји потреба чувања тајне, јер се тим омогућава постизање веће ефикасности и деловања фактора изненађења у односу на осумњичено лице, коме тако не могу да буду доступне оперативне информације надлежног органа откривања. Начело тајности је једно од основних криминалистичких начела, па је сасвим логично што налази своје адекватно место у склопу оперативног рада, без обзира о којим криминалистичким радњама и мерама се радило.

Указујући да је проблем полицијске интервенције у савременим условима постао научни проблем и да се у последње време проблем оперативног рада све више третира са научних позиција, др S. Коебеке⁶, говорећи о оперативном раду, исти третира као термин са више значења, међу којима се као најпознатија издвајају следећа два:

– оперативни рад у значењу оружаних војних операција, с тим што се у том значењу може говорити и о милицијским операцијама или операцијама здружених полицијских одреда,

– оперативни рад у значењу које се односи на подручје незваничних истражних операција органа реда и сигурности.

Међутим, када разматра проблематику теорије оперативног рада, овај аутор за предмет узима садржај оперативног рада у његовом другом наведеном значењу, што значи да га везује за незваничне истражне операције надлежних органа. Интересантно је што овај аутор указује и на чињеницу да су у пољској научној и стручној литератури присутна мишљења неких аутора који се баве проблемом оперативног рада, која исти третирају само у кривичном процесу, што унапред и одређује место оперативног рада. Наиме, оперативни рад се третира као неформално и по правилу тајно подручје делатности надлежних органа, стриктно повезано са кривично-процесним правом и једино њему подређено.

---

⁶ Dr. S. Koebecke „Przyczynek do rozważań o teorii pracy operacyjnej” Problemy Kryminalistyki, Варшава, бр. 150/81 стр. 222-223.

Настојећи да дефинише појам оперативног рада мр В. Ивановић⁷ указује на чињеницу да сама реч оператива упућује на одређену активност у конкретном случају, брзину, тачност, ефикасност свесне и организоване акције. Оперативна делатност је, пре свега, усмерена на решавање криминалне проблематике, односно на откривање кривичног дела и његовог учиниоца. Превентивни задаци се решавају углавном кроз криминалистичку контролу, чији су носиоци овлашћена службена лица органа унутрашњих послова, док одређени допринос могу да дају и грађани са којим се сарадња успоставља на добровољној основи. Решавање репресивних задатака у сузбијању криминалитета испољава се кроз криминалистичку обраду, чији је задатак откривање кривичних дела и њихових учинилаца и обезбеђење доказа. Овај аутор указује и на неке битне елементе и карактеристике оперативног рада, али не даје једну потпуну његову дефиницију, већ прихвата наведену дефиницију Т. Напаусек-а, уз констатацију да је оперативна делатност на закону заснована и да као таква представља специфичан део криминалистичке науке, која захтева савремене методе и средства у борби против криминалитета.

Одређујући појам оперативног рада, др А. Савић⁸ указује на чињеницу да се оперативни рад државне безбедности, стручно гледано, не разликује од оперативног рада у сродним службама и ресорима (Ресор јавне безбедности, Управа безбедности Војске Југославије, Служба за истраживање и документацију СМИП и сл.). Овакву констатацију овај аутор заснива на истоветности или сличности у примени снага, средстава, метода, радњи и мера које се плански, тајно и континуирано одвијају, односно и благовремено прибављају, проверавају и процењују подаци и обавештења о антиустановној делатности ради њеног документовања и пресецања. Разлика произлази само из делокруга рада, јер се послови државне безбедности, у основи, тичу кривичних дела (укључујући и припремне радње) политичког криминалитета.

На основу претходних констатација, поменути аутор, појам оперативног рада одређује као примену средстава, метода, мера и радњи у циљу откривања, праћења, истраживања, документовања и спречавања делатности усмерене на подривање или рушење Уставом СРЈ утврђеног поретка и угрожавања безбедности земље. Презентирана дефиниција појма оперативног рада дата је са аспекта делатности државне безбедности, али је сасвим основано тај појам везан за сузбијање криминалитета, и то спречавање и откривање политичких кривичних дела, с обзиром на надлежност државне безбедности. У сваком случају је значајно да и овај аутор појам оперативног рада везује за сузбијање криминалитета, ограничавајући по основу надлежности појединих ресора и служби, а не по садржају, методе, радње и мере које се предузимају у оквиру оперативног рада на супротстављању криминалитету.

Презентирана дефиниција појма оперативног рада може да буде прихватљива и за остале органе и службе који се баве сузбијањем криминалитета, под условом да у свој садржај обухвати и остале облике криминалитета (општи,

⁷ Мр В. Ивановић и група аутора, „Криминалистика“, ВШУП, Земун, 1991. стр. 257–259.

⁸ Др А. Савић, „Начела оперативног рада државне безбедности“, Зборник радова наставника ВШУП, Земун, бр. 1/98. стр. 99.

привредни и еколошки), с тим што и даље остаје отворен проблем, које радње и мере улазе у садржај појма оперативног рада, по ком основу и по којим критеријумима. Криминална област на коју је усмерен оперативни рад може да буде основ његове поделе, што опредељује и надлежност субјеката и уједно омогућава његово парцијално дефинисање без одређивања јединственог појма оперативног рада, независно од области криминалитета и надлежности појединих субјеката.

Свеобухватна дефиниција-садржај оперативног рада-мора да се заснива на одређивању које криминалистичке радње и мере обухвата тај појам с обзиром да смо га довели у тесну везу са применом криминалистичких метода. Међутим, пре одговора на ово суштинско питање које је од значаја са теоријског и практичног аспекта, мора се следити утврђена методологија излагања, како би дошли до теоријског утемељења на основу којег ће се, кроз критички осврт, издиференцирати садржај појма оперативног рада.

У том контексту, веома је значајно претходно дефинисати и теорију оперативног рада, где се под теоријом могу сматрати систематизована сазнања која су научно образложена и аргументована и која се односе на одређена подручја друштвеног живота. У домаћој и иностраној криминалистичкој литератури присутни су радови који обрађују проблематику оперативног рада, али је мали број радова који се озбиљније бави теоријом оперативног рада, или дефинишу овај појам.

Истраживање оперативног рада омогућава његово потпуније дефинисање, али и утврђивање низа значајних чињеница и околности које су биле присутне у том процесу, тј. од момента добијања оперативне информације којом се указује на основе сумње да је извршено кривично дело, преко планирања и предузимања адекватних криминалистичких радњи и мера, па до стицања степена основане сумње да је одређено лице учинилац конкретног кривичног дела. Истраживањем се могу констатовати одређени пропусти у избору и временској примени одговарајућег криминалистичког метода, у примени начела брзине и оперативности, у проналажењу и обезбеђивању материјалних доказа и извора личних доказа, у документовању оперативних и доказних информација, али се могу утврдити и поједине незаконитости у оперативном раду, уколико су биле присутне. Међутим, не мисли се само на евентуално незаконито понашање оних лица која учествују у оперативном раду, већ и на незаконите поступке у виду разних утицаја и притисака ванправног карактера од стране утицајних појединаца из политичког и привредног живота.

Одређивање садржаја појма оперативног рада, као и друге чињенице до којих се може доћи истраживањем целокупне оперативне делатности, представљају основу за дефинисање теорије оперативног рада. Узимајући у обзир претходне наведене дефиниције појма оперативног рада, као и друге изнете релевантне чињенице и околности, др S. Коебеcke⁹ одређује теорију оперативног рада као „скуп систематизованих, научно аргументованих сазнања,

---

⁹ Dr S. Koebecke, „Przyczynek do rozważań o teorii pracy operacyjnej”, Problemy Kryminalistyki, Варшава, бр. 150/81. стр. 227.

која се односе на правно санкционисани, на криминалистичкој науци основани систем неслужбених и тајних акција органа реда и сигурности, комплексно вођених изван кривичног процеса административним радњама и другим радњама тих органа у циљу сузбијања различитих кршења закона, прикупљањем, проверавањем и гомилањем разноврсних информација повезаних с различитим облицима рада и појава, негативних са друштвене тачке гледишта”.

Када се разматрају и анализирају дефиниције оперативног рада и теорије оперативног рада страних аутора, са аспекта наше практичне примене и њиховог правног основа, морају се узети у обзир наши прописи, како Закон о кривичном поступку и Закон о унутрашњим пословима, тако и одговарајући подзаконски прописи који регулишу примену одређених радњи и мера. То је веома значајно, јер примена криминалистичких радњи и мера није произвољна, већ је у вези са процесном дозвољеношћу, без обзира да ли се њиховим спровођењем обезбеђују оперативне или доказне информације. Исто тако као што постоји тесна веза између оперативног рада и криминалистике, таква веза је присутна и између криминалистике и кривично-процесног права, која је посебно значајна приликом обезбеђивања доказних информација. Овај однос је карактеристичан за оперативни рад у свакој земљи, јер га детерминишу одредбе Закона о кривичном поступку, других закона и одређених подзаконских аката, па у том контексту треба и посматрати релативност датих дефиниција појма оперативног рада, пошто је нужно њихово сагледавање кроз призму наших одговарајућих прописа и наше актуелне праксе. Другим речима, морају се сагледати теоријски и практични аспекти таквих дефиниција појма оперативног рада у склопу наших актуелних друштвено економских и политичких односа, односно потребно их је довести у везу са нашом друштвеном стварношћу.

Теоријски приступ оперативном раду је нужан, што и оправдава разматрање његове теорије, јер делатност полиције на сузбијању криминалитета мора да се заснива на научним основама. Тешко је без теоријског мишљења повезивати друштвене појаве и без научних сазнања утврђивати релевантне узрочно-последичне везе међу разним друштвеним појавама. Без таквог активног односа у истраживању криминалитета, као друштвено-негативне појаве, није могуће примењивати адекватне криминалистичке методе у склопу оперативне делатности полиције на спречавању, откривању, разјашњавању и доказивању појединих кривичних дела. Недостатак радова који би указивали на значај теорије оперативног рада су и један од фактора који утичу на још увек недовољну заинтересованост полиције и других надлежних органа за научна деостигнућа која своју примену могу наћи у криминалистици. Због тога је потребно практични рад стално дограђивати теоријским сазнањима и одговарајућим научним достигнућима, што захтева већу заинтересованост свих оних у чију надлежност спада сузбијање криминалитета, јер се тиме остварује међусобно дејство и узајамни утицај теорије и праксе.

КРИМИНАЛИСТИЧКА ОПЕРАТИВА И ЊЕНИ ЗАДАЦИ

У домаћој криминалистичкој литератури присутна су мишљења да се не може говорити о оперативној делатности у спречавању и откривању кривичних дела,

одвојено од криминалистичке оперативе. Пошто је претходно презентирано више дефиниција појма оперативног рада, као и дефинисана теорија оперативног рада, остаје да се разјасни шта чини садржај криминалистичке оперативе, каква је њена веза са криминалистиком и оперативним радом и да ли она доприноси или може допринети развоју теорије оперативног рада.

У том контексту мр В. Ивановић¹⁰ доводи у везу оперативни рад и криминалистичку оперативу, тврдећи да криминалистичка оператива паралелно и самостално функционише у односу на тактику, методика и технику као дисциплине криминалистике. Према овом мишљењу, криминалистичка оператива је самостална дисциплина криминалистике као јединствене науке, исто тако као што су криминалистичка тактика, методика и техника. Криминалистичка оператива се као дисциплина криминалистике изједначаје са осталим криминалистичким дисциплинама у погледу значаја и улоге у сузбијању криминалитета, при чему свака дисциплина примењује сопствене методе. Говорећи о садржају метода криминалистичке оперативе, овај аутор истиче да та дисциплина користи знања остале три дисциплине криминалистике (тактике, методике и технике) и то, пре свега, знања криминалистичке тактике, с циљем да у фази преткривичног поступка, када се трага за учиниоцем кривичног дела, „дође до информација које трасирају пут ка онима који су проузроковачи радног проблема”.

Анализом претходног мишљења јасно је да криминалистичка оператива није дефинисана, нити јој је одређен предмет и метод, осим што јој је одређено место у систему криминалистике и делимично утврђен њен однос са осталим дисциплинама криминалистике. Наиме, уопште није прецизирано које методе користи ова дисциплина и у чему се разликује њихова примена од метода осталих криминалистичких дисциплина, односно у којој фази криминалистичке обраде се испољава примена метода криминалистичке оперативе и какав је њихов значај и допринос у спречавању и откривању кривичних дела, њихових учинилаца и обезбеђења доказа. Уколико се претендује да криминалистичка оператива буде дисциплина криминалистике, онда се она мора у потпуности и прецизно дефинисати, како би се могле уочити сличности и разлике од осталих криминалистичких дисциплина и сагледати њен значај у супротстављању криминалитету. То тим пре што у прихваћеном учењу да се криминалистика дели на три дисциплине (тактика, методика и техника), са теоријског аспекта постоје јасне дефиниције све ове три дисциплине, утврђен њихов међусобни однос и место у систему криминалистике, из чега и произлази појединачна улога сваке од ове три дисциплине у сузбијању криминалитета. При овако прихваћеној подели, ипак треба нагласити да она има само теоријски значај, док је у практичној делатности немогуће извршити стриктну поделу у примени метода наведених криминалистичких дисциплина. Свакако да и ову чињеницу треба имати у виду приликом дефинисања криминалистичке оперативе и одређивања њеног места у систему криминалистике, односно одређивања њене улоге у борби против криминалитета.

---

¹⁰ В. Ивановић, оп. цит. стр. 259.

Настојећи да што потпуније дефинише криминалистичку оперативу, С. Костић,¹¹ даје доста широку дефиницију, одређујући да је то:

– сложена организација која, у зависности од времена и места, процене безбедносног стања и конкретних безбедносних проблема, као и прогнозе криминалитета, омогућава благовремену радну оријентацију органа у борби против тог друштвеног зла (које је као коров) на бази сталног прикупљања обавештења и података, с циљем спречавања и откривања кривичних дела и њихових учинилаца, као и њиховог проналажења и хватања,

– у зависности од потребе, организује и остварује стално повезивање органа унутрашњих послова, грађана и других субјеката и пружа стручну помоћ у извршавању задатака у борби против криминалитета и очувања безбедности уопште,

– омогућава својом оперативном организацијом и прикупљањем обавештења од грађана, ефикасно примењивање тактичких радњи и постизање оптималних резултата у тој примени, са повратним дејством на оперативну делатност, како у спречавању (превентива), тако и у сузбијању криминалитета.

– на основу укупних обавештења доноси одлуке за правилно и благовремено усмеравање оперативне делатности и руковођење њеним токовима.

Без обзира на њену ширину, ова дефиниција ипак не прецизира предмет криминалистичке оперативе, нити садржај њеног рада јасно одваја од садржаја остале три дисциплине криминалистике, па самим тим не врши диференцијацију криминалистичких метода које треба да примењује ова дисциплина у борби против криминалитета. Нема неких већих препрека да се криминалистичка оператива прихвати као дисциплина криминалистике и да се успоставе односи са остале три криминалистичке дисциплине, али је нужно да се претходно она јасно дефинише, тј. одреди њен предмет и садржај, односно тачно наведу криминалистичке радње и мере које се примењују у оквиру криминалистичке оперативе, с циљем супротстављања криминалитету. Када се то уради ваљано са теоријског и практичног становишта, онда се неће више постављати проблем садржаја појма криминалистичке оперативе и њеног односа са осталим криминалистичким дисциплинама, као ни њеног значаја и доприноса у спречавању и откривању кривичних дела и њихових учинилаца.

Чињеница је да је криминалистика јединствена наука, да њене дисциплине, по садржају и предмету, не могу бити одвојене неким оштрим границама и да се поједини садржаји морају преклапати у одређеном обиму. Међутим, без обзира на претходно речено, дефиниције криминалистичке тактике, методике и технике доста прецизно указују на њихов предмет и садржај, док то није случај и са датим дефиницијама криминалистичке оперативе. Док се из дефиниција криминалистичке тактике, методике и технике јасно може разлучити и схватити њихова суштина, дотле је из дефиниције криминалистичке оперативе не може стећи јасна представа о њеном садржају и месту у криминалистици,

¹¹ С. Костић, „Основи криминалистичке оперативе“, ВШУП, Земун, 1987. стр. 28.

као ни о њеној улози у сузбијању криминалитета у склопу примене криминалистичких метода.

Основни задаци криминалистичке оперативе ни по чему се не разликују у односу на основне задатке криминалистике, као јединствене науке, која примењује научне и на пракси засноване методе. Два су основна задатка криминалистичке оперативе која се уклапају у савремене токове криминалне политике.

Суштина првог задатка се састоји у делатности на плану спречавања криминалитета, тј. активност у домену превенције. Тај задатак се углавном реализује кроз оперативну контролу која се успоставља на основу постојања опште сумње да одређена лица врше кривична дела која се гоне по службеној дужности, или да се на одређеним локацијама врши или припрема извршење таквог кривичног дела, односно да се видно испољава дејство материјалне последице кривичног дела на учиниоца. Оперативна контрола, углавном, има превентиван карактер, али може да пружи и такве оперативне информације, на основу којих се могу одмах применити и адекватне репресивне мере, што је најизраженије у ситуацији када оперативна контрола доводи до хватања учиниоца у извршењу кривичног дела (*delicto in flagranti*). Због тога је значајно да се води рачуна о свим специфичностима локације на којој је успостављена оперативна контрола и да се у том смислу одржавају поједини контакти са лицима из криминалне средине или њима блиским лицима, како би добиле што релевантније информације, нарочито о намерама и циљевима појединаца или група који планирају извршење одређених кривичних дела.

Други задатак криминалистичке оперативе се испољава кроз репресивну делатност, тј. кроз откривање кривичних дела и њихових учинилаца и обезбеђење доказа. Овај задатак криминалистичка оператива, углавном, остварује кроз оперативну обраду, која се отвара и спроводи када се стекне степен основа сумње да је извршено конкретно кривично дело, или да је одређено лице учинилац неког од кривичних дела која се гоне по службеној дужности.

У присутној домаћој криминалистичкој литератури, као и у свакодневној пракси на сузбијању криминалитета, међу радницима криминалистичке полиције и полиције, присутни су и користе се термини криминалистичка контрола и криминалистичка обрада, а да се, најчешће, не прави њихова садржајна разлика која мора бити у вези са суштином појма оперативног рада. Без обзира на то, ми смо у претходном излагању искључиво користили појмове оперативна контрола и оперативна обрада, као адекватне садржају појма оперативног рада. Наиме, сматрамо да су оперативна контрола и оперативна обрада, по садржају, ужи појмови од криминалистичке контроле и криминалистичке обраде и да морају бити у складу са одређеним садржајем појма оперативног рада. Како смо претходно истакли, наше мишљење о дефиницији оперативног рада, односно о садржају његовог појма, изнећемо у критичкој анализи резултата спроведених теоријским истраживањем и актуелном полицијском праксом, па ћемо у склопу тог излагања указати на главне разлике, теоријског и практичног карактера, који иду у прилог презентираном схватању. У том делу излагања биће изнети они резултати истраживања који су послужили

као основа из које смо дедуковали наше мишљење о садржајној разлици између појмова криминалистичка контрола и обрада, с једне, и оперативна контрола и обрада, с друге стране.

Један од циљева теоријског приступа оперативном раду јесте и разлучивање садржаја наведених појмова, како би се за одређене садржаје употребљавали и адекватни термини, што до сада то није случај код нас, ни у теорији ни у пракси, односно ни у теоријским ставовима у домаћим криминалистичким радовима, ни у практичном поступању полиције у супротстављању криминалитету.

Ако се криминалистичка оператива дефинише на тако широким основама, како то раде неки аутори,¹² чије радове, иначе, ценим и уважавам, онда ће стварно бити немогуће њено разликовање од других криминалистичких дисциплина (тактика, методика и техника). Не оспоравајући квалитет тих радова, јер је у питању само различит прилаз у изналажењу предмета и дефинисању криминалистичке оперативе, сматрам да се при одређивању садржаја појма криминалистичке оперативе не сме ићи много екстензивно, већ треба да њен предмет обухвати оне специфичности оперативног рада које не улазе у садржај осталих криминалистичких дисциплина. То најбоље може да илуструје и схватање¹³ које указује на репресивну функцију криминалистичке оперативе и које истиче потребу оперативне комбинаторике, при чему се користе знања криминалистичке тактике, методике и технике и криминалне психологије, како би се у једном мисаоном процесу, на основу информација и података са којима се располаже, пронашао пут ка извршиоцу, извршила његова идентификација и пресекла даља криминална активност. При таквом схватању се указује како ће задатак оперативе бити олакшан ако је постављена успешна организација борбе против криминалитета, где беспрекорно треба да функционише јединство територијалног, линијског и објективног облика, без чега постављени задаци не би могли бити успешно извршени.

Када се, уз претходно наведено, сагледају и појединачни задаци криминалистичке оперативе у реализацији репресивне функције, видеће се да су то и делатности криминалистичке тактике, а посебно криминалистичке методике, осим оног дела који говори о организацији и нужности јединственог деловања организацијских облика криминалистичке оперативе. То је и први битни чинилац који карактерише криминалистичку оперативу, па је нужно да се у организацији криминалистичке оперативе сагледа садржај радњи и мера које улазе у садржај криминалистичке оперативе, као дисциплине криминалистике. Ако криминалистичка оператива носи атрибут криминалистичка, онда јасно произлази да је она дисциплина криминалистике, али то само по себи није довољно да егзистира као криминалистичка дисциплина, већ је нужно да својом потпуном дефиницијом, са својим предметом, садржајем и специфичним методама, што до сада није био случај, буде стварно одређена, са теоријског и практичног аспекта, као криминалистичка дисциплина и да са криминалистичком тактиком,

¹² С. Костић, оп. цит. стр. 25–30.
В. Ивановић, оп. цит. стр. 255–260.

¹³ Мр. В. Ивановић, оп. цит. стр. 261. Слично мишљење износи и С. Костић у свом поменутом раду.

методиком и техником чини систем криминалистике, као јединствене науке у борби против криминалитета. На тим основама треба градити наведене и све остале елементе криминалистичке оперативе, све до таквог њеног дефинисања, које ће јасно одредити њену разлику од осталих криминалистичких дисциплина.

ОСВРТ НА ОСНОВНА НАЧЕЛА ОПЕРАТИВНОГ РАДА

Начела оперативног рада своју основу налазе у основним начелима криминалистике, што је сасвим логично и основано, с обзиром да се у склопу оперативне делатности спроводе одговарајуће криминалистичке радње и мере. Међутим, узимајући у обзир све специфичности оперативног рада, можда би требало да се говори само о неким начелима која су карактеристична за оперативну делатност, а не и о оним начелима која су опште прихваћена у криминалистици. Зато ћемо овој материји посветити мањи део простора, пошто нема потребе да се шире говори о свим криминалистичким начелима.

Криминалистичка начела су битна за ефикасност оперативног рада, јер уколико се она поштују, логично је и очекивати одговарајуће резултате у оперативној контроли и оперативној обради. Због тога, теорија оперативног рада обухвата и разраду тих начела, с обзиром да, један од њених задатака и јесте научна обрада оперативне праксе, а кроз изналагање најадекватнијих начела и принципа од значаја за оперативну делатност полиције.

Полазећи од чињенице да је циљ оперативног рада спречавање криминалитета и откривање кривичних дела и њихових учинилаца и обезбеђење доказа, а пошто се у склопу тог рада примењују криминалистички методи (о којима ће бити речи у наредном излагању), онда се оперативни рад спроводи по основним начелима криминалистике и то: законитости, објективности, истине, брзине, оперативности, методичности, планирања, јединственог руковођења и координирања, хуманости и чувања службене тајне. Поред ових основних начела, оперативни рад карактеришу још нека начела која су управо и одраз његове специфичности, па ћемо њихову краћу садржину изнети у излагању које следи.

Начело еластичности, чија суштина је у прилагођавању оперативног рада новонасталој криминалистичко-оперативној ситуацији, с обзиром да се никада планом рада не могу предвидети сви детаљи оперативне обраде, нити могу предвидети поједине нове чињенице и околности које треба, уз примену овог начела, користити у току даљег тока оперативне делатности. Усвојен план рада задржава своју суштину, само се поједини његови делови допуњују новим радњама и мерама које су узрочно повезане са новим оперативним информацијама.

Начело офанзивности је карактеристично начело за оперативну делатност и односи се на мобилност и активност оперативног састава, на њихов активни однос са присуством пуне иницијативе у планирању и примени појединих радњи и мера у склопу оперативне обраде. Ово начело посебно долази до изражаја у истраживању савремених облика криминалитета, односно њихових нових

појавних облика, која се не могу успешно идентификовати, спречавати и открити без познавања ситуације у криминогеним срединама.

Начело мобилности је општесвојствено, не само криминалистици, већ целокупној делатности служби безбедности и може се слободно рећи да оно претходи осталим начелима. Наиме, ако нису мобилне одговарајуће организационе јединице и њихово људство спремно за акцију, онда се ни задатак не може успешно извршити. У односу на оперативан рад, начело мобилности се односи у ужем смислу, тј. само у организовању оног дела оперативног састава са одговарајућом техником, који треба да учествује у спровођењу планиране оперативне делатности.

Ефикасан и успешан оперативни рад не може се спроводити, а самим тим ни очекивати задовољавајући резултати, уколико није присутна благовременост поступања, тачност информисања, правилан избор времена примене појединих радњи и мера и стално проверавање добијених оперативних информација, без обзира о којим криминалистичким радњама и мерама се ради. Претходно наведена битна својства оперативног рада, такође представљају специфична начела оперативног рада, мада је нужна њихова потпунија теоријска разрада, уз истицање оних специфичности које су својствене оперативном раду и по чему се он разликује од других облика криминалистичког деловања. Иначе, сматрамо да, ако се жели говорити о неким посебним начелима оперативног рада, мада их је тешко раздвојити од општеприхваћених криминалистичких начела, онда се мора поћи од општег ка посебном и методом дедукције издиференцирати оне специфичности које су у вези са оперативним радом, схватајући га у ужем смислу. Наиме, мора се прихватити чињеница да се и на оперативни рад односе сва прихваћена криминалистичка начела, ако се жели створити теоријска основа у прилог схватању да је криминалистичка оперативна дисциплина криминалистике. У том контексту може се говорити само о неким специфичностима појединих начела када је у питању оперативни рад. Овакав однос такође иде у прилог развоја теорије оперативног рада, а самим тим утиче и на практичне аспекте оперативног рада и ствара више елемената за дефинисање криминалистичке оперативе као дисциплине криминалистике.

НАЧИНИ И МЕТОДИ ОТКРИВАЊА И РАЗЈАШЊАВАЊА КРИВИЧНИХ ДЕЛА У СКЛОПУ ОПЕРАТИВНЕ ДЕЛАТНОСТИ

Посматрајући оперативни рад у најширем смислу који обухвата криминалистичко-тактичке и техничке радње и мере, истражне радње и оперативнотехничка средства и методе (ОТС), интересантно је сагледати који су то начини и методи који се примењују у откривању, разјашњавању и доказивању кривичних дела, односно које се поједине криминалистичке радње и мере примењују у оперативном раду у склопу одређених начина и метода, без обзира на њихов оперативни, тј. доказни карактер. Да бисмо то могли у потпуности сагледати, нужно је било истражити и актуелну практичну делатност полиције, како би тако добијена сазнања заједно са резултатима спроведених теориј-

ских истраживања, представљали солидно теоријско утемељење са јасним индикаторима у правцу одређених закључивања у циљу одређивања предмета и садржаја криминалистичке оперативе, уз нужност претходног дефинисања појма оперативног рада, који у ствари и чини предмет те криминалистичке дисциплине. Управо овакав приступ је неопходно потребан из два разлога. Први, што оваква истраживања код нас нису вршена, односно нема објављених радова који би презентирали резултате једног таквог истраживања и други, што је то од значаја за схатање ширег и ужег појма оперативног рада и његово диференцирање у оним оквирима који га чине специфичним и по којима се разликује од остале делатности која спада у домен криминалистичке тактике, методике и технике.

Пре излагања о конкретним начинима и методама који се примењују у откривању кривичних дела, са становишта разматрања теорије оперативног рада, нужно је указати на одређене услове који омогућавају један научни приступ у изградњи и усавршавању криминалистичких метода. Самим тим оставља се и могућност криминалистичкој оперативни да, у том контексту, сагледа утицај научних и техничких достигнућа на формирање њених метода, тим пре ако се појам оперативног рада схвати у ужем смислу. Коришћење савремених средстава и метода који се заснивају на достигнућима природних и других наука у супротстављању криминалитету, у потпуности је прихватила криминалистика, јер с обзиром на сталан развој криминалитета и његове појавне облике, другог избора и није имала, тим пре што је у таквим условима веома тешко обезбедити ваљане доказе. Примена достигнућа других наука кроз методе криминалистике има изузетан значај, јер омогућава проналажење и обезбеђивање таквих материјалних доказа који у претходном периоду нису ни били познати. Савремене методе у борби против криминалитета треба користити кроз оперативну делатност у превентивне и репресивне сврха, односно и кроз оперативну контролу и оперативну обраду. Правилна примена савремених метода, заснованих на научним достигнућима других наука, у многе може допринети спречавању кривичних дела, али и утицати на учиниоце да мењају устаљене начине свог криминалног деловања, што опет ствара шансу за њихову грешку, а могућност полицији за проналажење материјалних трагова на месту извршења кривичног дела. При томе треба водити рачуна и о селекцији таквих метода, јер је немогуће све те методе користити у превентивној делатности. Континуираним развојем науке и технике усавршавали су се постојећи, а и проналазили нови криминалистички методи који су омогућавали ефикасније супротстављање криминалитету. У склопу тога, треба и констатовати да многи методи других наука нису постали и криминалистички методи, односно нису прихваћени и верификовани, а неки су још у фази експериментисања, ван прихваћања процесног права и судске праксе.¹⁴

---

¹⁴ Др Р. Максимовић, др М. Бошковић и У. Тодорић, „Методи физике, хемије и физичке хемије у криминалистици“, Полицијска академија, Београд, 1998. О примени научних и техничких достигнућа у сузбијању криминалитета и утицају природних наука на формирање криминалистичких метода, видети стр. 15–24.

Један од битних услова за изградњу и усавршавање криминалистичких метода јесте и познавање етиологије и феноменологије криминалитета и њихово стално праћење и изучавање, јер такав приступ омогућава упознавање са начином деловања учинилаца кривичних дела и са формирањем њиховог МОС-а. Поред тога, омогућава да се у току оперативне делатности дође до што више одговора на златна криминалистичка питања, чиме се и стварају услови за један целовитији научни приступ у сузбијању криминалитета.

Оперативна пракса полиције, као и истражна и расправна пракса јавних тужилаштва и судова, морају бити предмет перманентног проучавања, кад би се дедуковали одређени закључци у односу на учињене пропусте у току рада, али и уопштила и теоријски обрадила поједина правила и начини деловања који су потврдили своју ефикасност.

Са становишта развоја и појаве нових облика криминалитета значајно је изучавати и пратити утицај научних и техничких достигнућа, нарочито у односу повећања криминалитета, појаве његових нових облика и коришћења тих достигнућа у планирању и извршењу криминалне делатности од стране учинилаца.

Оперативна делатност полиције је најчешћи начин откривања кривичних дела, њихових учинилаца и обезбеђења доказа. Један од начина откривања и разјашњавања кривичног дела, који омогућава прикупљање материјалних доказа и извора личних доказа (изјаве лица), јесте хватање учиниоца на делу (*delicto in flagranti*). Овај начин се ипак не може примењивати у откривању свих кривичних дела и захтева планско и организовано предузимање одговарајућих превентивно-репресивних радњи и мера. Своју примену овај начин налази нарочито на одређеним објектима и другим погодним локацијама, уз претходно солидно познавање криминалне ситуације. Од криминалистичко-тактичких радњи и мера, најчешће се предузимају осматрање, праћење, легитимисање, хватање учиниоца и лишење слободе, а од истражних радњи претресање, препознавање, вештачење и привремено одузимање предмета.

У откривању учинилаца тежих кривичних дела из области политичког и општег криминалитета, када се одмах сазна за извршено кривично дело (свеж чин), настаје посебна криминалистичко-тактичка ситуација која захтева предузимање брзе и муњевите акције у циљу спречавања бекства учиниоца, његовог откривања и лишења слободе. Поред откривања и хватања учиниоца, оваква акција онемогућава његово слободно кретање и скривање саучесника и материјалних трагова. Најчешће се примењују следеће криминалистичко-тактичке радње и мере: јављање о извршеном кривичном делу са расположивим подацима свим органима унутрашњих послова и граничним прелазима у земљи, блокада, заседа, рација, праћење, прикупљање обавештења, осматрање, легитимисање, провера, оперативно покривање лица, пунктова и објеката, потражна делатност, провера алибија, задржавање, увид у одређену документацију, преглед, контрола саобраћаја на свим путевима (копнени, ваздушни и водени), коришћење службених паса (пси трагачи), употреба хеликоптера. Од истражних радњи спроводе се: увиђај, претресање лица,

објеката, возила и отвореног простора, одузимање предмета, препознавање и вештачење.

У пракси органа унутрашњих послова присутан је једновремени начин откривања кривичног дела и учиниоца, што је посебно карактеристично код кривичних дела привредног криминалитета. У оваквој криминалистичко-тактичкој ситуацији нема непознатог учиниоца претходно извршеног кривичног дела, већ се самим откривањем кривичног дела открива и његов учинилац, па се наставља оперативна делатност у правцу прикупљања и обезбеђивања материјалних извора и личних доказа.

Код појединих кривичних дела из области општег и привредног криминалитета (најчешће кријумчарење опасних роба и недозвољене трговине, као и код кривичних дела из Царинског закона), у оперативној делатности органа унутрашњих послова успешно се користе пропуштање и откуп, као проверени начини за откривање тих дела и њихових учинилаца и проналажење материјалних и извора личних доказа. Пропуштање и откуп треба користити изузетно, а најчешће у области организованог међународног криминалитета, када су испуњени услови за њихову примену. У примени ових начина откривања кривичног дела и учиниоца, поред одређених криминалистичко-тактичких радњи и мера (прикупљање обавештење, провера, осматрање, утврђивање идентитета, провере алибија, легитимисање, увид у одређену документацију, преглед и сл.) и појединих истражних радњи (увиђај, претресање, вештачење и препознавање), које су карактеристичне за криминалистичку тактику, методику и технику, користе се и одређена оперативно-техничка средства и методи, а најчешће уграђена оперативна веза у криминалној средини, која и омогућава коришћење наведених начина откривања кривичних дела и њихових учинилаца. Посматрајући оперативни рад у ужем смислу, управо радње и мере које се примењују из области оперативно-техничких средстава и метода су најближе садржају његовог појма, што опредељује и предмет криминалистичке оперативе (делимично), као дисциплине криминалистике.

У склопу оперативне делатности, а у циљу откривања одређених кривичних дела из области општег, привредног и политичког криминалитета (имовинска кривична дела, примање и давање мита, проневера, фалсификати, шпијунажа и сл.) примењују се и хемијске клопке у комбинацији са одговарајућим радњама и мерама. Хемијска клопка се може користити за откривање учиниоца већ извршеног кривичног дела, али и за једновремено откривање кривичног дела и његовог учиниоца и за обезбеђење материјалних и извора личних доказа. Приликом примене хемијске клопке мора се водити рачуна о тактици и техници њене примене, што је опет у зависности од врсте и природе кривичног дела, места где се клопка поставља и других присутних околности. Криминалистичко-тактичке радње и мере са којима се комбинује хемијска клопка најчешће су прикупљање обавештења, провера, праћење, осматрање и увид у одређену документацију, док су од истражних радњи најприсутније претресање и вештачење.

Оперативно-техничка средства и методи могу се користити у склопу неких других начина и метода које познаје криминалистика у циљу откривања одређених кривичних дела, али се исто тако могу користити самостално ради добијања оперативне информације о кривичном делу и учиниоцу, па се могу и третирати као самостални методи у спречавању и откривању кривичних дела и њихових учинилаца. У односу на остале методе и начине откривања кривичних дела и учиниоца, примена оперативно-техничких средстава и метода мора бити рестриктивна и строго у складу са подзаконским прописом који регулише ту проблематику и којег доноси министар унутрашњих послова. Ова средства и методи се углавном користе у оперативној делатности на спречавању и откривању кривичних дела која су усмерена на угрожавање уставног уређења и безбедности земље, проналажење и хватање њихових учинилаца и обезбеђења доказа, као и у откривању, разјашњавању и доказивању тежих и сложенијих кривичних дела из области међународног организованог криминалитета.¹⁵ Од оперативно техничких средстава најчешће се користе тајно праћење, осматрање и снимања, контрола телефона, поштанских пошиљки и других средстава комуникације и озвучење просторија, док су од оперативних метода у примени најчешће коришћење оперативних веза, односно информатора и сарадника.

Претходно наведени начини и методи примењују се у зависности од конкретне криминалистичко-тактичке ситуације, па они у свакој ситуацији не могу довести до откривања кривичног дела и његовог учиниоца и обезбеђивања доказа. У таквим ситуацијама, а оне су најчешће, јер се тешко обезбеђују непосредни материјални и лични докази, остаје једино коришћење индицијалног метода откривања, разјашњавања и доказивања кривичног дела, као основног криминалистичког метода који се примењује кроз методе криминалистичке методике у односу на конкретно кривично дело. Суштина индицијалног метода се заснива на коришћењу индиција (основи сумње) које представљају утврђене чињенице и омогућавају доношења закључка у односу на кривично дело и учиниоца. Фактички, индицијалним методом, кроз одређени поступак, од индиција долазимо до доказа, тзв. индицијални докази, који се такође могу обезбедити спровођењем одговарајуће истражне радње. До индиција се долази током оперативног рада, било спровођењем одређених криминалистичко-тактичких и техничких радњи и мера, предузимањем појединих истражних радњи и применом одговарајућих оперативно-техничких средстава и метода. Због тога не треба да буни чињеница да су трагови и предмети на месту извршења кривичног дела у правој фази само материјалне индиције које омогућавају постављање верзија у односу на осумњичено лице. Тако се на лицу места, спровођењем истражне радње увиђаја могу пронаћи трагови који, у зависности од места проналаска, могу да буду индиција, али и доказ присутности лица од кога потичу. Најчешће су то трагови крви, сперме, длаке, пљувачке, измета, папиларних линија, мириса, зуба, стопала, ноктију, оруђа,

¹⁵ Др М. Бошковић, „Облици организованог криминала и методи супротстављања“, Quatro press, Београд, 1994. Опширније видети стр. 7–39.

ватреног оружја, возила, земље, боје, лака, одеће и обуће. Без сумње, највећи значај имају идентификациони трагови, при чему посебну пажњу треба обратити на присутне микротрагове.

Индицијални метод омогућава да се на основу прикупљених и утврђених индицијалних чињеница, које могу бити материјалне и психолошке природе, поставе одговарајуће верзије које захтевају планирање одређене оперативне делатности у циљу претварања оперативне у доказну информацију. У склопу планиране оперативне делатности предузимају се адекватне криминалистичке радње и мере, при чему треба водити рачуна о благовремености примене одређених истражних радњи у конкретnoj криминалистичко-тактичкој ситуацији ради прикупљања и обезбеђивања материјалних доказа. Реализацијом усвојеног плана настоји се доћи до нових чињеница и доказа који потврђују постављену верзију у односу на кривично дело и учиниоца, па је логично што се оперативни рад наставља све док се не дође до потврде постављене верзије која искључује могућност било које друге верзије, односно указује на постојање степена основане сумње да је одређено лице учинилац конкретnog кривичног дела које се гони по службеној дужности.

Посебно треба нагласити значај коришћења података и информација из информационог система органа унутрашњих послова у склопу примене индицијалног метода, али и других метода криминалистике, у циљу спречавања и откривања кривичних дела и њихових учинилаца. За оперативну делатност битно је што постојећи информациони систем омогућује примену компаративног метода, с циљем идентификације лица или предмета, као и вршење одговарајућих провера претрагом информационог фонда, што резултира добијањем нових, квалитетнијих информација које су од значаја за даље планирање оперативне делатности.

– наставиће се –

СВОЈИНСКА ТРАНСФОРМАЦИЈА

Горан ОБРАДОВИЋ,
Драган ПОПОВИЋ,
Драгослав ПОДВИНСКИ,
МУП Републике Србије

Орјентација ка тржишној привреди захтевала је да се друштвена својина претвара све више у друге облике својине, да би привредни субјекти могли лакше да се укључе у тржишну утакмицу. Приватизацијом се повећава заинтересованост запослених и потенцијалних улагача капитала за ефикаснији и одговорнији рад и у суштини за успешно пословање предузећа.

У периоду од 1989. до октобра 1997. године својинска трансформација се одвијала према правним правилима из два закона: Закон о друштвеном капиталу („Сл. лист СФРЈ” број 84/89) и Закон о условима и поступку претварања друштвене својине у друге облике својине („Сл. гласник Републике Србије” број 48/91). Према незваничним подацима трансформацију у наведеном периоду, применом савезног или републичког закона, извршило је око 2.000 правних субјеката, око 7.000 предузећа и других правних лица, која послују са друштвеним и државним капиталом. Вредност друштвеног капитала који је трансформисан је релативно мала и износи свега неколико процената у укупном капиталу предузећа. Оправдано се очекује да се поступак својинске трансформације интензивира и по броју субјеката и по вредности друштвеног и државног капитала који се трансформише, јер је у периоду од 1996. до 1998. године донето више законских и подзаконских аката, који уређују ову материју, а за које се може рећи да одговарају стандардима тржишне привреде.

ПРИМЕНА НОВИХ ПРОПИСА О СВОЈИНСКОЈ ТРАНСФОРМАЦИЈИ

Садржина аката својинске трансформације је различита, јер уређују различита питања – статусна, када је реч о одлукама о организовању друштвеног предузећа као друштва капитала (друштво ограничене одговорности или акционарско друштво); економско-финансијска питања, као што је случај са програмом својинске трансформације, затим и питања акција и право запослених и других на стицање акција.

Правна правила на основу којих се доносе акти својинске трансформације нису садржана на једном месту, у једном закону, већ су прописана у више законских и подзаконских аката:

1. – Закон о предузећима („Сл. лист СРЈ” бр. 29/96; 33/96; 29/97);
- Закон о основама промене власништва друштвеног капитала („Сл. лист СРЈ” бр. 29/96 и 29/97);
- Закон о својинској трансформацији („Сл. гласник Републике Србије” бр. 32/97);
- Закон о хартијама од вредности („Сл. лист СРЈ”, бр. 26/95 и 28/96);
- Закон о средствима у својини Републике Србије („Сл. гласник Републике Србије” бр. 53/95; 3/96; 54/96 и 32/97);
- Закон о акцијском фонду Републике Србије („Сл. гласник Републике Србије” бр. 44/98);

2. – Уредба о основама методологије за процену вредности капитала и за ревалоризацију процењене вредности капитала и о начину исказивања капитала у обрачунским акцијама, односно уделима („Сл. лист СРЈ” бр. 44/96);

- Уредба о упису у судски регистар („Сл. лист СРЈ” бр. 1/97 и 5/97);
- Уредба о ближим условима које мора испуњавати овлашћени процењивач и условима и начину одузимања овлашћења („Сл. гласник Р.С.” бр. 43/97);
- Уредба о начину утврђивања вредности капитала („Сл. гласник Р.С.” бр. 43/97);
- Уредба о одређивању предузећа у којима се својинска трансформација врши према посебном програму („Сл. гласник Р.С.” бр. 49/97);
- Упутство о начину примене метода за процену вредности капитала и начину исказивања процењене вредности („Сл. гласник Р.С.” бр. 51/97).

По предмету утврђивања и по временском важењу акти који се доносе у предузећу ради својинске трансформације представљају такозване историјске акте аутономног права предузећа. Правно дејство ових аката престаје после одређеног времена, а у сваком случају после отплате свих акција, иако се не доносе одлуке о њиховом престанку.

Познавање правила из прописа, на основу којих се доносе акти својинске трансформације, је неопходан услов да би припадници МУП-а ефикасно извршавали своју превентивну и репресивну делатност када су у питању злоупотребе у субјектима који се трансформишу, као и злоупотребе у субјектима који контролишу овај процес или предузимају друге службене радње (уписи у судски регистар и др.) на основу извршене трансформације.

Закон о основама промене власништва друштвеног капитала је уредио основе промена власништва друштвеног капитала у предузећима, задругама и другим облицима организовања који располажу друштвеним капиталом. Међутим, Закон о својинској трансформацији је прописао да се својинска трансформација врши у предузећу и другом облику организовања који располажу не само друштвеним већ и у предузећима са државним капиталом. Такође, овим Законом је уређено да се банке, осигуравајуће и друге финансијске организације не трансформишу под условима, на начин и по поступку предвиђеним овим Законом.

Савезним законом је прописана обавеза да сва предузећа са друштвеним капиталом, морају у року од две године, од дана ступања на снагу овог Закона (ступио на снагу 1996. године), да утврде вредности укупног капитала, вредност друштвеног капитала и вредност других власника капитала и да те вредности искажу у обрачунским акцијама или уделитема и то у динарском и у девизном еквиваленту (америчким доларима). Рок за процену капитала је више пута продужаван и тренутно је одређен за крајњи рок 30. јун 2000. године, са великом вероватноћом да се опет продужи, јер велики број предузећа није извршило процену. Вредност друштвеног капитала чини пословна актива предузећа, умањена за непокривене губитке и за вредност капитала других власника, а у ову вредност не улази стамбени фонд предузећа.

Модели промене власништва друштвеног капитала, по овом Закону, су:

1. Продаја акција ради продаје друштвеног капитала;
2. Продаја акција ради повећања укупног капитала предузећа под повлашћеним условима;
3. Пренос акција на фондове;
4. Претварање улагања и потраживања у трајни улог;
5. Продаја предузећа;
6. Други модели предвиђени Законом.

Законом о својинској трансформацији, који је ступио на снагу 31. 10. 1997. године, даље су разрађене основе утврђене савезним законом о начину утврђивања вредности капитала и начини и модели трансформације. Одредбе овог Закона се примењују на предузећа са седиштем на територији Републике Србије, а предузећа организована од дела предузећа чије је седиште било на територији раније републике СФРЈ, која није чланица СРЈ, својинску трансформацију врши у складу са овим законом, уз сагласност Владе Републике Србије.

НАЧИН УТВРЂИВАЊА ВРЕДНОСТИ КАПИТАЛА И ОВЛАШЋЕНИ ПРОЦЕЊИВАЧИ

Процену вредности капитала врши предузеће чији се капитал процењује или овлашћени процењивач. Дакле, остављена је могућност предузећу да само одлучује ко ће вршити процену капитала – сопствена процена или преко овлашћених процењивача. Овлашћени процењивач је предузеће или друго правно лице или предузетник који су регистровани за обављање консултантских услуга и који за вршење процена добије овлашћење министра за економску и власничку трансформацију. Ова два услова морају бити испуњена кумулативно. За добијање овлашћења министра потенцијални процењивач треба да испуни и одређене кадровске и стручне услове. Наиме, потребно је да има у радном односу или по основу уговора о сталној сарадњи на пословима процене једно лице високе стручне спреме економске струке за процену капитала малих предузећа, за средње предузеће три лица високе стручне спреме, од којих једно економске струке, а за велика предузећа пет

лица високе стручне спреме, од којих најмање једно економске струке. Прописима о рачуноводству сврстана су предузећа у категорије малих, средњих и великих предузећа и ово разврставање се може видети у ЗОП-у.

Принцип „ко може више, може и мање” се примењује код овлашћења за процену – овлашћени процењивач за велика предузећа може процењивати капитал средњих и малих предузећа, а процењивач за средња предузећа може вршити процену капитала малих предузећа. Ако предузеће само врши процену свог капитала, у смислу овог закона, мора у погледу стручности својих кадрова да испуни адекватне услове које мора испуњавати и овлашћени процењивач.

Процена вредности капитала се врши применом приносног метода (дисконтовања новчаних токова), као основног метода и применом корективног метода – метод нето имовине (НИ) и метода ликвидационе вредности (ЛВ).

Дисконтовање новчаних токова је у суштини метод свођења будућих резултата предузећа на вредности у моменту вршења процене капитала.

Методом нето имовине утврђује се вредност капитала као разлика између процењене вредности пословне имовине и процењене вредности обавеза, уз претпоставку да ће предузеће постојати у неограниченом будућем периоду.

Метод ЛВ претпоставља престанак рада предузећа и продају пословне имовине по тржишним ценама у поступку редовне ликвидације. Вредност капитала се утврђује као разлика између тржишне вредности пословне имовине и реалне вредности обавеза.

Процена вредности према дисконтовању новчаних токова може бити, коригована вредношћу према методу НИ и то највише до нивоа равноправног третмана ове две вредности, али не може бити мања од вредности добијене применом метода ликвидационе вредности.

У поступку вршења процене потребно је да одговорно лице у предузећу, а то је по правилу директор, да изјаву да је проценом обухваћена сва имовина и обавезе предузећа и да процењивач да писмену изјаву о независности у односу на предузеће које процењује (да није непосредно или посредно везан за то предузеће и да нема учешће у капиталу тог предузећа).

Након извршене процене, орган управљања у предузећу доноси одлуку о утврђивању вредности капитала са следећим елементима: укупни капитал; друштвени капитал; капитал других власника (акцијски и др.) и исказивање капитала у обрачунским акцијама, односно уделима. Ове вредности се исказују у новим динарима и УСА доларима.

Предузеће затим подноси захтев за верификацију процењене вредности капитала Министарству за економску и власничку трансформацију – Дирекцији за процену вредности капитала. Уз захтев се обавезно прилаже одлука о утврђеној вредности капитала и извештај овлашћеног процењивача са прилозима (решење о упису у судски регистар, биланс стања, успеха и распореда резултата за најмање последњих 5 година; имовинско правна документација за некретнине; обрачун који садржи: процену вредности пословне имовине

по категоријама; пројекцију категорија и токова за приносни метод и билансе стања на дан процене по свим примењеним методама процене и финални биланс стања после утврђивања процењене вредности капитала).

Дирекција за процену вредности капитала у року од 60 дана доноси решење којим утврђује да ли су вредности и структура капитала утврђени у складу са законом. Ако Дирекција утврди незаконитости одредиће рок за њихово отклањање, који не може бити дужи од 30 дана. Ако утврди да је процена законита, решењем ће верификовати процену и структуру капитала. Решење Дирекције је коначно у управном поступку (не постоји могућност улагања жалбе), а може се покренути управно-рачунски спор пред Вишим привредним судом у року од 30 дана од дана достављања решења.

ПОСТУПАК ТРАНСФОРМАЦИЈЕ

Моментом верификације процењене вредности и структуре капитала испуњени су сви услови за поступак трансформације. Међутим, предузеће није и обавезно да врши својинску трансформацију, јер законом није предвиђен рок за вршење својинске трансформације, већ је то из више, а пре свега из економских разлога, остављено да одлуче органи управљања у предузећу.

Закон о својинској трансформацији је прописао три начина својинске трансформације: аутономни; према посебном програму (уз сагласност Владе Републике Србије) и трећи начин уз сагласност оснивача. Сва три начина се могу вршити избором једног или више модела: 1. продајом акција ради продаје капитала (са или без попушта); 2. продајом акција ради прикупљања додатног капитала (са попустом); 3 конверзијом дуга у акције повериоца (са попустом).

1. Аутономна трансформација

Ако предузеће одлучи да изврши својинску трансформацију доноси истовремено три одлуке: одлуку о усвајању програма трансформације, одлуку о издавању и продаји акција и одлуку о организовању предузећа као друштва капитала, ако већ није организовано као друштво капитала.

Одлуке симултано доноси скупштина предузећа или орган који врши њену функцију. Програмом и одлуком о издавању и продаји акција предузеће бира један или комбинацију прописаних модела трансформације.

1а) Продаја акција ради продаје капитала (са или без попушта).

Предузеће које одлучи да својинску трансформацију изврши применом овог модела обавезно је да објави два јавна позива:

- први јавни позив за упис акција које се стичу по основу уписа у првом кругу трансформације (бесплатне акције) и
- други јавни позив за продају акција са попустом и без попушта.

Јавни позиви морају да се објаве на огласној табли предузећа, у „Службеном гласнику Републике Србије” и најмање једном дневном листу.

Јавни позив садржи: процењену вредност капитала, номиналну вредност акција које се бесплатно уписују или које се продају, број акција, место уписа, начин уписа, рокови за упис и уплату, висину попушта, број запослених, број пензионисаних и друге податке у складу са Законом о хартијама од вредности (о каквим се врстама акција ради – обичне, приоритетне и сл.) и одлуком о издавању акција и продаји акција.

Одлуком о издавању и продаји акција предузеће утврђује када ће се објавити јавни позив за први круг (овај рок није одређен Законом). Међутим, ако се први круг објави и спроведе, јавни позив за други круг мора се објавити у року од 120 дана од истека рока за закључење уговора о продаји акција у првом кругу.

Упис акција по основу објављеног јавног позива почиње по истеку пет дана од објављивања у „Службеном гласнику Републике Србије“. За успешно спровођење овог поступка (уписа акција) потребно је да предузеће претходно формира стручни тим (комисију и сл.) који ће вршити пријем и регистрацију уписница.

У првом кругу трансформације бесплатно се уписују акције у износу до 60% процењене вредности друштвеног или државног капитала који се трансформише. Право на упис ових акција имају запослени, осигурани и неосигурани земљорадници под условом да су држављани СРЈ. Запосленим лицем, у смислу овог Закона, сматра се запослени у том предузећу, лице које је било запослено у том предузећу и запослени из других предузећа и другим облицима организовања који обављају делатност средствима у друштвеној или државној својини. Такође, запосленим се сматрају и радници у државном органу и организацији или органу јединице територијалне аутономије и локалне самоуправе. Овде је неопходно напоменути да се ово право остварује само за рад у наведеним субјектима који имају седиште у Републици Србији.

Осигураним земљорадником сматра се осигураник и корисник права по основу обавезног пензијског и инвалидског осигурања земљорадника за године стажа осигураника код Фонда ПиО у Републици Србији. Неосигурани земљорадник је лице које се бави пољопривредном делатношћу као јединим или основним занимањем, а није осигураник и који је на дан 01. 01. 1986. године имао навршених 60 (мушкарац) односно 55 (жена) година живота за време за које је имао пребивалиште на територији Републике Србије.

Право на упис бесплатних акција припада наведеним категоријама због учешћа у стварању друштвеног, односно државног капитала.

Навели смо ко има право уписа бесплатних акција, али је потребно објаснити ко има право приоритета. Приоритет уписа бесплатних акција имају запослени у том предузећу и лица која су била запослена у том предузећу или код његовог правног претходника, укључујући и пензионере из тог предузећа само за године радног стажа оствареног у том предузећу.

СТИЦАЊЕ БЕСПЛАТНИХ АКЦИЈА МОЖЕ СЕ ОСТВАРИТИ НАЈВИШЕ ЗА 40 ГОДИНА РАДНОГ СТАЖА ЗА ЗАПОСЛЕНЕ, ОДНОСНО СТАЖА ОСИГУРАЊА ЗА ОСИГУРАНЕ ЗЕМЉОРАДНИКЕ, А ЗА НЕОСИГУРАНЕ ЗЕМЉОРАДНИКЕ НАЈВИШЕ ДО ПРОСЕКА СТАЖА ОСИГУРАЊА ЗА

осигуране земљораднике и то у номиналном износу од 400 ДЕМ у динарској противвредности за сваку пуну годину радног стажа, односно осигурања. Ово право може се остварити у једном или више предузећа, али само до наведеног максимума.

Ако је право запослених (право приоритета) у предузећу веће од 60% вредности капитала који се трансформише, онда се врши тзв. редукција односно смањење стицања ових акција сразмерно односу вредности акција које се деле и вредности акција које се желе уписати. Ако је право запослених мање од 60% вредности капитала које се трансформише, разлика се дели запосленим у другим правним лицима и државним органима који располажу друштвеним и државним капиталом, а јаве се на позив за упис. И у овом случају је могућа редукција – ако је право ових лица веће од остатка акција за поделу, о чему се обавештавају писмено и оставља им се рок за прихват овог сразмерно умањеног уписа.

Ако у првом кругу остану неуписане кације, преносе се у други круг.

Упис акција по јавном позиву врши се потписивањем изјаве о упису (уписник), уз коју се прилаже уверење о држављанству и доказ о радном стажу или доказ о обавезном осигурању (за земљораднике).

Након истека рока за упис бесплатних акција, приступа се закључивању уговора између предузећа и уписника акција. Овим уговором се детаљније регулишу права и обавезе уговорних страна (издавање и стицање акција, управљање, дивиденда, пренос и промет акција и др.).

Предузеће затим утврђује одлуком нове односе у капиталу и ту одлуку заједно са осталим актима из првог круга својинске трансформације доставља Дирекцији за процену вредности капитала на верификацију односно у циљу контроле законитости поступка. Уколико Дирекција контролом утврди да је поступак трансформације законит, донеће решење којим ће верификовати тај поступак и утврдити нове односе у капиталу. Решење се доставља предузећу и Привредном суду ради уписа у судски регистар спроведеног поступка трансформације. И ово је решење коначно у управном поступку и против истог се може водити управно-рачунски спор у Вишем привредном суду. Акције, које су бесплатно уписане издају се по следећој динамици: 10% у првој години; у другој и трећој по 20%, а у четвртој и петој години по 25%.

Пре стицања акција у првом кругу предузеће преноси 10% акција Републичком Фонду ПиО. Пренос акција Фонду ПиО се врши предајом одређеног броја акција или предајом потврде, која замењује издавање акција. Акције пренете на Фонд ПиО у промет ставља Акцијски фонд јавним позивима, односно преко финансијске берзе.

У другом кругу се оглашава продаја акција у вредности од 30% укупног капитала, који се трансформише, увећаног за евентуални пренос акција из првог круга (акције које нису бесплатно уписане у првом кругу). У другом кругу се продају акције са попустом и акције без попушта. Право куповине акције са попустом имају иста лица, као и за бесплатни упис акција у првом кругу и са истим приоритетом. Номинална вредност акција које се могу купити са попу-

стом је 6.000 ДЕМ у динарској противвредности. Основни попуст износи 20% и додатни попуст од 1% за сваку годину радног стажа, односно стажа осигурања, а може износити највише до 40%. Што значи да максимални попуст за купљене акције приликом отплате може бити 60% од номиналне вредности акције. Акционарима, који су остварили куповину деоница по ранијим законима са попустом, ранији признати попуст се урачунава у попуст по овом Закону.

Ако је право лица за куповину са попустом веће од вредности акција које се продају у II кругу, оно се сразмерно умањује свим уписницима акција.

Ако после продаје акција са попустом део акција остане непродат, тај остатак се продаје без попушта свим лицима (домаћим и страним физичким и правним лицима). У овом случају се одлуком о издавању и продаји акција утврђује приоритет (право првенства) у откупу акција, а нарочито за веће готовинско учешће и краћи рок отплате.

У ситуацији када после другог круга остане непродатих акција, оне се преносе на Акцијски фонд.

Уписник акција у другом кругу може стећи више од 25% акција једног предузећа уз одобрење Дирекције за процену вредности капитала. Дирекција претходно оцењује бонитет потенцијалног купца акција.

Након уписа акција у другом кругу, закључује се уговор са акционаром, којим се ближе уређују права и обавезе уговорних страна (стицање акција, отплата; права из акција, стављање у промет и др.).

Уплата уписаних акција може се вршити у целини (одједном) или у ратама у року од шест година од дана закључења уговора. Ако се уплата врши у целини, мора да се изврши у року од 30 дана од дана закључења уговора. У случају да је уговорена отплата у ратама прва рата се уплаћује у року од 30 дана, а следећа рата у року од 3 месеца, с тим што је одређен годишњи износ за отплату: прва и друга година по 10%, а у осталим годинама по 20% од ревалоризоване вредности уписаних акција. Ревалоризација се врши према Закону о рачуноводству и Правилнику о начину ревалоризације. Стање неуплаћеног уписаног капитала ревалоризује се приликом састављања полугодишњег и годишњег рачуна, на обрасцу Рев. 1. Уговорени рокови отплате морају се поштовати, у противном предузеће је дужно да акционару остави накнадни рок од 30 дана за отплату рате, а ако акционар не изврши отплату ни у том року губи право на акције са попустом које није отплатио (одустанак од отплате) и ове акције се преносе на Акцијски фонд. Акције из другог круга се издају након њихове отплате.

Отплата акција је могућа у новцу и у обвезницама СРЈ, по основу неисплаћене доспеле девизне штедне грађанима, без обзира на рок доспећа. Ако се отплата врши обвезницама предузеће их преноси Фонду за развој Републике Србије.

Новчана средства остварена од продаје друштвеног капитала издавајају се на посебан рачун предузећа и у року од 3 дана упућују се: Фонду за развој РС у износу од 50%, Републичком заводу за тржиште рада 25% и Фонду ПиО РС 25%.

Акције гласе на име и стављају се у промет путем берзанских посредника преко финансијске берзе. Приликом њихове прве продаје постојећи акционари имају право прече куповине, сразмерно номиналној вредности акција које су већ стекли.

Акције, у смислу овог Закона, дају три права: на управљање, на дивиденду и на део остатка стечајне масе предузећа након исплате повериоца.

Неопходно је нагласити да предузеће, које продаје акције у ратама, до њихове коначне отплате, пре одржавања сваке скупштине усклађује њен састав са променама у структури капитала, а то значи да се повећањем вредности отплаћених акција мењају и управљачка права акционара у скупштини. Након и у току II круга предузеће доставља Дирекцији за верификацију све акте из II круга.

У досадашњем излагању више пута је било речи о Акцијском фонду. Из тог разлога укратко ћемо објаснити шта је то Акцијски фонд и која му је улога у поступку својинске трансформације. Акцијски фонд Републике Србије се оснива законом (Закон о акцијском фонду Републике Србије „Сл. гласник Р.С.“ бр. 44/98) и има својство правног лица.

Улога Акцијског фонда је у суштини у даљој продаји пренетих акција, дакле у продаји акција у „трећем кругу“. Иако Закон о својинској трансформацији формално не предвиђа овај „трећи круг“, фактички тај круг продаје акција постоји и регулисан је одредбама Закона о својинској трансформацији и Закона о Акцијском фонду Р.С.

На Акцијски фонд се преносе акције које нису купљене (са или без попушта) у другом кругу трансформације, затим акције од чије су отплате акционари одустали и акције које су пре уписа у првом кругу пренете на Фонд ПиО.

Предаја акција од предузећа и Фонда ПиО се врши тако што ови субјекти обавештавају Акцијски фонд о акцијама које се преузимају најкасније у року од 30 дана од дана стицања основе за преузимање акција, а Акцијски фонд је дужан да ове акције преузме најкасније у року од 30 дана од дана достављања обавештења.

Акције пренете на Акцијски фонд имају својство приоритетних парципативних акција без права управљања док се налазе код Фонда. Изузетно Акцијски фонд има право учешћа у управљању предузећем у којем је уписано мање од 20% акција и у којем је број уписаника акција под повлашћеним условима мањи од 50.

Акцијски фонд јавним позивом, односно преко финансијске берзе, ставља у промет преузете акције у складу са Законом о својинској трансформацији, Законом о Акцијском фонду Републике Србије, Законом о пензијском и инвалидском осигурању, програмом предузећа и својим програмом.

Право прече куповине у овом „трећем кругу“ имају постојећи акционари тог предузећа сразмерно номиналној вредности стечених акција, а остали, који желе да упишу акције, по критеријуму више готовинско учешће и краћи рок отплате. Плаћање је могуће новцем и обвезницама СРЈ по основу доспеле девизне штедње. Средства остварена од ове продаје се преносе истим корисницима и у истим односима као и након продаје акција у другом кругу.

1б) Продаја акција ради прикупљања додатног капитала (са попустом) – докапитализација

Предузеће може у својим актима предвидети да се трансформише друштвени капитал применом овог модела, као јединог или у комбинацији са другим моделом. Поступак докапитализације је регулисан једним чланом Закона (чл. 28) и одредбе овог члана су контрадикторне, па се са сигурношћу не може утврдити прави смисао, који је желео постићи законодавац. Сада постоје углавном два мишљења по овом питању:

Прво, да по овом моделу не постоји могућност уписа бесплатних акција (нема првог круга) нити преноса 10% акција Фонду ПиО, већ да се издате акције продају искључиво са попустом, а за износ попушта да се смањује друштвени капитал, јер новчана средства остварена од ове продаје остају у предузећу. Остале одредбе Закона које се односе на продају акција ради продаје капитала (са и без попушта) примењују се и на овај модел.

Друго, да и по овом моделу постоји бесплатни упис у првом кругу (60%) и пренос акција Фонду ПиО (10%), а да се продаја врши у II кругу искључиво са попустом и средства остварена овом продајом припадају предузећу. Ово је и официјелно мишљење Министарства за економску и власничку трансформацију.

1ц) Конверзија дуга у акције (са попустом)

Овај модел својинске трансформације, било да се примењује самостално или комбиновано са претходна два модела, у суштини значи да су предузеће, које врши трансформацију и поверилац тог предузећа, чије потраживање је доспело до 31. 12. 1996. године, постигли споразум да се дуг конвертује у акције, са попустом до 20% конвертованог дуга. Друштвени капитал се умањује за износ попушта ковертованог дуга.

Трансформација према посебном програму

Влада Републике Србије је на основу овлашћења из Закона о својинској трансформацији, примењујући прописане критеријуме-стратешки значај, број запослених и величину предузећа, одредила 75 предузећа у којима се својинска трансформација врши према посебном програму. Разлика у односу на аутономни начин је у томе што се акти својинске трансформације (одлука и програм) доносе у предузећу уз сагласност Владе Републике Србије.

Трансформација уз сагласност оснивача

Овај начин својинске трансформације врше предузећа са државним капиталом, која обављају делатност од општег интереса. Програм и одлуке о својинској трансформацији доноси надлежни орган у предузећу уз сагласност оснивача и Владе РС, кад Република Србија није оснивач.

Злоупотребе у поступку својинске трансформације и санкционисање

Упркос чињеници да Законом о својинској трансформацији нису прописана к.д. која се гоне по службеној дужности и бројним мишљењима да је поступак својинске трансформације нормативно тако регулисан да су немогуће злоупотребе носиоца активности у овом поступку, а које би могле имати обележја кривичних дела која се гоне по службеној дужности, сматрамо, имајући у виду оперативна сазнања и сазнања до којих смо дошли до сада извршеним проверама у неколико правних субјеката, да и у поступку својинске трансформације има незаконитости са елементима кривичних дела која се гоне по службеној дужности.

Навешћемо неколико радњи приликом којих су најчешће, не и једино, могуће ове незаконитости:

1. Процена вредности капитала:

1.1. Да се вредност друштвеног капитала умањује са намером да се акционарима прибави корист, јер се уписом (у првом кругу) и уписом и отплатом (у другом кругу) са мањом номиналном вредношћу акција стиче објективно већа вредност акцијског капитала и што се на овај начин преносе мања средства фондовима и Заводу за тржиште рада;

1.2. Вредност друштвеног капитала се прецењује са намером да се по моделу докапитализације од акционара у другом кругу прибави више средстава за предузеће, а сами акционари реално стичу мању вредност акцијског капитала.

2. Доношење одлука у поступку својинске трансформације:

2.1. Доношење одлука (о издавању и продаји акција, о прихватању програма својинске трансформације и других) од стране ненадлежних органа или без кворума надлежног органа.

2.2. Доношење одлука на основу лажног приказивања или прикривања чињеничног стања.

3. Први круг трансформације

3.1. Да се на више начина онемогући упис бесплатних акција (са правом приоритета и без приоритета): необјављивањем огласа на огласној табли предузећа; давањем лажне адресе где се врши упис акције; примењивањем неосноване редукције или се редукција не примењује према свим уписницима и друге радње;

3.2. Омогућавање уписа бесплатних акција у већем номиналном износу, као и лицима која немају право на то (без држављанства СРЈ);

3.3. Уписивање у више предузећа максималног износа бесплатних акција од стране истог лица;

4. Други круг трансформације

4.1. Омогућавање уписа акције са попустом изнад прописаних лимита и не поштујући право приоритета;

4.2. Продаја преосталог дела акције, које се продају без попушта, лицима која немају приоритет – већи готовински износ и краћи рок отплате;

4.3. Куповина акција од стране фиктивних акционара са новцем предузећа које се трансформише (средства из тајних фондова у иностранству и слично);

4.4. Омогућавање акционарима отплате акција супротно уговору не примењујући категорију одустанка;

4.5. Средства остварена продајом акција у другом кругу се не преносе корисницима – фондовима и Заводу за тржиште рада, већ их предузеће неосновано користи дуже време или се ова средства преносе у мањем обиму;

4.6. Куповина акција са попустом у више предузећа у максималном износу од стране истог лица.;

4.7. Неплаћање пореза на имовину за акције након истека 3 године од дана стицања акција;

5. Својинска трансформација по моделу конвертовања дуга

5.1. Конвертује се дуг који није постојао на дан 31. 12. 1996. године;

5.2. Конвертује се дуг који је фиктивно увећан (обрачунима неосноване камате или камате у знатно већем износу од уговорене) и на други начин.

На основу описаних незаконитих радњи, а ценећи у сваком конкретном случају објективне и субјективне елементе и нарочито настале последице, носиоце ових радњи могуће је сматрати извршиоцима следећих кривичних дела: Лажни биланси (чл. 437 Закона о предузећима); Злоупотреба процене (чл. 438 Закона о предузећима), Злоупотреба службеног положаја (чл. 242 КЗ РС); Злоупотреба овлашћења у привредном пословању (чл. 139 КЗ РС); Фалсификовање службене исправе (чл. 248 КЗ РС); Превара у служби (чл. 247 КЗ РС); Превара (чл. 172 КЗ РС); Пореска утаја (чл. 154 КЗ РС) итд.

ЛИШЕЊЕ СЛОБОДЕ ОД СТРАНЕ ГРАЂАНА¹

**УВОДНА ИЗЛАГАЊА О
КРИВИЧНОПРАВНОЈ
ЗАШТИТИ ПРАВА И
СЛОБОДА**

**Др Милан ШКУЛИЋ,
Правни факултет, Београд**

Цивилизовано друштво је развило многобројне, мање или више сложене социјалне механизме, за заштиту одређених друштвених вредности, те регулисање међусобних односа људи у различитим сферама. Оне вредности, у погледу чијег значаја и опште друштвене важности, постоји консензус доминантних друштвених структура, односно огромне већине чланова друштва, у склад-

но уређеном и цивилизованом социјалном систему се штите и енергично бране кривичноправним законодавством. Док материјално кривично право остварује своју протективну функцију у погледу виталних вредности друштва, законским одредбама, којима се одређује која ће се понашања сматрати кривичним делима, те који су нормативни услови неопходни за успостављање кривичне одговорности и кривично санкционисање, уз успостављање система кривичних санкција, кривично процесно право својим одредбама утврђује строга правила кривичног поступка, ради омогућавања потпуног остваривања свих захтева материјалног кривичног права. Већ се у првом члану нашег Закона о кривичном поступку, наводи у виду једне правно-етичке изузетно вредне мисли, суштина тог веома важног сегмента легислативе сваке демократске државе – законом уређене кривичне процедуре: „Овај закон утврђује правила којима се осигурава да нико невин не буде осуђен, а да се кривцу изрекне кривична санкција под условима које предвиђа кривични закон и на основу законито спроведеног поступка”.

Кривично право (материјално и процесно), бавећи се криминалитетом, као веома осетљивим друштвеним феноменом, остварује две основне тежње. Једна тежња је усмерена ка што ефикаснијем сузбијању криминалитета и она се манифестује изградњом свих механизма правног система којима се постиже откривање учинилаца кривичних дела и њихово кажњавање, а ради тога се предузима низ радњи, које представљају атак на уставна права и слободе грађана, али су та ограничења права и слобода у демократским државама, сведена на неопходни минимум, који обезбеђује заштиту од криминалитета.

¹ Рад преузет из часописа „Архив” 3/1999.

Друга тежња се огледа у минимизирању увек постојеће могућности да се законом предвиђено репресивно деловање према учиниоцима кривичних дела, усмери и према људима, чија кривица није доказана, а некада и према невиним лицима. Зато либерални кривични поступци не признају принцип по коме „циљ оправдава средство“, а деловање свих службених актера кривичне процедуре се у демократским државама руководи једним илустративним етичким правилом, по којем је увек боље да се сто криваца налази на слободи, него један невин у затвору.

Својеврсни антагонизам изражен с једне стране, у тежњи да се делује ефикасно у борби против криминалитета, а с друге стране, у настојању да „оштрица“ кривичноправне репресије не захвати и невине, доводи до конституисања низа нужних ограничења у деловању надлежних органа кривичног поступка и кривичне репресије уопште. Међу такве темељне ослонце у заштити права и слобода, те изградњи својеврсних „нормативних брана“ против самовоље и арбитерности у кривичном прогону, спадају и многи значајни принципи, као што су: принцип да нико не може бити кажњен за дело које пре него што је учињено, није законом било одређено као кривично дело, (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), презумпција невиности (или претпоставка некривице),² према којој се нико не може сматрати кривим за кривично дело док то не буде утврђено правноснажном пресудом, начело истине, право на одбрану у кривичном поступку, принцип ограниченог превентивног лишења слободе, начело накнаде штете неоправдано осуђеним лицима, те лицима неосновано лишеним слободе, итд.

Свако лишење слободе које се омогућава Законом, представља *изузетак* у односу на Уставом гарантовано право слободе. Полазећи од најопштије гаранције да свако има право на личну слободу (Устав Србије говори о неприкосновености слободе), Устав Југославије прилично детаљно разрађује њено значење на плану лишења слободе, притвора, суђења и кажњавања.³ Устав Савезне Републике Југославије из 1992. године (чл. 23. ст. 1), као и Устав Србије из 1990. године (чл. 15. ст. 2), предвиђају да нико не сме бити лишен слободе, осим у случајевима и у поступку који су утврђени законом. То право произлази и из важних међународноправних аката, међу којима је свакако најзначајнија *Универзална декларација о правима човека*,⁴ која садржи следећа важна правила: 1. свако има право на живот, слободу и безбедност личности (чл. 3); 2. нико не сме бити произвољно ухапшен, притворен, нити протеран (чл. 9), те 3. свако има право на слободу кретања (чл. 13. ст. 1).

² Т. Васиљевић и М. Грубач, (Коментар ЗКП-а, Београд, 1982, стр. 7-8) наводе да одредба чл. 3. ЗКП, не садржи претпоставку невиности, већ само презумпцију некривице, с обзиром да се у закону не каже „сматра се невиним“, већ се наводи „не сматра се кривим“. Мада су изнети аргументи цитираних аутора сасвим разложни, сматрамо да то питање са становишта заштите права и слобода није од велике важности, јер је битно да се грађанин против кога је вођен кривични поступак, не може третирати као учинилац кривичног дела, све док то не буде потврђено правноснажном осуђујућом пресудом (*res iudicata*).

³ П. Николић, Уставно право, треће издање, Београд, 1994, стр. 150, 151.

⁴ *Universal Declaration of Human Rights*. Декларација је прокламована резолуцијом Генералне скупштине ОУН 217 А (III), од 10. децембра 1948. године. Не подлеже ратификацији јер није међународни уговор.

Ради остварења основних циљева кривичног поступка, неминовно је да „окривљени у поступку не може имати сва права и слободе које имају грађани ван кривичног поступка,⁵ тако а већ сам Устав предвиђа рестрикције у остваривању одређених права и слобода лица против кога се води кривични поступак. Та ограничења заправо и нису сувише бројна и односе се на: ограничења везана за слободу кретања (притвор, лишење слободе, ограничење кретања), слободу писменог комуницирања и неприкосновеност стана.⁶ Те рестрикције гарантованих права и слобода, ради остварења сврхе кривичног поступка, обавезно су праћене, конституисањем императива за све службене актере кривичне процедуре, да стриктно поштују интегритет окривљених у физичком, психичком и моралном погледу. Одређене рестрикције права и слобода се нормама кривичног процесног права предвиђају и за лица која у формалном смислу немају статус окривљеног. По својим консеквенцама свакако је, у том смислу, најзначајнија могућност лишавања слободе лица затечених приликом вршења кривичног дела које се гони по службеној дужности. Таква могућност постоји у већини савремених кривичнопроцесних законодавстава и она се по правилу дефинише као *право* које припада сваком грађанину. Тај *облик лишења слободе* је веома специфичан из следећих разлога: 1. субјекти који га спроводе имају право а учиниоца кривичног дела лише слободе, али немају такву обавезу, као што је то случај са службеним лицима, пре свега полицајцима; 2. то њихово право се, у ствари, своди на могућност који они могу али не морају да остваре, што зависи од њихове слободне процене, а у крајњој линији од њихове воље; 3. право које имају је корелативно праћено и веома строгим законским обавезама, чије кршење по правилу подразумева и кривичну одговорност; 4. такво лишење слободе је нетипично како у односу на чињеницу да се већина лишења слободе реализује активностима службених актера преткривичне и кривичне процедуре, од стране специјализованих професионалаца, тако и с обзиром на његов процесно-правни основ.

ТЕРМИНОЛОШКО РАЗМАТРАЊЕ

Термин *лишење слободе од стране грађана* јасно и експлицитно упућује на два фактора: 1. реч је о облику лишења слободе; 2. то лишење слободе спроводе обични грађани у односу на друге грађане. Израз који користимо првенствено потиче из позитивног југословенског кривичнопроцесног законодавства, али он ни у том Закону не егзистира у истом термилошком облику. У нашем Закону о кривичном поступку се такав израз не користи на потпуно истоветан начин, већ се као субјект који може лишити слободе лице затечено у извршењу кривичног дела за које се гони по службеној дужности, означава *било који грађанин*. То се чини навођењем да тако може поступити *свако*, а то представља уопштен и помало незграпан, скраћени израз за боље термине, попут: *сваки грађанин*, или *било који грађанин (quis ex populi)*. Поред

⁵ М. Грубач, Заштита права човека у југословенском кривичном поступку, ЈРКК бр. 1, Београд, 1979, стр. 123.

⁶ З. Јекић, ЗКП и слободе и права грађана, Зборник Удружења за кривично право и криминологију Југославије – Слободе и права грађана и југословенско кривично законодавство, Београд, 1994, стр. 15.

тога, таквим означавањем би се овај облик лишења слободе јасније дистанцирао у односу на лишење слободе које у односу на флагрантне учиниоце кривичних дела спроводе (што им је не само право, већ и њихова важна дужност), припадници органа унутрашњих послова, који би такође могли бити обухваћени термином који користи наш законодавац. Међутим, јасно је да се одредба чл. 191, ст. 4. ЗКП-а, у ствари пре свега односи на обичне грађане, јер се лишавање слободе учинилаца флагрантних кривичних дела од стране полиције, регулише другим правилима, садржаним у одредби чл. 195. ЗКП-а. То питање се у теоријском смислу стога и решава означавањем да се одредба чл. 191, ст. 4. ЗКП-а, односи на *поступак грађана*, при чему је то активност коју грађани, односно свако може вршити уместо одређених државних органа.⁷

Одличан термин који се користи у неким кривичнопроцесним законодавствима је *грађанско хапшење*. Ипак се нисмо определили да такав израз користимо у овом раду јер сматрамо да је неопходно да нам, као основни термилошки ослонац, пре свега послужи наше позитивно кривично процесно право, наравно, уз одређене нужне термилошке модификације, као и уз навођење примера из компаративног права. Наша званична кривичнопроцесна терминологија по правилу не користи израз *хапшење*, мада је он сасвим одомаћен не само у обичном говору, већ и у науци. Поред тога, атрибут *грађански*, се често везује за област цивилног права, што би такође могло довести до извесне појмовне конфузије.

ЛИШЕЊЕ СЛОБОДЕ ОД СТРАНЕ ГРАЂАНА У ЈУГОСЛОВЕНСКОМ КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Према одредби чл. 195, ст. 4. ЗКП-а, свако може лишити слободе лице затечено у извршењу кривичног дела за које се гони по службеној дужности. Ако се наведена законска одредба нормативно анализира, из тога произлази да било који грађанин има право, односно могућност да лиши слободе неко лице уколико су испуњена *два услова*: 1. да је то лице затечено приликом извршења кривичног дела, што значи да је реч о *флагрантним кривичним делима* и 2. да је реч о кривичном делу за које се кривично гоњење предузима *ex officio*. Оба услова су *материјалног карактера*, при чему се први услов односи на фактичку ситуацију затицања учиниоца приликом флагрантног вршења кривичног дела, док други услов то дело карактерише као кривично дело које се гони официјелно. По логици ствари, није потребно испуњење било каквог посебног формалног услова за такво лишавање слободе.

Непостојање посебног формалног услова за лишавање слободе од стране грађана, представља *нормативни изузетак* у односу на већину других облика лишавања слободе, као што су на пример, притвор у кривичној процедури, или одређене кривичне санкције итд. Такав изузетак је сасвим логичан и он одговара смислу нормативног дозвољавања лишавања слободе лица затеченог у вршењу кривичног дела које се гони официјелно. Реч је о облику

---

⁷ 3. Јекић, Кривично процесно право, Београд, 1998, стр. 246.

фактичког лишења слободе. Законом о кривичном поступку се ипак, не-постојање формалне одлуке о лишавању слободе, у процесном смислу супституише посебним правилима која грађанину који је спровео лишавање слободе на основу постојања материјалног услова, намећу и одређене, стриктно дефинисане обавезе. Грађанин је дужан да спроведе једну од две алтернативно предвиђене мере: 1. да лице лишено слободе одмах преда истражном судији или органу унутрашњих послова, или 2. да одмах обавести један од тих органа. Предавање ухапшеног лица истражном судији или органу унутрашњих послова је *примарног карактера*, јер се ради о активности која се мора спровести, а тек уколико се то не може учинити, грађанин је дужан да одмах обавести један од тих органа. Непредавање лица лишеног слободе истражном судији или полицији, је *условљено* немогућношћу да се то уради и тек тада, грађанин може да уместо предавања ухапшеног лица, о томе само обавести у закону наведене органе.

Право на слободу и то пре свега *слобода кретања*, се у нашем кривичном законодавству штите постојањем кривичног дела *противправног лишења слободе* (чл. 63. КЗ РС). Кривично дело има више облика, а основни облик (ст. 1) се састоји у одузимању слободе кретања неком лицу, што подразумева спречавање неког лица, противно његовој вољи, да промени место на коме се налази.⁸ За постојање основног облика извршења није релевантно колико дуго је одузимање слободе кретања трајало, а радња извршења је формулисана алтернативно, набрајањем у *egsempli causa* смислу као: 1. затварање, 2. држање затвореног – када је пасивни субјект већ био затворен или 3. одузимање слободе кретања на други начин, што представља општу формулацију која обухвата све потенцијално могуће модалитете лишења слободе. Кривично дело може бити извршено само са умишљајем.⁹ Противправност је битан елемент бића кривичног дела противправног лишења слободе и она такође мора бити обухваћена умишљајем учиниоца. Одређивање противправности као битног елемента овог кривичног дела је неопходно и логично, из једноставног разлога што су у цивилизованом правном систему лишења слободе која се спровode у складу са релеватним прописима, *правило и редовна појава*, док су лишавања слободе противно тим правилима *изузетак* и нека врста *ексцеса*, који се одређује као кривично дело.

Противправно лишење слободе има *три тежа облика*: 1. ако се као извршилац јавља службено лице које дело врши злоупотребом свог положаја или овлашћења – у овом случају квалификаторну околност представља *посебно својство* извршиоца, као и посебан *начин* његовог извршења;¹⁰ 2. ако су постојале следеће алтернативно наведене квалификаторне околности – а) да је лишење слободе трајало дуже од тридесет дана (*квантитативни-временски аспект*); б) да је лишење слободе извршено на свиреп начин (*модални аспект*); в) да је лицу лишеном слободе тешко нарушено здравље

⁸ О. Перић и З. Стојановић, Кривично право – посебни део, друго издање, Београд, 1998, стр. 92.

⁹ Д. Лтанацковић, Кривично право – посебни део, четврто издање, Београд, 1985, стр. 187.

¹⁰ Група аутора (редакција Н. Срзентић), Коментар Кривичних закона СР Србије, САП Косова и САП Војводине, Београд, 1981, стр. 186.

(последични аспект), или г) да су наступиле друге тешке последице (општа формулација, која указује да претходно набрајање није лимитативног карактера);¹¹ 3. ако постоји најтежа последица као квалификаторна околност – уколико је наступила смрт лица које је противправно лишено слободе. Када је нека тежа последица квалификаторна околност, поред постојања узрочне везе између лишења слободе и њеног наступања, неопходно је да у односу на тежу последицу постоји нехат, а уколико би се тежа последица могла приписати умишљају учиниоца, постојао би стицај између противправног лишења слободе и тешке телесне повреде, односно другог оствареног кривичног дела.¹²

Уколико се лишење слободе од стране грађана обави мимо одређених законом формулисаних услова, тиме се извршава кривично дело противправног лишења слободе. До тога може да дође у два случаја:

1. Ако се неко лиши слободе без постојања материјалног услова, (уколико се не ради о лицу затеченом у вршењу кривичног дела, или ако није у питању дело које се гони *ex officio*), постојаће кривично дело противправног лишења слободе. Учиниоца кривичног дела неће бити кривично одговоран ако је у питању стварна заблуда у ширем смислу,¹³ тј. ако је погрешно сматрао да постоје околности према којима би, да су оне стварно постојале, то дело било дозвољено (чл. 16, ст. 1. КЗ СРЈ). Уколико је учинилац био у стварној заблуди услед нехата, он ни тада неће бити кривично одговоран, што произлази из законског правила да је такав учинилац кривично одговоран само када закон и за дело учињено из нехата одређује кривичну одговорност (чл. 16, ст. 2. КЗ СРЈ), што није случај са кривичним делом противправног лишења слободе, које се може учинити само са умишљајем;

2. Ако је лишење слободе извршено на основу егзистирања потпуног материјалног услова, постојаће кривично дело противправног лишења слободе, уколико грађанин није поштовао обавезе које му се у тој ситуацији стриктно налажу законом. Кршење тих обавеза се може манифестовати у више модалитета: 1) ако лице лишено слободе није предато истражном судији или органу унутрашњих послова, а било је могуће да се то учини; 2) уколико један од тих органа није обавештен о лишењу слободе, у ситуацији када није било могуће да им се лице лишено слободе преда; 3) ако је лице лишено слободе предато истражном судији или органу унутрашњих послова, након што је протекао дужи временски период од оног који је био неопходан те 4) уколико су истражни судија или орган унутрашњих послова обавештени о лишењу слободе (у случају када није било могуће да се једном од тих органа преда лице лишено слободе), после протекла дужег временског периода од оног који је био нужан.

¹¹ Постојање таквих последица утврђује суд на основу своје процене, а оне могу бити различитог карактера, као на пример, већа материјална штета (у виду наступеле штете или пропуштене добити), губитак запослења, тешка повреда части и угледа, наступање поремећаја у брачним и породичним односима и слично.

¹² Љ. Лазаревић, Кривично право – посебни део, треће издање, Београд, 1988, стр. 213.

¹³ Више о томе: Група аутора (редакција Н. Срзентић), Коментар Кривичног закона СФРЈ, треће издање, Београд, 1986, стр. 88.

Интересантно је питање да ли се може ограничити право грађанина да лиши слободе флагрантног учиниоца кривичног дела, који ужива посланички имунитет. Према једном схватању, сматра се да у том погледу не постоји ограничење, јер грађанин нема могућности да провери да ли се заиста ради о лицу које поседује имунитет, тако а се учинилац који се позива на своје имунитетско право, ипак може лишити слободе, а тек када се лице спроведе органима унутрашњих послова, односно истражном судији, они проверавају позивање на имунитет лица лишеног слободе.¹⁴ Постоји и схватање према којем је овлашћење грађана да лишавају слободе лица затечена на делу, *ограничено* законским правилима која се односе на имунитетско право одређених категорија лица, те да се лишење слободе може извршити само за одређена, тежа кривична дела, за која је у закону прописана казна затвора од преко пет година.¹⁵

Према нашем схватању овог питања, потребно је разликовати *две ситуације*, из чега произлазе и различите могућности односно овлашћења грађана приликом затицања лица које поседује право имунитета, у извршењу дела које се гони по службеној дужности. Наиме, посланик не може бити притворен без одобрења скупштине (*правило*), осим ако је затечен у вршењу кривичног дела за које је прописана казна затвора у трајању дужем од пет година (*изузетак*).¹⁶ Притварање се без сумње, односи и на фактичко лишавање слободе, мада би било боље да се стриктно користи израз *лишавање слободе*, који је по својој садржини обухватнији од термина *притварање*. Сматрамо да сваки грађанин може лишити слободе и посланика који је затечен у вршењу кривичног дела које се гони по службеној дужности а реч је о делу за које није прописана казна која је већа од пет година затвора, уколико се: 1. посланик није позвао на своје имунитетско право или 2. уколико се посланик позвао на то своје право, али га није на веродостојан начин доказао, а при том је било сасвим извесно да грађанин не зна да је реч о посланику. Уколико грађанин са сигурношћу зна да је реч о посланику, он га не сме лишити слободе, осим ако је реч о кривичном делу за које је прописана казна већа од пет година затвора. Ако је грађанин лишио слободе (на основу постојања ваљаног материјалног услова), посланика који се затим позвао на своје имунитетско право, о томе ће одлуку, на основу законских прописа, донети истражни судија, или орган унутрашњих послова.

Неопходна претпоставка за покретање и вођење кривичног поступка јесте постојање одређеног степена сумње да је извршено кривично дело и да је одређено лице учинилац тог кривичног дела.¹⁷ С обзиром да је према одредби чл. 195. ЗКП-а, потребно постојање основане сумње да је учињено кривично дело, онда је у *аналогном смислу*, логично да је такав степен сумње потребан и за лишавање слободе на основу чл. 191, ст. 4. ЗКП-а. Законом о кривичном поступку се не одређује појам *основане сумње*, већ је то пре-

¹⁴ Д. Радловић, Притвор у кривичном поступку, Мостар, 1990, стр. 202.

¹⁵ Т. Васиљевић, Систем кривичног процесног права СФРЈ, треће издање, Београд, 1981, стр. 388.

¹⁶ Чл. 87. Устава Југославије и чл. 77. Устава Србије.

¹⁷ С. Бејатовић, Кривично процесно право – ток редовног кривичног поступка, Београд, 1995, стр. 23.

пуштено кривичнопроцесној теорији и судској пракси. Међутим, и теорија и пракса су у томе били и нејединствени и непрецизни, тако да постоји читав низ схватања тог проблема.¹⁸

Основана сумња се често у различитим теоријским варијантама, дефинише као *виши степен извесности*,¹⁹ односно *већи степен вероватноће* у односу на обичну сумњу,²⁰ односно основе сумње, што се у ствари своди на квалитетно диференцирање различитих облика сумње, при чему се полази од различитих критеријума. Овакво дефинисање се у суштини заснива на нејасним критеријумима, који инсистирају на већој убедљивости основане сумње у односу на друге „ниже” облике сумње, али се при том не дефинишу на стриктан начин основи сумње, као ни обична сумња, тако да је стога тешко утврдити на основу којих се разлика темељи диференцирање тих различитих модалитета сумње. У теорији се основана сумња често објашњава тако што се наводи да њено постојање почива на одговарајућим доказима, већег квалитета, односно убедљивости у односу на оне на којима се темељи обична сумња, односно основи сумње. По једном схватању, под основаном сумњом се подразумева одређени степен извесности на основу скупа озбиљних чињеница и презумпција.²¹ Слично је и објашњење према коме је основана сумња одређени степен или интензитет сумње о постојању кривичног дела и учиниоца,²² а при том се сама сумња дефинише као „изражај мисаоне борбе у недоумици”, која „ставља у покрет процесуални конфликт: она га ствара, иницира, удахњује му живот”.²³ У науци кривичног процесног права се често изражава став да основана сумња произлази из одређених доказа, који говоре њој у прилог и који су веродостојнији у односу на основе сумње који су објашњавају као *вероватност*.²⁴

Сва наведена објашњења, која овом приликом не разматрамо шире, јер нису најнепосреднији предмет нашег рада, суштински полазе од тога да основана сумња представља одређену вероватноћу или извесност, што произлази из одређених доказа или индиција. Поред тога, постоји и став да су саме индиције, као *основи подозрења*, карактеристичне за основе сумње, док се докази односе на основану сумњу, тако да ако чињенице и околности само *наговештавају* постојање кривичног дела и учиниоца постоје основи сумње, док ако чињенице и околности *указују* на кривично дело и учиниоца, онда постоји основана сумња.²⁵ Нама се чини да у пракси често није лако направити јасну и апсолутно прецизну разлику између индиција и доказа, а да је давање одређеној утврђеној чињеници значаја доказа или индиције, у ствари задатак

¹⁸ Више о томе: Ђ. Лазин, *Забрана самовољног лишења слободе*, Правни живот бр. 9, Том I, Тематски број – Постојеће и будуће право, Београд, 1996, стр. 401–405.

¹⁹ П. Марина, *Комментар на законот за кривичната постапка*, Скопје, 1978, стр. 153.

²⁰ М. Јемрић, *Закон о кривичном поступку*, Загреб, 1981, стр. 146.

²¹ Џ. Вуковић, *ЗКП – са објашњењима и судском праксом*, треће издање, Београд, 1985, стр. 121.

²² З. Јекић, *Докази и истина у кривичном поступку*, Београд, 1998, стр. 53.

²³ В. Водинелић, *Криминалистика – откривање и доказивање*, Скопје, 1985, стр. 77.

²⁴ V. Вауер, *Југославенско кривично процесно право*, књига прва, Увод у теорију кривичног процесног права, пето издање, Београд, 1977, стр. 112.

²⁵ З. Јекић, *op. cit.*, стр. 237.

суда, који при том поступа у складу са својим слободним уверењем а на основу принципа слободне оцене доказа. Уз то, сматрамо прихватљивом концепцију, веома утицајну у немачком кривичном процесном праву, а често заступљену и у нашој судској пракси, о посредним доказима (индицијама), који уклопљене у чврст *индициони ланац*, добијају значај непосредних доказа.²⁶

Све то указује да се не може априорно и механички установити чврста граница или „теоријска баријера“ између индиција и непосредних доказа. Када се ова концепција повеже са претходно изнетим ставом о пресудној процесној улози суда у одређивању које ће чињенице и којим доказним средствима изводити у поступку, може се закључити да суд у сваком конкретном случају, својом мериторном одлуком констатује на којим се доказима та одлука темељи, а тиме у том конкретном случају дефинише и саме доказе, што све мора да буде ваљано образложено. То другим речима значи да се у практичном смислу, а на основу деловања принципа слободне оцене доказа, потпуно релативизује диференцијација између посредних и непосредних доказа.

Интересантно је становиште, које прихватајући основну идеју да основана сумња подразумева већи степен вероватноће или већи степен извесности у односу на обичну сумњу, односно основе сумње, те налазећи да је такво процењивање веома неодређено и произвољно, инсистира на формулисању прецизнијих и прихватљивијих критеријума. Стога се у теорији износи да основана сумња постоји ако је могућност да је окривљени извршио кривично дело једнака или већа од могућности да он то није учинио, а уколико је та сумња мања, постојали би основи сумње, док би се при том, та могућност ценила са становишта разумног човека, према искуству и редовном току ствари.²⁷ Мада се може прихватити интенција о изградњи прецизнијих критеријума и коришћења при том „математичког“, односно *квантитативног* условљавања примене атрибута *основана* уз одређену сумњу, неспорно је да се ни тиме не може аутоматски дефинисати стриктан и потпуно тачан критеријум за такво процењивање. То произлази из једноставног објашњења да је и процењивање да ли постоји једнака или већа могућност да је окривљени учинио кривично дело у односу на могућност да то није учинио, суштински подређено уверењу и степену убеђености субјекта који врши ту процену. Његово уверење и степен његове убеђености нужно произлази из квалитета одређених информација којима се располаже, тако да се у крајњој линији, ни оваквим схватањем, које инсистира на својој већој одређености и прецизности, проблем суштински не може решити.

Према нашем схватању, строга диференција основа сумње и основане сумње, а посебно дефиниција основане сумње је искључиво *теоријски проблем* и пре свега, задатак кривичнопроцесне теорије. Пракса не само што не мора да се тиме бави, већ она и не треба да основану сумњу дефинише на стриктан начин. У пракси се, вишегодишњим поступањем судова и уопште службених актера кривичне процедуре, изграђују стабилни критеријуми на којим доказима и ког степена доказног кредибилитета, се темељи основана сумња. По нашем

²⁶ Више о томе: Д. Крапац, *Непосредни и посредни докази у кривичном поступку*, Загреб, 1982, стр. 7-21.

²⁷ Ђ. Лазин, *In dubio pro reo* у кривичном поступку, Београд, 1985, стр. 22.

мишљењу, то и представља разлог што се законом не дефинише основана сумња, јер се то препушта слободном уверењу службених актера кривичног поступка, а пре свега суда, с тим што је у том погледу, пресудан утицај устаљене судске праксе.

Када је у питању могућност лишавања слободе од стране грађана, онда се потреба да постоји основана сумња да је лице које се лишава слободе учинило кривично дело које се гони по службеној дужности, решава на знатно једноставнији начин, јер се већ самим законом установљавају прецизнији критеријуми. Наиме, та сумња се мора темељити на убеђењу грађанина да је реч о лицу које је затечено у извршењу кривичног дела. Сама чињеница да је неко затечен приликом извршења кривичног дела које се гони по службеној дужности, својим доказним значајем апсолутно представља логичку подлогу за основану сумњу. Са становишта обичног грађанина који врши такво лишавање слободе, па и на основу уобичајеног људског резонувања, реч је о хапшењу учиниоца кривичног дела, али се са становишта кривичног процесног права, може говорити једино о основаној сумњи, јер се у односу на то лице односи претпоставка невиности, односно презумпција некривице (чл. 3. ЗКП-а). Грађани немају право да неке друге чињенице, односно информације уопште, подводе под околност која им дозвољава да некога лишавају слободе, већ тада могу једино да о томе обавесте надлежне органе. Сходно томе, они не могу да лише слободе неко лице које је само затечено *на месту извршења дела*, дакле није затечено *in flagranti* – приликом извршења кривичног дела. Супротно овоме, затицање на месту извршења кривичног дела, може под одређеним условима да представља и индикацију да је реч о учиниоцу дела и тада овлашћена службена лица органа унутрашњих послова могу такво лице лишити слободе, али само ако, при том, стекну уверење да постоји основана сумња да је то лице извршило кривично дело (чл. 195. у вези чл. 191. ЗКП-а).

Законом се не дефинише у чему се непосредно састоји затицање у извршењу дела. У теројји се истиче да се са том ситуацијом обично изједначавају неки блиски случајеви: када очевици дела одмах по учињеном делу гоне и ухвате учиниоца, или кад је неко одмах по учињеном делу затечен са оруђем или предметима који потичу од кривичног дела или упућују на његово учествовање у том делу и тсл.²⁸ Строго посматрано, такви случајеви се не би могли подвести под „затицање у извршењу кривичног дела“, али из практичних разлога, као и из разлога правичности и целисходности, све такве ситуације, као и дуге сличне случајеве, који се могу манифестовати непосредно после извршења дела, треба третирати као затицање током извршења кривичног дела. Било би добро да се, у циљу потпунијег остварења правне сигурности и ради отклањања могућих недоумица у пракси, у наше кривично процесно законодавство инволтирају и одредбе које би у законском смислу дефинисале шта се сматра затицањем у извршењу дела. Као изван нормативан узор може да послужи веома добро решење из Законика о судском кривичном поступку

---

²⁸ Т. Васиљевић и М. Грубач, Коментар Закона о кривичном поступку, друго издање, Београд, 1982, стр. 334.

Краљевине Југославије, чијим се параграфом 114 међу случајеве затицања на делу сврставало: „1. кад неко учиниоца или саучесника затече при самом извршењу кривичног дела; 2. кад је неко као очевидца одмах по учињеном кривичном делу ухватио учиниоца или саучесника, те 3. кад је неко одмах иза учињеног дела затечен с оружјем или с предметима који проистичу од кривичног дела или бар упућују на његово учествовање у том делу”. У тадашњој теорији се оправдано истицало да „строго речено, само затицање при самом извршавању кривичног дела, јесте право затицање на делу (*en flagrant delit*)”, али се законом с тим изједначавају и други случајеви, јер су они толико близу затицању при самом извршењу дела, „да нормално ту не може бити погрешке и такво проширење појма хватања на делу је неопходно потребно у интересу јавне безбедности и обезбеђења кривичног прогона”.²⁹

ЛИШЕЊЕ СЛОБОДЕ ОД СТРАНЕ ГРАЂАНА У УПОРЕДНОМ КРИВИЧНОМ ПРОЦЕСНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

Скоро сва савремена кривичнопроцесна законодавства познају институт лишења слободе од стране грађана, односно *грађанско хапшење*, али у различитим нормативним модалитетима, тако да су нека решења из компаративног права врло слична решењима из нашег позитивног кривичног процесног права, док су друга у битној мери различита.

Према одредби параграфа 127 (ст. 1) Закона о кривичном поступку Немачке,³⁰ лице затечено у извршењу кривичног дела или лице које је прогоњено због учињеног дела, може свако привремено лишити слободе (*Vorläufige Festnahme*) и без судске наредбе, ако постоји сумња да ће побећи или ако не може да потврди свој идентитет. У наведеној одредби се омогућава лишење слободе од стране грађана, а материјални услов за то је формулисан алтернативно: 1. затицање у извршењу кривичног дела или 2. да је реч о лицу које се кривично гони. При том је потребно још и испуњење једног од два додатно формулисана алтернативна услова: 1. да постоји сумња да ће побећи, или 2. да то лице не може одмах да потврди свој идентитет. Обавеза грађана да приведу лице које је привремено лишено слободе се подразумева када је у питању лишење слободе флагрантног учиниоца, односно лица које се налази у бекству, а ако је потребно да се утврди идентитет лица лишеног слободе, закон у том погледу садржи *упућујућу норму*, јер наводи да ће се у том погледу идентификација вршити на начин прописан у параграфу 163б ст. 1. Према тој одредби, државно тужилаштво и службеници полиције могу предузимати неопходне мере ради утврђивања идентитета лица за које постоји сумња да је учинило кривично дело. Осумњичени може да буде задржан ако се не може утврдити његов идентитет или кад се идентитет може утврдити само уз знатне тешкоће, а уколико постоје ти услови, дозвољен је претрес осумњиченог и претрес ствари које носи са собом, као и спровођење других

²⁹ М. П. Чубински, Научни и практични коментар Законика о судском кривичном поступку Краљевине Југославије од 16. фебруара 1929. године, Београд, 1933, стр. 265.

³⁰ In der Fassung der Bekanntmachung vom 7. April 1987. (BGBl. I S. 1074, ber. S. 1319).

одговарајућих мера идентификације уз примену научних метода и техничких средстава.

Према правилима француске кривичне процедуре (art. 73 C.P.P.),³¹ опште је правило да до лишења слободе (*l'arrestation*), долази у редовним околностима, када се стекну озбиљне и непротивречне индиције које оправдавају испитивање једног лица и у том случају постоји обавеза службеника судске полиције да такво лице изведе пред републичког тужиоца, након чега председник суда или судија кога он одреди, односно истражни судија, издају налог за затварање. Према посебном правилу, лишавање слободе је могуће и мимо прописаних услова, уколико се ради о лицу које је извршило *флагрантни* злочин или преступ за који је забрањена казна затвора. У таквом случају судска полиција има обавезу да такво лице лиши слободе, а то може да учини и сваки грађанин, али уз обавезу да лице лишено слободе одмах преда најближем службенику судске полиције.

Према одредби чл. 7, ст. 2. Закона о кривичном поступку Шведске,³² било ко може ухапсити лице које је извршило кривично дело које је кажњиво казном затвора, ако је то лице затечено приликом извршења, или се ради о лицу које бежи са места извршења кривичног дела. Било ко може ухапсити лице за којим је расписана потерница. Ухапшено лице се мора сместа спровести првом полицајцу кога сретне. Овим се регулишу правила хапшења које може извршити како полицајац, тако и било које друго лице (*грађанско хапшење*), уколико је реч о флагрантном кривичном делу, које се према решењу шведског законодавца, изражава кроз два модалитета: 1. у правом облику – лице које је затечено приликом извршења и 2. у неправом и нешто проширеном облику – лице које бежи са места извршења дела, као и када је у питању лице за којим је расписана потерница.

Према правилима енглеске кривичне процедуре која се односе на грађанско хапшење (*Arrest by private citizens*),³³ свако може ухапсити лице које је затечено приликом вршења кривичног дела за које се и иначе може предузети хапшење (*an arrestable offence*), или у погледу кога постоји разумна сумња да је такво дело учинило. У таква кривична дела се према Кривичном закону из 1967. године, сврставају они деликти који су извршени или покушани и за које се може изрећи казна затвора од пет година или тежа казна. Под изразом „свако”, односно „било ко”, подразумева се и полицајац, а основна разлика између хапшења од стране полицајца и хапшења у погледу којег је овлашћено било које лице, се заснива на обичајном праву и своди на то да је полицајац дужан да поштује сва правила закона која се односе на хапшење.³⁴

³¹ Code de procédure penale de 1958 (Loi du 31 decembre 1957 et ordonnance 58-1296 du 23 decembre 1958 et plusieurs lois ayant complete ce code, notamment celles du 30 decembre 1985, du 9 septembre 1986, du 6 juillet 1989, du 10 juillet 1991, du 4 janvier 1993, du 24 août 1993 et du 30 decembre 1996).

³² Законски текст који смо користили овом приликом представља превод Законика о кривичном поступку Шведске на енглески језик. Тај превод у основи потиче од првог таквог рада који је публикован 1968. године чувеној америчкој серији страних кривичних закона – *The American Series of Foreign Penal Codes* – „*The Swedish Code of Judicial Procedure*”. Превод који смо употребили издао је The National Swedish Council for Crime Prevention. Тај текст је објављен у Стокхолму, маја 1985. године – Report No 16.

³³ C. Hampton, *Criminal Procedure*, third Edition, London, Sweet & Maxwell, 1982, стр. 80.

³⁴ *ibidem*.

У кривичном поступку Јапана такође постоји тзв. грађанско хапшење (*citizen's arrest*), тако да било које обично лице (*any ordinary person*) може ухапсити учиниоца који је затечен приликом извршења кривичног дела, или може да помаже полицији током лишавања слободе флагрантног учиниоца. Алтернативно су предвиђена два модалитета учешћа грађана у лишавању слободе учинилаца кривичних дела: а) непосредно хапшење само од стране грађана и б) асистенција полицији приликом реализације хапшења. Поред тога, грађани могу и кумулативно да остварују оба наведена облика. У одредби чл. 212 јпанског Закона о кривичном поступку, наводи се да свако може, осим лица непосредно затеченог у извршењу кривичног дела, лишити слободе: 1) лице за којим је расписана потерница; 2) лице које поседује украдене ствари, оружје или друге предмете који су подобни да буду повезани са кривичним делом; 3) лице које на свом телу или одећи има видљиве трагове почињеног кривичног дела, као и 4) лице које покушава да побегне након што се од њега тражило објашњење у односу на учињено кривично дело.³⁵

ПРАВНА ПРИРОДА ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ ОД СТРАНЕ ГРАЂАНА

Лишавање слободе од стране грађана представља, што се, већ на први поглед, види из самог израза, *облик лишења слободе*. Такво лишење слободе је *фактичког карактера*, не доноси се никаква формална одлука о његовом спровођењу, а може га реализовати било које лице,³⁶ дакле неодређени и потенцијално веома широк круг особа, тј. грађана. Приликом одређивања правне природе таквог лишавања слободе, треба поћи од тога да је оно суштински *функционалне природе*. Наиме, његова сврха није лишавање слободе само по себи, већ је то лишавање слободе функционалног карактера, те је усмерено на стварање фактичких услова за ступање у дејство службених актера кривичне или преткривичне процедуре. Овакво тумачење произлази из тога што се грађанима који обаве лишавање слободе у смислу одредбе чл. 191, ст. 4. ЗКП-а, стриктно намеће обавеза да лице лишено слободе спроведу истражном судији или органима унутрашњих послова, односно ако то није могуће, да обавесте једног од тих органа. Када им се спроведе лице лишено слободе, ти органи су дужни да поступе у складу са својим службеним обавезама и тада се улога грађана тиме исцрпљује. Стога сматрамо да није оправдано схватање, према којем такво лишавање слободе представља *хапшење као оперативни чин*, који под законом утврђеним условима и у законом прописаном поступку могу обавити одређени органи (најчешће орган унутрашњих послова) и одређена лица, ради спровођења ухапшеног суду надлежном за вођење поступка и одређивање притвора.³⁷ Овакво схватање није исправно јер лишавање слободе од стране грађана не само да не

³⁵ G. M. Koshi, *The Japanese Legal Advisor – Crime and Punishments*, Charles E. Tuttle Company, Rutland – Vermont: Tokyo, Japan, 1970, стр. 75–76.

³⁶ Термин, односно глагол може, има у овом случају не само своје процесно и уопште, правно значење, у смислу да свако има право да лиши слободе флагрантног учиниоца кривичног дела за које се гони *ex officio*, већ се он, по логици ствари, односи и на објективну могућност да конкретни грађанин лиши слободе неког учиниоца, што зависи од свих особености датог случаја, као што су на пример, физичка снага учиниоца и грађанина, постојање или непостојање саучесника, степен храбрости грађанина итд.

³⁷ М. Грубач, *Кривично процесно право – Књига друга – Процесне радње*, Београд, 1996, стр. 157.

искључује, већ често баш и подразумева, *затварање* лица лишеног слободе. Наиме, ако је то објективно могуће, лице лишено слободе неће бити затворено, већ ће се одмах након његовог лишавања слободе, оно спровести, односно предати истражном судији или органима унутрашњих послова, али ако то није могуће, ти ће се органи одмах обавестити о томе да је лице лишено слободе, а логично је, да ће у међувремену, док се то лице од стране службених лица не преузме, оно бити затворено, односно да ће бити лишено слободе на неки адекватан начин. Такав начин, на пример, везивање, је у суштини према свом фактичком дејству, истоветан затварању.

Стога се разлика између фактичког лишавања слободе и притвора као мере коју одређују службени актери кривичног поступка (суд), а изузетно и преткривичног поступка (полиција),³⁸ не може конституисати на тврдњи да „затварање не наступа као последица сваког лишења слободе, већ само по одлуци суда и везано за нарочите претпоставке и нарочите формалности”.³⁹ Затварање може да буде садржај и лишавања слободе од стране грађана, али само у оним случајевима када грађани не могу да лице лишено слободе одмах предају истражном судији или органу унутрашњих послова, већ једног од тих органа само обавештавају о чињеници да је учинилац флагрантног кривичног дела лишен слободе. Стога се време затварања, које мора да буде сведено на најкраће нужно време (у противном би постојало кривично дело противправног лишења слободе), протеже на неопходни временски период, који укључује *збир два временска периода*: првог – од момента лишавања слободе па до тренутка обавештавања надлежних органа и другог – од тренутка када је један од тих органа обавештен, па све до момента када лице лишено слободе буде преузето од стране овлашћених службених лица. На тај се начин одређује и *максималан рок* лишења слободе од стране грађана, а он је *фактичке природе* и временски одређен у релативном смислу, јер зависи од свих околности конкретног случаја. Може се претпоставити да би он у савременим условима, у време развоја комуникација и средстава транспорта, морао да буде релативно кратак, мада је могуће и да објективне околности утичу да тај рок буде и релативно дугачак. Може се, на пример, замислити случај лишавања слободе учиниоца затеченог у вршењу кривичног дела у неком завејаном планинском центру, у време када су телефонске везе прекинуте, или су путеви потпуно непроходни, што онемогућава како спровођење тог лица, тако и долазак службених лица да га преузму. Тада је неопходно да такав учинилац буде затворен све док околности не дозволе да буде предат надлежним органима.

³⁸ Одређивање притвора од стране полиције, што је према позитивном ЗКП-у, могуће у смислу одредбе чл. 196, није у сагласности са одредбом чл. 23. Устава Савезне Републике Југославије, као ни са одредбом чл. 15. Устава Републике Србије, којима је предвиђено да притвор може одредити само суд (искључива судска надлежност), а у обзир према процесним регулама долазе различити функционални облици суда. Из тога произлази да одредба чл. 196. ЗКП-а није у складу са Уставом СРЈ као ни са Уставом Србије.

³⁹ М. Грубач, *op. cit.*, стр. 157.

Правна природа лишења слободе од стране грађана, се заснива на томе да тај институт представља законом предвиђен облик лишења слободе – *фактичко лишење слободе*, односно *фактичко хапшење*, који се у односу на друге облике лишења слободе разликује не само у односу на субјекте који га реализују, те на недостајање одговарајућег формалног услова, већ он произлази и из његовог *ratio legis*, који је у односу на *ratio legis* других облика лишења слободе, нешто модификован.

RATIO LEGIS ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ ОД СТРАНЕ ГРАЂАНА

Модификација *ratio legis* лишења слободе од стране грађана у односу на *ratio legis* других законом утврђених облика лишења слободе (као што је пре свега притвор), првенствено произлази из потребе да се законским правилима омогући да шири круг субјеката учествује у сузбијању кривичних дела која се гоне по службеној дужности. Тај облик лишења слободе стога представља и један од изразитих примера повезаности општинских или општијих друштвених интереса са оним интересима или потребама чијем остварењу теже појединци као чланови друштва. Реч је и о специфичном повезивању, па и преплитању тзв. јавних и приватних интереса. У односу на друге законом формулисани облици лишења слободе, лишење слободе од стране грађана има заједнички *ratio legis*, који се у општем смислу, изражава кроз потребу да се санкционише вршење кривичних дела, ради чега је, када постоје законом предвиђени услови, неопходно и лишење слободе лица која су за та дела осумњичена или окривљена. Поред тога, *ratio legis* лишења слободе од стране грађана се додатно модификује и потребом омогућавања обичним грађанима да учествују у стварању услова за вођење кривичног поступка против окривљених за кривична дела која се гоне по службеној дужности. Та могућност грађана је искључиво њихово право, а никако и њихова дужност, а при том они то право немају увек када постоји сумња одређеног степена у односу на неко лице (основана сумња или основи сумње), као када је реч о службеним актерима кривичне процедуре, већ само уколико је реч о лицима затеченим у извршењу кривичних дела.

Мада је истоветна одредба (чл. 191, ст. 4. ЗКП-а), важила и у време постојања социјалистичке Југославије, у многим теоријским радовима се износило схватање да грађани у смислу чл. 191, ст. 4. ЗКП-а имају *право, могућност*, односно *овлашћење*, те да немају обавезу, али да супротно томе, на основу чл. 173. Устава СФРЈ имају *право и дужност* да учествују у друштвеној самозаштити, па из те обавезе произлази и *дужност* грађанина да лиши слободе флагрантног кривца.⁴⁰ Неспорно је да таква дужност ни у ком случају не постоји у нашем позитивном праву, а протек времена и *историјска дистанца* су институт тзв. друштвене самозаштите неповратно сврстале међу евидентне „правне промашаје”. Независно од овога, чак и када би се прих-

⁴⁰ Б. Петрић, Коментар Закона о кривичном поступку, друго издање, 1 књига, Београд, 1985, стр. 380-381; Слично: Д. Радуловић, *op. cit.*, стр. 201.

ватило да су грађани у време владавине концепције друштвене самозаштите, коју је дефинисао и Устав, имали обавезу да лише слободе учиниоца кривичног дела које се гони *ex officio*, а кога су затекли у извршењу, то би довело до бројних теоријских и практичних, те правних и фактичких проблема, који посебно произлазе из следећих околности: 1. у том случају могло би се поћи од потребе да се ЗКП усагласи са тада важећим уставним правилима, а то се никада није истицало као потреба, чак ни онда када се сматрало да грађани имају не само право, већ и дужност лишавања слободе флагрантних учинилаца; 2. требало би дефинисати модалитете одговорности грађана који би прекршили такву обавезу; 3. да ли би таква дужност постојала и у погледу грађана који објективно, с обзиром на своју физичку снагу, конституцију и тсл., нису имали ни иоле реалну могућност да се упусте у лишавање слободе; 4. ко би грађанима накнадио штету евентуално претрпљену таквом активношћу у погледу које је постојала њихова обавеза и тсл.

Лишавање слободе од стране грађана представља могућност која се заснива на општој заштитној функцији кривичног законодавства које прописивањем која се друштвено опасна дела сматрају кривичним делима, штити основна права и слободе грађана. Када је реч о кривичним делима која се гоне по службеној дужности, сматра се да је неопходно обезбедити већем кругу лица да, уколико то могу и желе, пруже свој допринос вођењу кривичног поступка у односу на таква лица. Стога се законом и омогућава лишење слободе од стране грађана, с тим што се грађанима у том погледу не могу наметнути обавезе, јер нико се не може натерати да мимо своје воље обавља активности које су иначе, по правилу у надлежности посебних државних органа. *Ratio legis* могућности *грађанског хапшења* се не огледа у *принципу самопомоћи*, мада он у извесној мери садржи и тај аспект, уколико се слободе лишава лице које је затечено приликом вршења кривичног дела на штету грађанина који спроводи лишење слободе, већ у потреби да се у нормативном смислу омогући да свако ко то својом слободном вољом жели, пружи сопствени допринос супростављању криминалитету.

Друштво преко свог правног система и у оквиру државног апарата формира посебне органе који су специјализовани за сузбијање криминалитета, што представља како њихово право, тако и њихову основну дужност, али се тим органима у том погледу не даје *право ексклузивитета*, већ се омогућава да у томе учествују и обични грађани. То је потпуно разумљиво када је реч о праву на одбрану себе или другог од кривичног дела (нужна одбрана) или праву на отклањање опасности (крајња нужда), што је могуће под законом стриктно дефинисаним условима, али се грађанима омогућава и да лишавају слободе учиниоце флагрантних кривичних дела, под условом да је реч о делима која се гоне *ex officio*, те да се при том поштују законом формулисана правила. Та могућност се темељи на *легитимности* кривичноправне принуде у општем смислу,⁴¹ када су у питању кривична дела веће друштвене опасности,

---

⁴¹ Више о томе: З. Стојановић, Коментар Кривичног закона Савезне Републике Југославије, треће издање, Београд, 1999, стр. 11.

тј. дела која се гоне по службеној дужности. Уколико су критеријуми за одређивање конкретних инкриминација легитимни, те ако се односе на добра која заслужују кривичноправну заштиту (*материјални кривичноправни аспект*), онда се и обичним грађанима који то желе, мора омогућити да, уз поштовање прописаних законских правила, својим радњама омогуће вођење кривичног поступка у односу на учиниоце таквих кривичних дела (*кривично-процесни аспект*). На том специфичном споју *легитимности* конкретних инкриминација кривичног материјалног права и из те легитимности произашле потребе да се учиниоцима таквих кривичних дела у законито спроведеном поступку изрекну кривичне санкције, темељи се и *ratio legis* законом нормиране могућности лишења слободе од стране грађана.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Лишење слободе од стране грађана, или *грађанско хапшење* представља веома интересантну установу кривичног процесног права, која у одређеним облицима постоји у скоро свим савременим кривичним процедурама. Та установа је изузетно специфична јер представља један од ретких примера да се грађани, правилима законског карактера, стриктно овлашћују да врше активности за које су по правилу надлежни припадници специјализованих, посебно опремљених и обучених служби. Реч је о занимљивом споју и сусрету јавних и личних интереса.

Лишење слободе од стране грађана је, као што се већ из употребљеног термина види, облик лишења слободе и стога је, како у нормативном уобличавању те законске могућности, тако и у њеној реализацији, потребна велика пажња, јер је у питању мера која се односи на ограничење слободе као важног права човека.

Лишење слободе од стране грађана је у југословенском кривичном поступку решено на начин који испољава евидентне сличности са решењима која постоје и у кривичним процедурама многих других земаља. Основна сличност, практично истоветност се огледа у томе да се слободе може лишити само лице које је затечено *in flagranti*. У том погледу су, као што смо то претходно објаснили (уз навођење примера из ЗКСП-а Краљевине Југославије), потребне и извесне модификације, које би се односиле на стварање нормативне могућности да се слободе лишавају не само лица која су непосредно затечена приликом вршења кривичног дела, већ и особе које су на други начин евидентно повезане с извршеним кривичним делом. Ово је неопходно, јер ће се у пракси, по логици ствари, чешће догађати да се грађани сусретну са лицем које бежи након извршеног дела, или које носи украдене ствари и тсл. Стога, а на основу претходно изнетих анализа, те изложених упоредноправних решења, износимо у погледу одредбе чл. 191, ст. 4. ЗКП-а следећи *de lege ferenda* предлог:

Сваки грађанин може лишити слободе: 1) лице које је затечено на извршењу кривичног дела за које се гони по службеној дужности; 2) саучеснике тог лица; 3) лице које при себи има ствари за које постоји оправдана сумња да

БЕЗБЕДНОСТ

су прибављене кривичним делом, или упућују на његово учествовање у извршеном делу за које се гони по службеној дужности, или лице које при себи има оружје односно оруђе за које постоји оправдана сумња да ће га употребити за вршење кривичних дела; 4) лице на коме су уочљиви трагови учињеног кривичног дела које се гони по службеној дужности; 5) лице које бежи са места извршења кривичног дела за које се гони по службеној дужности и 6) лице за којим је расписана потерница. Лице лишено слободе мора се одмах предати истражном судији или полицији, а ако се то не може учинити, мора се без одлагања обавестити један од тих органа. Ако се лице преда органу унутрашњих послова (полицији), поступиће се по члану 195. ЗКП-а.

Лишавање слободе од стране грађана искључиво представља специфично право односно могућност грађана, која се, у циљу заштите правне сигурности и интегритета грађана, никада и ни под којим условима, не може трансформисати у њихову обавезу, као што је то био случај у време заступања превазиђене концепције о друштвеној самозаштити.

НОРМИРАЊЕ БРОЈА ВАТРОГАСНИХ ВОЗИЛА И ВАТРОГАСНИХ СТАНИЦА ЗА ГРАДОВЕ

Проф. др Н. Н. БРУШЛИНСКИЙ,
Слободан СПАСИЋ,
мр Драган МЛАЂАН

Брз пораст становништва у градовима, велика оптерећеност на саобраћајним путевима (нарочито у уличном саобраћају), промене у инфраструктури околног подручја, неминовно доводи до промене обима и врсте послова служби заштите од пожара (ватрогасних служби). Поред комуналних и других

служби (снабдевање енергијом, водом, пошта, телефон, чистоћа и депоније), значајно место за успешно функционисање градова заузимају служба унутрашњих послова – полиција и ватрогасна служба која је у многим земљама у оквиру Министарства унутрашњих послова или под њиховим патронатом.

Управе градова или компетентни републички органи, према могућностима и ситуацији у граду опредељују какве и колике ће специјалне службе према процењеним потребама у датим ситуацијама у граду организовати. Тражиће се одговор како дислоцирати делове служби, бројност у људству, број и врсту опреме, као и остваривање једне организоване и ефикасне структуре.

Већ дуже година поставља се питање колико ватрогасну службу треба да има једна општина или један град?

Све службе укључујући и ватрогасну морају се мењати и узимати у обзир захтеве будућег развоја градова. Инфраструктура градова се мења стално. Укупан број становника у приградским подручјима се повећава, док се трговина и индустрија размештају на ивицама подручја. За време док се у централним деловима градова концентришу и шире органи управе и разне непродуктивне услужне делатности, услед великих трошкова становања, грађани се премештају на периферију, што све више представља саобраћајне проблеме. Решавати ове веома сложене проблеме, уз често ограничена средства, је веома тешко па се уштеда врши путем рационализације служби. У последње време посебан проблем представљају питања заштите човекове околине и повећање броја обољења људи и потребе за брзом медицинском помоћи.

Принципијелно није могуће претходно рећи када (у ком тренутку) и где (на ком месту у граду) ће се десити пожар, експлозија, техничка несрећа или неки други догађај када треба да неодложно делује ватрогасна служба. Зато је веома тешко одредити колико времена, људи и технике је неопходно да се отклони или неутралише настали догађај.

Мрежа ватрогасних станица, рационално распоређених по територији града, са разноврсном техником у довољном броју представља основу структуре ватрогасне и спасилачке службе града.

Стручњаци разних профила (грађевинари, пројектанти и ватрогасци) одавно размишљају о проблему образовања, броја и типова ватрогасних станица, потребних једном граду, покушавајући да створе одговарајуће нормативе. 1925. године познати специјалиста, ватрогасни мајор Казански, објавио је у журналу „Противпожарна заштита“ (№ 1) постојеће руске принципе размештања ватрогасних јединица у градовима. Ватрогасне јединице морале су да буду распоређене у граду на такав начин да су рејони које опслужују имали облик круга са радијусом од врсте (1,07 km). Такво растојање ватрогасна кола са коњском запрегом могла су да пређу за 4 минута, а укупно нормативно време од момента настанка пожара до момента доласка ватрогасаца на место позива није смело да пређе 10 минута. Слична правила везана за време доласка првих ватрогасних јединица на место позива, данас важе у Лондону, Паризу, Берлину и неким другим градовима света, иако се извршење тог норматива не остварује баш увек због низа разлога. Почетком 1926. године, руска ватрогасна служба већ је располагала ватрогасним возилима, за које је радијус изласка био повећан за 2,7 km (у истој нормативној вредности времена доласка, са урачунавањем средње брзине кретања ватрогасног аутомобила од 32 km/час). На крају 1930. стручни државни органи СССР утврдили су реална времена изласка и стизања на место пожара за градске ватрогасне станице са радијусом од 1,5 km при постојању коњске запреге и до 3 km при постојању ватрогасних возила. Последњи норматив, као јединствени параметар за образовање броја ватрогасних станица у градовима, важи до данашњег дана.

Почетком педесетих година овом нормативу додат је још један, који се тичао броја ватрогасних возила: једно ватрогасно возило у градовима и насељеним пунктовима требало је да долази на 5000 људи (у сваком случају, морало је да их буде најмање два). Није познато који су аргументи били положени у основу тог норматива. Како изгледа он је предложен са позиције искуства и структурно у ватрогасним службама. Нејасно је такође шта се подразумева под тим бројем ватрогасних возила: њихов укупни број или само основна ватрогасна возила, да ли је урачуната резерва и каква итд. Ни на једно од насталих питања дати норматив, природно не даје одговор.

Стручњаци такође нису могли да дају колико – толико аргументоване алтернативне нормативе. Тако су оба наведена норматива (радијус опслуживања јединица 3 km, једно ватрогасно возило на 5000 становника) готово 40 година

прелазила, без икаквих измена, из једног нормативног акта у други (НСП 102-51; СНИП П-VI-54...) иако се у пракси, у суштини, нигде нису примењивали. То се објашњава тиме, што је у већини случајева нормативни радијус опслуживања немогуће одржавати из многих разлога, а за крупне, веће, па чак и за средње градове број ватрогасних возила (при ма којој интерпретацији норматива) показао се доста преувеличан. На пример, за град од 400.000 људи, број ватрогасних возила требало би да буде 80, што у руским градовима није могуће (и за тим, реално нема потребе).

У низу земаља нормира се време доласка првих јединица на место позива. Осим тога, понекад се дефинише стандардна опрема снага и средстава неопходних (по мишљењу стручњака) за успешну ликвидацију већине пожара (на пример, по првом позиву у Немачкој, Француској, Данској, САД излазе 3–4 ватрогасна возила, чији састав незнатно варира у разним земљама). Упркос томе, принципи дефинисања типова и размештаја станица на територији градова у иностранству, сасвим су различити (табела 1).

Табела 1. – Покривеност ватрогасним станицама у градовима у свету

Бр.	Град	Број становника (у 000)	Површина (у 000)	Број пожара годишње (у 000)	Површина градског подручја на Ват. станици у km
2.	Брисел	1000	259	2.5	29
5.	Будимпешта	2100	525	15	35
7.	Берлин	3400	883	15	12
9.	Амстердам	1038	636	15	15
10.	Санкт Петербург	5000	750	23	25
11.	Москва	9000	994	50	16
12.	Лондон	7000	1600	50	14
13.	Копенхаген	460	90	2	10
14.	Париз	2170	105	18	10
15.	Београд	1625	1316	2.7	144
16.	Њујорк	7300	790	100	3.6
17.	Чикаго	3000	592	100	3.5
18.	Токио	10000	720	65	3.1
19.	Осака	2700	213	1.7	2.4

БЕЗБЕДНОСТ

У градовима Европе било је усвојено да се граде крупне (велике) станице, одмах за велики број возила. При том је површина рејона, који опслужује једна станица, достигала неколико десетина km^2 . На пример, још пре неколико десетина година у тако великом граду, као што је Брно, постојала је само једна ватрогасна станица са 28 ватрогасних возила, смештена у центру града. Та слика била је типична за многе градове Европе.

Другачији принципи за решење тих проблема користе се у САД- и Јапану. У тим земљама предност дају изградњи мањих станица (са 1–2 ватрогасна возила), али је њихова густина (тј. број станица на јединицу површине) довољно велика тако да површину рејона који опслужује једна станица чини само неколиком km^2 (таб. 1). Разуме се, таква ситуација одражава као пресудан принцип, време стицања ватрогасних јединица до места позива, тактику искориштења јединица, итд.

У табели 2 приказани су упоредни показатељи опремљености ватрогасном техником, бројности људства у ватрогасним јединицама и броја излазака по једној станици у низу већих градова света (подаци се углавном односе на крај 80-их).

У 68 градова Немачке, који су крајем осамдесетих имали професионалну ватрогасну службу и осим тога, добро развијену добровољну ватрогасну службу, у просеку је долазило: 1 основно ватрогасно возило на 8000 људи; једно средство типа дизалице (ауто лестве или хидраулична зглобна платформа) на 56000 људи.

Табела 2. – Опремљеност ватрогасном техником и људством у градовима у свету

Бр.	Град	Број становника (у 000)		Број становника (у 000) на 1 ватрогасца	Број интер. на једну ват. станицу у једном дану
		на 1 ват. возило	на 1 аут. лестве		
1.	Москва	38	274	0.750	4
2.	Њујорк	32	51	0.663	4,4
3.	Париз	31	194	0.886	12
4.	Беч	12	125	0.500	4
5.	Београд	16	203	2.7	0,7
6.	Лондон	23	219	0.875	6

Сви ти подаци омогућавају да се уоче одређене тенденције у организацији ватрогасне службе у разним градовима и земљама. Међутим до данас, целокупна концепција одређивања броја ватрогасних станица и ватрогасних возила за градове и насељене пунктове, која узима у обзир оперативну ситуацију и специфичности градова, ни у иностранству ни код нас није створена.

ТЕОРЕТСКЕ ОСНОВЕ НОРМИРАЊА БРОЈА ВАТРОГАСНИХ ВОЗИЛА И ВАТРОГАСНИХ СТАНИЦА ЗА ГРАДОВЕ

Ватрогасна возила

За аргументовање броја ватрогасних возила у саставу ватрогасних јединица која су неопходна граду, направљен је математички модел који урачунава све основне параметре делатности ватрогасне службе и случајни карактер тог процеса.

$$P_j = \frac{\lambda \cdot \tau^{-j-1}}{j} \cdot \sum_{i=0}^{j-1} (j-i) \alpha_{j-i} P_i \quad (j=1,2,\dots) \quad (1)$$

где је:

P_i, P_j – вероватноћа да је у граду у ма ком моменту времена на интервенцијама истовремено ангажовано и заузето i и j ватрогасних возила датог типа;

У случају да ниједна екипа ватрогасних јединица није ангажована на интервенцији или тактичком увежбавању вероватноћа је:

$$P_0 = e^{-\lambda \tau}$$

где је:

$\alpha = \lambda \tau_{sr}$ – релативна густина тока излаза

λ – средњи број позива за ватрогасна возила у јединици времена (параметар Poissonovog распореда, коме се подвргава ток пожара);

$$P_k(\tau) = \frac{[(\lambda \cdot \tau)^k]}{k!} \cdot e^{-\lambda \tau} \quad (2)$$

где је:

$P_k(\tau)$ – вероватноћа да за време τ пристигне k позива ватрогасној служби;

e – база природног алгорита ($e = 2,718$);

τ_{sr} – средње време једног изласка (трајање интервенције)

Тада је вероватноћа да у ма ком моменту времена у граду може затребати ватрогасних возила више него R , једнако

$$P > R = 1 - \sum_{j=0}^R P_j \quad (3)$$

Ако изаберемо такву вредност R , да вероватноћа $P > R$ практично буде једнака нули (реда величине $10^{-3} - 10^{-4}$), може се направити извод да је при датој оперативној ситуацији, окарактерисаној горе наведеним параметрима, граду довољно да у мобилном саставу има R ватрогасних возила.

Одређивање броја аутомеханичких лестви

Временске карактеристике процеса функционисања ватрогасних служби могу се описати применом закона Erlanga.

Одређивање броја специјалних возила – аутомеханичких лестви може се помоћу формуле Erlanga:

$$P_m = \left(\frac{\alpha^m}{m!}\right) \cdot \sum_{r=0}^n \left(\frac{\alpha^r}{r!}\right), (m=0,1,\dots,n) \quad (4)$$

где је:

P_m – вероватноћа да се у било ком моменту времена на интервенцији налази m аутомеханичких лестви;

$\alpha = \lambda \tau_{sr}$ – релативна густина тока излаза (догађаја);

λ – средњи број излаза на интервенцију у јединици времена;

τ_{sr} – време трајања једне интервенције (излаза);

При $m=n$ имамо такво стање система ватрогасне службе када се све аутомеханичке лестве налазе на интервенцијама и њихов следећи излаз биће могућ са неким закашњењем (када буде слободна прва аутомеханичка лества).

Одређивање броја возила за техничке интервенције

$$P_m = \left(\frac{\alpha^m}{m!}\right) \cdot \sum_{r=0}^n \left(\frac{\alpha^r}{r!}\right), (m=0,1,\dots,n) \quad (5)$$

где је:

P_m – вероватноћа да се у било ком моменту времена на интервенцији налази m екипа са техничким возилима;

$\alpha = \lambda \tau_{sr}$ – релативна густина тока излаза;

λ – средњи број излазака (интервенција) у јединици времена;

τ_{sr} – време трајања једне интервенције (излаза);

За практични прорачун може се искористити закон Erlanga у погоднијем облику, када се приказује једновремено коришћење једног или другог броја екипа за интервенцију:

$$T_0 = T_{uk}^* e^{-\alpha}$$

$$T_i = (\alpha/i) T_{i-1} (i=1,2,\dots)$$

где је:

T_0 – број часова у току којих екипа са техничким возилима није на интервенцији;

T_{uk} – укупан број часова неопходних за функционисање екипа;

T_i – број часова, у току којих су екипе са техничким возилом једновремено заузета на интервенцијама;

ОДРЕЂИВАЊЕ БРОЈА ВАТРОГАСНИХ СТАНИЦА

За оцену броја ватрогасних станица потребних граду (N_g), направљена је погодна формула.

$$N_g = \frac{\alpha \cdot K_n^2 \cdot S}{V_{sl}^2 \cdot \tau_{sl}} + \lambda \cdot \tau_{sr} \quad (6)$$

где је:

S – површина територије града, km^2 ;

K_n – бездимензиони коефицијент неправoliniјности уличне мреже, чије вредности могу да варирају од 1 до 1,4;

V_{sl} – средња брзина кретања ватрогасних возила (km/min);

τ_{sl} – нормативно време стицања првог ватрогасног возила на место интервенције (креће се од 5 – 7 минута);

α – бездимензиони емпиријски коефицијент који урачунава топологију града чије вредности могу да варирају од 0,3 до 0,5.

Формуле примењене у раду прошле су вишеструку практичну проверу која је потврдила њихову адекватност реалном процесу функционисања ватрогасних служби градова. Као што се види оне урачунавају и особености градске средине (параметри α , S и K_n) и оперативну ситуацију која се ствара у граду (λ , τ , α_k , V_{sl} , τ_{sl}).

На основу резултата напред наведених формула сачињени су нормативи за Русију за број основних и специјалних возила, број и врсту ватрогасних станица у градовима у зависности од бројности насеља и величине штићене територије.

ЗАКЉУЧАК

У раду је предложен нови, еластичнији принцип нормирања броја ватрогасних станица који важи за милионске градове: у просеку на једну ватрогасну станицу треба да дође рејон опслуживања површине 12 km^2 . Тај принцип омогућава урбанистима, заједно са представницима ватрогасне службе, да оријентационо одреде број станица неопходних граду, затим да изведу њихову повезаност у плану града. При том, разуме се, у најопаснијим деловима града, рејони опслуживања конкретних станица могу имати површину битно мању од 12 km^2 . У другим случајевима већу, али увек средње време кретања ватрогасних јединица до места позива у целости у граду мора да износи 5 – 7 min.

Нормативи за специјална возила, односе се само на две врсте таквих возила. Друга специјална возила користе се још увек ретко и њих је нужно имати у конкретним градовима сразмерно потребама.

БЕЗБЕДНОСТ

На крају, важно је схватити, да сви наведени нормативи имају оријентациони карактер, и за сваки конкретни град због своје специфичности могу се унети одређене корекције. Посебан проблем представљају мали градови. Зато се могу употребити аналитички и симулациони модели процеса функционисања ватрогасне службе града.

ЛИТЕРАТУРА

1. Н. Н. Брушлинкий, С. Спасић, Д. Млаћан// *Ватрогасне службе великих градова у свету – стање и перспективе*, 1998, Часопис „Безбедност” број 2/98, стр. 305–314.
2. Н. Н. Брушлинский// *Системни анализ и проблеми пожарной не безопасности народного хозяйства*, 1988., М. СТРОИИЗДАТ, СТР. 418.
3. Н. Н. Брушлинский// *Совершенствование организации и управления пожарной охраны*, 1986., М. Стройиздат, стр. 150.

ПРОЦЕНА НИВОА КОНТАМИНАЦИЈЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ ОСИРОМАШЕНИМ УРАНОМ КАО ПОСЛЕДИЦА НАТО БОМБАРДОВАЊА СРЈ

Мр Радоман БЕНДЕРАЋ,
Институт безбедности

Током НАТО агресије на СРЈ коришћена су различита убојна средства, нека од њих и по први пут. Између осталих, доказана је и употреба муниције на бази осиромашеног урана (ОУ). Главна мета били су тенкови и склоништа. У војничком погледу показала се као врло ефикасна.

Међутим, чињеница да су главни делови израђени од осиро-

машеног урана, нискоенергетског нуклеарног отпада, указала је на могућност угрожавања не само припадника МУП-а и Војске Југославије, већ и становништва у непосредној околини операција, као и да се трајно контаминира животна средина. У свему томе нису занемарљиви ни ефекти *психолошког притиска* који је у јавности увек присутан када се ради о нуклеарном зрачењу.

Пошто је рат завршен неопходно је прићи санирању свих последица у вези са применом муниције са осиромашеним ураном. Настала ситуација се може декларисати као радиолошки удес.

Да проблем постоји и да је врло актуелан види се по формирању већег броја комисија и комитета везаних за разна министарства и друге институције. Такође, постоји велики интерес међународне јавности и укључивање њихових експертских тимова у испитивању радиолошке ситуације терена.

Имајући све ово у виду и на основу потврде да је дошло до примене муниције на бази осиромашеног урана у Југославији, у неколико научних института започет је рад на овим проблемима. Циљ је да се сагледају сви аспекти примене овог оружја – од војног, преко контаминације животне средине и деловања на људе, до аспекта еколошког права. Надлежна министарства у савезној влади раде на пројектима у којима ће се сагледати сви проблеми и начини њиховог ефикасног решавања. При томе су дефинисане потребне активности, учесници у реализацији, рокови и потребна средства.

У Институту безбедности и Институту за нуклеарне науке „Винча”, извршена је детаљна анализа муниције на бази осиромашеног урана. У објављеним

радовима [1–6]¹ приказане су битне физичке особине осиромашеног урана, дате су војне карактеристике муниције на бази осиромашеног урана, физичка и радиолошка слика дејства ове муниције, указано на најзначајније мерне методе којима се утврђује присуство осиромашеног урана на терену, води, храни и у људима, и коначно указано је на могуће последице по људе и животну средину.

Прецизних података о количини испалјене муниције у Југославији за сада нема. Дејства НАТО снага муницијом од осиромашеног урана вршена су из авиона А-10 који имају вишецевни авионски топ GAU-8/A и који може да испалјује овакву муницију калибра 30 mm: PGU-14A/B (API – Armor Piercing Incendiary).

КОЛИЧИНЕ ОУ У ЖИВОТНОЈ СРЕДИНИ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Имајући у виду све претходно изложене особине као и индикације да се осиромашени уран користио и у крстарећим ракетама којима су масовно гађани објекти на територији СРЈ још у току рата су почеле да се врше дозиметријске контроле погођених терена.

Како је уран природни радиоактивни елемент који се налази у земљиној кори и тако доприноси различитој величини основног нивоа зрачења из природе за сваку појединачну локацију, било је потребно одредити пре свега вредност фона за сваку локацију осетљивим инструментом. У ту сврху коришћена је јонизациона комора под притиском „Victoreen, 450P-DE-SI“. Ниво контаминације контролисан је контаминационим мониторима са алфа/бета/гама, производње „Nardeux“ – Француска. На овај начин извршена је контрола углавном свих објекта у СРЈ на које је НАТО авијација дејствовала.

Табела 1. Познати калибри муниције на бази осиромашеног урана

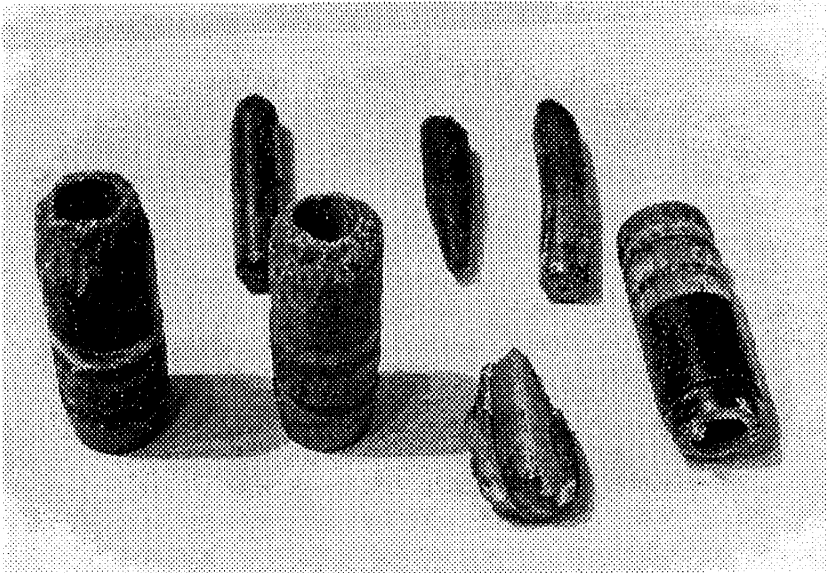
Калибар, mm	Тип	Маса ОУ, g
7.62		
20	MK149	70 g
25	PGU-20	148 g
25	M919	97 g
30	PGU-14	298 g
105	M774	3364 g
105	M833	3668 g
120		
155	Специјална артиљерија	

Муниција на бази ОУ коришћена је од стране НАТО не само на тлу Југославије (Косово), већ пре тога у рату у Голфском заливу и у рату у Босни [1]. Намењена је за гађање противничких тенкова и склоништа. Реализује се у више ра-

¹ Бројеви у загради означавају рад назначен у литератури.

зличитих калибра. Битан део ове муниције је ударна игла од легуре у којој је доминантно присуство ОУ. У табели 1 наведена је маса ОУ у неким калибрима муниције.

До сада је била најчешћа примена калибра 30 mm који се испалјује из топова са авиона А-10, или из тенкова, приказана на сл. 1. Намена ове муниције произлази из њене велике пробојне моћи. Поменути калибром 30 mm пробија се челик дебљине до 6 cm.

Сл. 1. Остаци муниције на бази осиромашеног урана

Највише података о количини испалјене муниције има из Голфског рата. Тамо је испалјено више од 940.000 метака калибра 30 mm и око 14.000 муниције калибра 105 и 120 mm, што према подацима из табеле 1 чини око 320 тона. У литератури се сусрећу вредности од 300 до 800 тона. У Босни је коришћен углавном калибар 30 mm и цени се да је испалјено на хиљаде или десетине хиљада метака.

Прецизних података о количини испалјене муниције ове врсте у Југославији за сада нема. Према расположивим подацима коришћена је само муниција калибра 30 mm у којој се налази 298 g и то између 3.000 до 10.000 комада, што чини 1 до 3 тоне ОУ.

Од крстарећих ракета захтева се велика прецизност погађања. Да би се то постигло потребно је да балистика лета буде прецизна. Показало се да је то немогуће постићи без коришћења елемената ових ракета са врло великом густином (контратег). Тражене захтеве ОУ најбоље задовољава. Осим тога има га довољно и јефтин је.

Цени са да се у просеку користи око 20 kg осиромашеног урана по једној крстарећој ракети. На нашу земљу испалјено је око 400 крстарећих ракета

БЕЗБЕДНОСТ

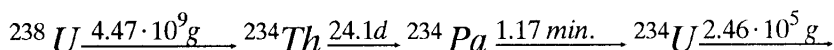

за које се може сматрати да су садржале осиромашени уран. То значи да је по овом основу у нашу животну средину пало још 8 тона осиромашеног урана. Са још 1–3 тоне из муниције калибра 30 mm, то чини 9–11 тона осиромашеног урана. Овој количини ОУ одговара активност од 350–430 GBq (9.4–11.6 Ci).

ОСОБИНЕ ОСИРОМАШЕНОГ УРАНА

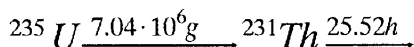
У литосфери на 1 тону земљишта просечно долази 0.5–5 g природног урана, ређе и до 10 ppm. На оним местима где га има више од 0.1% економично је отварање рудника урана јер је он основно гориво нуклеарне енергетике. Концентрат ове руде најчешће у облику UF₆ одлази у постројења за сепарацију изотопа. Природни уран има три изотопа: ²³⁴U, ²³⁵U и ²³⁸U. Њихов тежински удео у природном урану је: 0.006%, 0.72% и 98.28% респективно. За нуклеарну енергетику од значаја је само ²³⁵U. Међутим, његова концентрација у природном урану није довољна. Стога се врши екстракција ²³⁵U све док му садржај не падне испод 0.2–0.3%. Оно што остане је осиромашени уран. Он је осиромашен у погледу присуства ²³⁵U, али је обогаћен са ²³⁸U (преко 99%).

Сва три уранова изотопа су радиоактивна, као и њихови продукти. Међутим, сви продукти распада нису од интереса. Оног тренутка када се осиромашени уран жели користити, од смеше изотопа хемијским и металуршким поступцима издваја се само уран (сва три изотопа). Тај процес се десио задњих десетак година. Због тога није постигнута равнотежа потомака распада. Прекид је настао код првог потомка који има период полуживота знатно већи од десетак година. У случају изотопа ²³⁸U значајни су следећи радионуклиди

Изнад црте назначен је период полуживота. Последњи значајан изотоп у низи је ²³⁴U који улази у почетни састав осиромашеног урана. Иза њега следи изотоп ²³⁰Th са периодом полураспада од 75400 година. Стога он и следећи изотопи нису значајни.

Низ изотопа ²³⁵U има само два значајна члана

Следећи потомак је ²³¹Pa са периодом полураспада од 32800 година. Стога он и следећи изотопи нису значајни.

Врста распада сваког значајног радионуклида у осиромашеном урану, као и средње емитоване енергије по распаду приказане су у табели 2.

Табела 2 Средње енергије по распаду изотопа присутних у осиромашеном урану

Изотоп	Тип распада	Средња енергија по распаду, MeV		
		α	β	γ
Урад-238	α	4,26	0,01	0,001
Торијум-234	β		0,059	0,009
Протактинијум-234м	β		0,82	0,013
Протактинијум-234	β		0,422	1,75
Уран-234	α	4,84	0,013	0,002
Уран-235	α	4,47	0,048	0,154
Торијум-231	β		0,163	0,026

Активност појединих радиоизотопа у осиромашеном урану приказана је у табели 3.

Табела 3 Укупна активност осиромашеног урана као и активност присутних изотопа

Изотоп	Тежински удео, %	Активност Bq/mg
Урад-238	99,8	12,27
Уран-234	0,2	0,16
Уран-235	0,001	2,29
Торијум-231	У траговима	12,27
Торијум-234	У траговима	12,27
Протактинијум-234	У траговима	0,16
Укупно:		39,42

Активност чистог урана-238 је 12,3 Bq/mg, а осиромашеног преко три пута већа због присуства његових потомака, урана-235 са првим потомком и урана-234. Осиромашени уран је дакле нискордиоактивни нуспродукт нуклеарног горивог циклуса. Као такав треба да се одлаже у наменска одлагалишта. У брзим нуклеарним реакторима (бридери) ^{238}U може да се трансформише у ^{239}Pu , чиме се добије нуклеарно гориво будућности.

Активност ОУ у односу на природни уран је нижа. Енергија алфа честица које емитују изотопи присутни у ОУ износи само око 10% енергије алфа честица у природном урану. Захваљујући протактинијуму, ОУ има емитује чак 40% енергије бета честица у односу на природни уран. Код гама зрачења тај износ је само око 1.5%. Од овога битно зависи и начин проспекције терена.

Осиромашени уран је нашао одређену примену у мирнодопским условима. Најзначајнија примена му је у заштити од зрачења. То је последица његове велике густине 19.07 g/cm^3 и великог редног броја (92). На пример, за гама кванте енергије изнад 0.1 MeV исти ефекат заштите добија се са штитом од осиромашеног урана дупло мање дебљине у односу на штит од олова.

Све чешће се користи за додатно извлачење ^{235}U испод 0.2%. Примењује се за израду кобилица на јахтама, контратегова на авионима, у грнчарству и као катализатор у хемијским процесима. Нажалост осиромашени уран нашао је примену и у војне сврхе за израду муниције различитог калибра, као и у појединим компонентама ракета.

Количине осиромашеног урана у свету су врло велике. Само у САД има га око милион тона.

ДЕЈСТВО МУНИЦИЈЕ СА ОСИРОМАШЕНИМ УРАНОМ

Поред чисто механичког дејства, муниција на бази осиромашеног урана, због радиоактивности урана и његових потомака, има и радиолошко дејство на људе, као и утицај на животну средину. За процену овог дејства битно је уочити шта се дешава са ударном иглом у тренутку удара о чврсту мету каква је тенк. На месту поготка појављују се:

- Остаци великих (десетине грама) комада ударне игле;
- Остаци малих (грами) парчића ударне игле;
- Крупни аеросоли (преко $10 \mu\text{m}$);
- Аеросоли настали сагоревањем дела ударне игле.

Прве три врсте честица сачињене су од металног урана (са додацима ретких метала), релативно су тешке и падају у непосредној околини (десетак метара). Ове честице могу интензивно реаговати са течностима у околини.

У случају чеоног поготка мете на месту удара јављају се највише температуре – око 1200 C . Метални уран гори на 700 C . Део ударне игле гори па настају уран диоксид и уран триоксид и U_3O_8 . У литератури се наводе различити подаци о делу ударне игле који сагори. Он се креће од 5% до 70%.

Због наглог хлађења долази до процеса формирања аеросола. Овде су битна два процеса: кондензација и коагулација. Кореспондентне силе су површинског и запреминског карактера. Из тога произлази да се дистрибуција пречника аеросола покорава логаритамско-нормалној расподели. Највећи број ових честица има пречник испод $2.5 \mu\text{m}$. Процес хлађења је таквог карактера да површина ових аеросола поприма керамичку форму. Дакле, настају тзв. керамички аеросоли који имају малу растворљивост у води и телесним течностима. Од овога битно зависи механизам деловања ових аеросола на живи свет.

За муницију калибра 30 mm по једном поготку у тврду мету, у најгорем случају у аеросоле може да пређе око 200 г урана-238. Вероватно је ова цифра знатно нижа. Како се ова муницији највише користи као противтенковско

оружје, може се узети да је по једном оваквом нападу бачено око 10 kg ОУ (конзервативни приступ). Ово може да послужи као прва оцена за source term, на основу којег може да се моделује транспорт аеросола кроз атмосферу.

Настали аеросоли у зависности од метеоролошких услова преносе се на удаљености и од неколико десетина километара уз значајно разређење и падање на земљиште и акваторију. Том приликом могућа је инхалација или ингестија ових аеросола. Када се нађе у организму уран као тешки метал може да испољи како хемотоксичност тако и радиотоксичност. Уколико је он у некој од растворљивих форми (метални уран или UF_6) доминантна би била хемотоксичност. Међутим, у овом случају ради се о слабо растворљивим аеросолима па је радиотоксичност доминантан ефекат.

ПОСЛЕДИЦЕ ПО ЉУДЕ И ЖИВОТНУ СРЕДИНУ

Штетно дејство осиромашеног урана може бити изазвано спољашњим или унутрашњим озрачењем. Спољашње озрачење значајно је пре свега у случајевима када се цела ударна игла или њен део нађе у близини људи. Зависност јачине дозе од растојања од ударне игле приказана је на сл. 2. Контактна јачина дозе износи око 20 mGy/h. На растојању од 50 cm од ударне игле измерена је јачина дозе од 5 μ Gy/h, што значи да би требало 1000 h да би се добила еквивалентна доза од 5 mSy (годишња доза за становништво) [1]. Уколико се оваква ударна игла налази непосредно у контакту са кожом, прорачуни показују да због присуства алфа зрачења са површине игле настају промене на кожи за око 80 h [1]. Овакви случајеви су веома ретки и лако се могу избећи одговарајућим процедурама.

Интерно озрачење се знатно теже избегава. Основну опасност представља инхалација аеросола у непосредној околини погођеног објекта. Тек прецизно моделовање појаве или мерење може да покаже колико милиграма осиромашеног урана је унето у организам. Највећу количину ОУ у организам уносе војници и људи који су се нашли у непосредној околини погођеног места у тренутку удара. Није искључено да су у тим случајевима инхалирали и стотину грама ОУ. Инхалирани аеросоли имају и растворљиву и нерастворљиву компоненту. Од растворљиве компоненте нису искључене ни акутне последице изазване хемотоксичношћу урана. Укупне еквивалентне дозе могу износити и десетину милисиверта. Дакле, последице радиотоксичности су знатно мање од последица хемотоксичности и могу довести само до благо повећаног ризика од канцера.

У каснијим фазама после удара, нарочито при санирању последица, није искључена и додатна инхалација аеросола из околине места удара. Разлог је ресуспензија аеросола изазвана ветром или кретањем возила. Еквивалентне дозе у овим случајевима су знатно мање и тешко могу прећи десетину микросиверта.

оружје, може се узети да је по једном оваквом нападу бачено око 10 kg ОУ (конзервативни приступ). Ово може да послужи као прва оцена за source term, на основу којег може да се моделује транспорт аеросола кроз атмосферу.

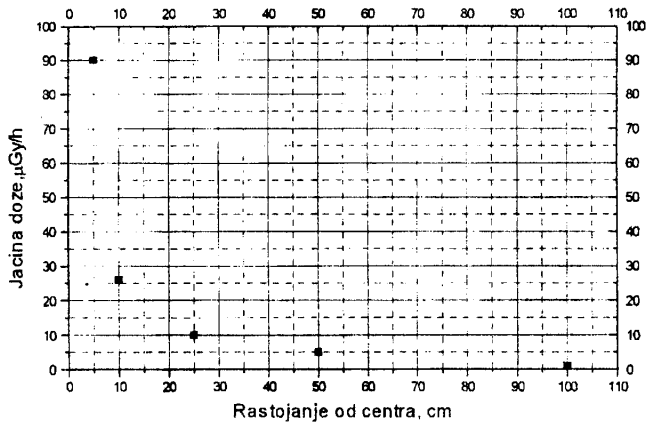
Настали аеросоли у зависности од метеоролошких услова преносе се на удаљености и од неколико десетина километара уз значајно разређење и падање на земљиште и акваторију. Том приликом могућа је инхалација или ингестија ових аеросола. Када се нађе у организму уран као тешки метал може да испољи како хемотоксичност тако и радиотоксичност. Уколико је он у некој од растворљивих форми (метални уран или UF_6) доминантна би била хемотоксичност. Међутим, у овом случају ради се о слабо растворљивим аеросолима па је радиотоксичност доминантан ефекат.

ПОСЛЕДИЦЕ ПО ЉУДЕ И ЖИВОТНУ СРЕДИНУ

Штетно дејство осиромашеног урана може бити изазвано спољашњим или унутрашњим озрачењем. Спољашње озрачење значајно је пре свега у случајевима када се цела ударна игла или њен део нађе у близини људи. Зависност јачине дозе од растојања од ударне игле приказана је на сл. 2. Контактна јачина дозе износи око 20 mGy/h. На растојању од 50 cm од ударне игле измерена је јачина дозе од 5 μ Gy/h, што значи да би требало 1000 h да би се добила еквивалентна доза од 5 mSy (годишња доза за становништво) [1]. Уколико се оваква ударна игла налази непосредно у контакту са кожом, прорачуни показују да због присуства алфа зрачења са површине игле настају промене на кожи за око 80 h [1]. Овакви случајеви су веома ретки и лако се могу избећи одговарајућим процедурама.

Интерно озрачење се знатно теже избегава. Основну опасност представља инхалација аеросола у непосредној околини погођеног објекта. Тек прецизно моделовање појаве или мерење може да покаже колико милиграма осиромашеног урана је унето у организам. Највећу количину ОУ у организам уносе војници и људи који су се нашли у непосредној околини погођеног места у тренутку удара. Није искључено да су у тим случајевима инхалирали и стонину грама ОУ. Инхалирани аеросоли имају и растворљиву и нерастворљиву компоненту. Од растворљиве компоненте нису искључене ни акутне последице изазване хемотоксичношћу урана. Укупне еквивалентне дозе могу износити и десетину милисверта. Дакле, последице радиотоксичности су знатно мање од последица хемотоксичности и могу довести само до благо повећаног ризика од канцера.

У каснијим фазама после удара, нарочито при санирању последица, није искључена и додатна инхалација аеросола из околине места удара. Разлог је ресуспензија аеросола изазвана ветром или кретањем возила. Еквивалентне дозе у овим случајевима су знатно мање и тешко могу прећи десетину микросверта.

Сл. 2 Зависност јачине дозе од растојања до ударне игле

Уколико је мета промашена, мали проценат ОУ прећи ће у фазу нерастворљивих аеросола. Метални уран наћи ће се у земљишту где је могућа интеракција са водом. У зависности од геолошке ситуације није искључено загађење чак и подземних вода. Ово мора да се детаљно изучи на свакој локацији посебно.

Спољашње озрачење људи који би се кретали по земљишту контаминираним ОУ може се оценити уз претпоставку о максималној концентрацији ОУ у земљишту од 70 mg по килограму земљишта. Нека је површина контаминираниг земљишта око 1000 m². Прорачуни показују да је јачина дозе на 1 m изнад тла мала, око 20 nGy/h, што је око пет пута мање од природног фона. Јачина дозе ван овог простора примарне контаминације још је знатно мања.

ЗАКЉУЧАК

Муниција на бази осиромашеног урана коришћена је на територији Југославије. То је званично потврдила ВЈ. Количина баченог осиромашеног урана тек треба да се утврди. То може да зна само НАТО. Процене показују да је на нашу територију бачено 9–11 тона ОУ и то 1–3 тоне у виду муниције калибра 30 mm, а око 8 тона у крстарећим ракетама, где је ОУ коришћен због балистике или пенетрације земљишта.

Последице по становништво и животну средину такође треба да се прецизно установе. Не треба прихватити ставове из рата у Голфском заливу па или минимизирати ове последице, или их преувеличавати. Ствар треба стучно сагледати и дати реалне оцене свих последица. Прве оцене показују да се ради о локалним ефектима на местима погађања. Контаминирана су земљишта до растојања од 100 m, укупне површине око 1000 m². Акутних последица могло је бити само по људе који су се нашли на месту удара. Уколико су преживели механичко дејство, основна опасност им прети од хемотоксичности растворљивих удахнутих аеросола. На растојањима до сто метара основна опасност је радиотоксичност нерастворљивих аеросола. Ова опасност није акутна.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ристић, Д., Бендераћ, Р., Вејновић, З., Орлић, М., Павловић, С., AMUNTION PRODUCED FROM DEPLETED URANIUM, YUNSC'96, Proc., Yugoslav Nuclear Societe Conference, Belgrade 7-9 Oct 1996, pp. 557-561.
2. Д. Ристић, Д. Бендераћ, З. Вејновић, М. Орлић, С. Павловић, NATO AMMUNITION PRODUCED FROM DEPLETED URANIUM USED IN BOSNIA WAR, Винча Institute of Nuclear Sciences Bulletin, 4, 1997. pp. 205-212.
3. М. Орлић, М. Барош, Б. Ђурђић, Р. Загорац, М. Митровић, Д. Ристић, RADIOLOGICAL CONTAMINATIO OF THE ENVIRONMENT IN WAR CONDITION, Ekologica, 4, 1998.
4. М. Орлић, Д. Фортуна, RADIOACTIVE CONTAMINATIO OF THE ENVIRONMENT IN WAR CONDITION, NBC School Center Bulletin, 8, 1998. pp. 45-55.
5. М. Орлић, Н. Миљевић, Љ. Вуксановић, ENVIRONMENTAL CONTAMINATION WITH DEPLETED URANIUM IN OUR COUNTRY, Clinica veterinaria 99, Budva, 13-17 sept. 1999. Proceedings, pp. 136-140.
6. М. Орлић, Н. Миљевић, CONSEQUENCES OF THE NATO BOMBING OF YUGOSLAVIA RELATED TO THE USE OF DEPLETED URANIUM, Institute of Public Health of Belgrade, The 99 Days of the Institute, 17-th Conference „The Environment and Health Consequences of NATO Aggression on Yugoslavia”, Belgrade, Oct 1999, Proceedings, pp. 263-271.
7. I. Camins, J. H. Shinn, ANALYSYS OF BERILLIUM AND DEPLETED URANIUM: AN OWERVIEW OF DETECTION METHODS IN AEROSOLS AND SOILS, UCID-21400, 1988.
8. INTERNATIONAL BASIC SAFETY STANDARDS FOR PROTECTION AGAINST IONIZING RADIATION AND FOR SAFETY OF RADIATION SOURCES, IAEA, Vienna; 1996.

ЈУРИШНО ВОЗИЛО ЗА АКЦИДЕНТНЕ СИТУАЦИЈЕ

Љубиша УРОШЕВИЋ,
Новица МАРКОВИЋ,
МУП Републике Србије

Ватрогасне јединице Министарства унутрашњих послова Републике Србије су мобилне, технички опремљене и организоване службе чији је задатак заштита и спасавање

људи и материјалних добара од пожара, елементарних непогода, хаварија и других техничких незгода. Могло би се без претеривања рећи да ватрогасне јединице представљају најорганизованију и стално приправну снагу за интервенције у критичним моментима. При оваквим интервенцијама професионалне ватрогасце прате многобројни штетни фактори и опасности, који неповољно делују на здравље и радну способност.

Професионални ватрогасци су и поред употребе заштитне опреме изложени великом броју опасности по здравље и живот које нису унапред познате. Изложени су удисању дима, гасова, продуката сагоревања, запаљивим и експлозивним парама итд. Они обављају изузетно тежак физички рад, стално су у покрету без претходног загревања, у неповољној дисајној атмосфери, изложени су слободном паду предмета, који могу да их повредe.

Да би се ефикасно извршавали постављени задаци и смањила појава обољења и повреда, морају се ватрогасне јединице опремити најсигурнијом и најефикаснијом опремом, алатима, апаратима, уређајима и заштитном опремом. Једно од тих возила биће представљено у овом раду.

ТЕХНИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ВОЗИЛА

Застава ИВЕКО РИВАЛ 35.8Х има радну запремину мотора 2499 см³ и развија снагу од 60KW. Носивост возила је 1100 kg, има петостепени мењач и хидрауличне кочнице. Максимална брзина је 109 Km/h, а убрзање од 0 до 100 Km/h је за 20 секунди. Ове особине дају могућност да возило испуни све оно што се очекује од јуришног возила. Возило има депресивни серво уређај, напред диск, позади добош кочнице.

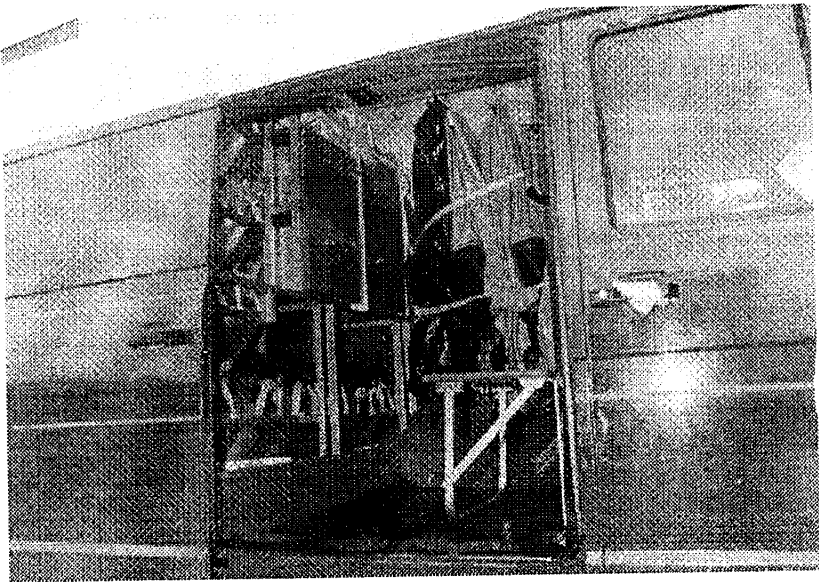
Састављено је од јединствене шкољке чији је предњи део кабине полуистурен, а унутрашњи простор је добро технички и звучно изолован.

Возило је дужине 5743 mm, ширине 2000 mm и висине 2335 mm.

Унутрашње димензије товарног простора су 3503 X 1820 X 1512 mm, а запремина 9,6 m³, има бочна врата димензије 1320 X 1060 mm, а задња 1307X1510 mm.

Возило је потребно поставити на довољном одстојању од запаљивих течности и испарења и водити рачуна о правцима дувања ветра и надморској висини у односу на место на којем се интервенише (да ли су паре теже или лакше од ваздуха) и одмах искључити мотор приликом доласка на место интервенције.

Сва опрема у возилу налази се у обележеним фиокама, тако да се може брзо изнети до места интервенције.

ОПРЕМА ЗА УТВРЂИВАЊЕ ИДЕНТИТЕТА ОПАСНИХ МАТЕРИЈА

– Компјутер „DANGER DATA 2“ је у ствари PC 1600, са RAM – модулом 16–32 килобајта са кога у сваком моменту могу да се добију подаци о преко 7200 опасних материја и њиховим физичко хемијским особинама (тачка паљења, доња и горња граница експлозивности, једињења која ствара са водом итд.), и начин поступања са одређеном материјом приликом интервенције. Димензије компјутера су 330 X 290 X 58 mm а укупна тежина са штампачем износи 3 kg па је зато погодан за рад на терену. За штампање свих података изабране материје потребно му је време мање од једног минута. Графички штампач податке о опасним материјама штампа на ролна папиру ширине 210 mm. Може радити са батеријама као и на 220 V.

Материје се могу претраживати по хемијском називу, трговачком називу, УН броју или синониму.

БЕЗБЕДНОСТ

– Детектор – уређај за упозоравање на опасност, мерни и сигнални апарат за запаљиве гасове и паре, као и ниво кисеоника. Мерно подручје наведеног детектора је од 0–50 UEG и од 0–25 вол.% O₂.

ОПРЕМА ЗА ПРЕТАКАЊЕ ОПАСНИХ МАТЕРИЈА

– Две специјалне вишенаменске „MAST” пумпе димензије 620X390X460 mm протока 620 l/min са притиском од 0,5 бара, пропусност зрна до 10 mm за претакање нечистих опасних течности. Пумпе су отпорне на киселину, противексплозивно заштићене и могу да се користе у зони опасности 1 и 2. Погон пумпе електромотор 380V/2,5KW/50Hz, број обртаја 2875 O/min, прекидач у противексплозивној заштити EEx II S T 6, 16 A. са склопкама за паљење ако је серијска онда EExe II T3 а посебна Eex de II ST4 заштитна склопка мотора и утикач су у противексплозивној изради са ознаком EEx de CT6, као и утичница. Заптивачи клизног лежаја су од угљен/керамике A1203 а остали од флуоругљоводоника (витона). Укупна тежина пумпе је 70 килограма. Пумпа и мотор се морају чистити и редовно контролисати, а лежајеви су трајно подмазани.

– Једне преносне пумпе „CIGLER” тип 3/1,5 DIN 14424 са мотором од 2,5 KW у против експлозивној заштити за претакање нафтних деривата.

– Поред ових пумпи возило поседује и електричну пумпу за претакање из буради и резервоара са уским отворима.

– 2 универзална мотора ME II 5 за електричну пумпу за претакање из буради и резервоара противексплозивно заштићена са врстом заштите EEx de II ST6, снаге 540W, 220V, 50Hz, двострана изолација према заштитној класи II и заштитни прикључак, са нултним напоном двополни, укљ./искљ. двополни термички прекострујни пребацивач, заштићен од млаза воде IP 54 са 10m. прикључног кабла и прекидач заштићен од експлозије, кућиште од специјалне пластичне масе, отпорне на ударе, киселину и растворе.

– 2 пумпна механизма за претакање из буради дужине 1200 mm, транспортни пуж и заптивач од тефлона, прикључак за црево и навојна цев DN 50 за киселине, дозвољена употреба за „О зону”.

– 2 пумпна механизма од полипропилена пречника 40 mm, дужине 1200 mm, транспортни пуж и заптивке од тефлона, навојна цев DN 50 за киселине и спојка са таблицом на којој пише: „НИЈЕ ДОЗВОЉЕНО ПУМПАЊЕ ГОРИВИХ ТЕЧНОСТИ”.

– 1 ручна мембранска пумпа од племенитог челика DN 50, пнеуматски навојни ослонац са витон-заптивком, са стране усисни наглавак са претурном матицом за спојницу за киселину, 1,2 m дуга пумпна полуга са дршком за заштиту од хладноће, носива конструкција од племенитог челика пропушта зрна пречника 10 mm, капацитет пумпе максимално 150 лит./мин., висина пумпног подизаја са 6 m, усисна висина 5 m, и полирано.

– Гарнитура хабајућих делова за ручну мембранску пумпу DN 50, која се састоји од 2 резервне мембране типа Elastomer, 2 заклопке вентила са држачима и 1 витон-заптивач.

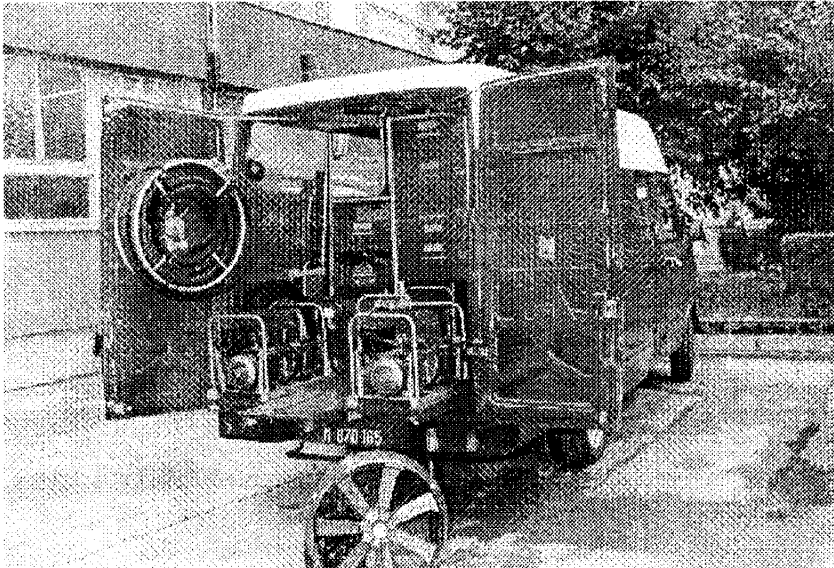
– Усисно-потисна црева отпорна на агресивне материје су саставни део опреме за претакање.

– 2 усисно потисна црева отпорна на киселину, 5 м дужине, са спојком за киселину DN 50, са унутрашњом спиралом, 6 mm дебљине зида, радијус савијања 100 mm за притисак од 10 бара.

– 2 усисно потисна црева постојана на киселину, 10 м са спојком за киселину DN 50, са унутрашњом спиралом 5/4", 6 mm дебљине зида, радијус савијања 100 mm за притисак од 10 бара.

2 усисне корпе од племенитог челика DN 50 са навојем за киселину, спојком са заптивком, куглом од пербунана од 50 mm и улазним отвором најмање 65 mm.

– 1 кључ за спојке В/С од легуре која не ствара варнице тежине око 0,45 kg.

– 6 ватрогасних црева ZIGLER „лаке тежине”, величине С52 дужине 15 м са спојкама,

– 6 ватрогасних црева ZIGLER „лаке тежине”, величине В52 дужине 15 м са спојкама,

– 2 левка пречника 250 mm од племенитог челика тежине око 0,5 kg.

– 2 корита, конична, од племенитог челика са 2 држача на преклапање 75x105 mm спољне димензије корита су 61x41x18 cm са тежином од 8 kg.

– 2 кашике (за црпљење) од племенитог челика, дршка од племенитог челика са заштитом од хладноће, тежине 2,5 kg.

ЗАШТИТНА ОПРЕМА

– Четири „Dreger“ 720 PF противхемијска заштитна одела која служе за комплетну заштиту људи приликом интервенције са опасним материјама. Модел 720 PF, Драгер, пробни број 2/89 CSA, рајсфершлус на леђима, једноделно, комплетно заштитно одело са заптивачима за гас за ношење преко заштитне маске, изолујућег апарата и шлема од вишеслојне тканине са витоном као горњим слојем носећег материјала у који је уткан материјал отпоран на кидање, провидна плоча од трослојног сигурносног стакла (триплекс), у раму од племенитог метала за заштиту очију, сигурносне чизме и рукавице од витона повезане са оделом, трака за покривање преко рајсфершлуса, која је опремљена затварачем од племенитог метала. Универзална величина за висину ва-трогасаца од 1,6 до 2,0 м. После сваке употребе потребно га је опрати водом, а пре употребе проверити заптивност.

– Шест изолационих „DREGER“ PA 80 N/1800-1 апарата за заштиту дисајних органа са компримованим ваздухом са једном боцом, 6 литара, 300 бара, носећа шоља од племенитог челика, клипни редуцир притиска, мерач притиска, акустички сигнал (аларм), аутомат за плућа са прикључком са навојем, укупне тежине 14,8 kg. Шест резервних боца запремине 6 литара са притиском од 300 бара што је укупно 1800 литара ваздуха за дисање. Пречник боце је 140 мм, а тежина око 11,9 kg.

– У оквиру ове опреме има и 4 заштитне дисајне маске Панорама тежине по 0.6 kg.

РЕЗЕРВОАРИ ЗА УСКЛАДИШТЕЊЕ ОПАСНИХ МАТЕРИЈА

– Четири затворена склопна резервоара капацитета 3000 литара са обе стране превучена слојем тканине од хемијских влакана специфичне тежине 1000 g/m³,

на свакој фронталној страни по једна спојница за киселину DN 50, од племенитог челика, са чепом са навојем за навртање и ланцем, на горњој страни наглавак за вентилацију са заптивним џепом на коме је натпис.

– Два затворена склопна резервоара капацитета 1000 литара, са арматурама од племенитог челика DN 50 на фронталној страни по цевни прикључак са навојем за спојницу за киселину, са чепом са навојем за затварање са витон-заптивком и ланцем, горе на резервоару наглавак за вентилацију са заптивним џепом.

– 2 редуциона елемента 80/50 танк-кола од племенитог челика, на једној страни криволинијски комад са витон-заптивком, а на другој страни навојни ослонац за спојницу за киселину.

– 1 контејнер за транспорт 530 литара садржаја, цистерна од полиетилена ниског притиска, отвор за пуњење 150 мм пречника са вијачним поклопцем, са витон-заптивком, пражњење преко лоптасте славине DN32, са навојем R 1 1/4", израђене од витона, уређај за вентилацију са вентилом за перманентно избацивање гасова осигураним за овај испуст, матичне мере палета 800x1200 mm, димензија контејнера 837x1240x970 mm и тежине 113 kg.

ГАРНИТУРА ЗА ЗАТВАРАЊЕ ОТВОРА, ЦЕВИ И НАПРСЛИНА НА ЦИСТЕРНАМА

– Два јастука за заптивање прокапавања са притиском 1,5 бар димензија (типа) 50/30, 67X31 cm тежине око 5,5 kg.

– 4 стезне гуртне – чегрталке од полиестера, 50 mm ширине, састоје се од једне црвене гуртне 2 m, једне плаве гуртне 2 m, једне продужне гуртне црвене 5 m и једне продужне гуртне плаве 5 m.

– 2 комплета продужене гуртне од полиестера, 50 mm ширине, једна гуртна црвена 10 m са чегрталком, једна плава гуртна 10 m са чегрталком.

– 2 заптивне плоче од маховинасте гуме, отпорне на врело уље, димензија 30X60X300 mm.

– 2 заштитне чауре за киселину за заптивно јастуче

– 2 командна уређаја за пуњење 2 јастука

– 2 заптивна јастучића тип 10/20 за отворе од 9 до 20 cm

– 2 заптивна јастучића тип 20/40 за отворе од 19 до 40 cm

– 2 заптивна јастучића тип 30/50 за отворе од 30 до 50 cm

– 2 заптивна бандажа са притиском од 1,5 бар типа 5–20 за спречавање пропустљивости код цеви 5–20 cm величине 90X20 cm, номиналног садржаја ваздуха 8 литара са затезним гуртнама и два држача одстојања, укупне тежине 2 kg.

– 2 заптивна бандажа са притиском од 1,5 бар типа 20–48 за спречавање пропустљивости цеви и резервоара 20–48 cm величине 170X20 cm номиналног

БЕЗБЕДНОСТ

садржаја ваздуха 16 литара, са затезним гуртнама и два држача одстојања, укупне тежине 3 kg.

Сва горе наведена опрема уграђена је у ентеријер возила уз велику помоћ ДП-а НИСАЛ Ниш. Начин уградње опреме за рад са опасним материјама представља врхунац како у коначној обради, тако и у функционалности и доступности опреме за рад са опасним материјама.

На овај начин, Ватрогасни батаљон СУП-а у Нишу је сопственим снагама и знањем, уз сарадњу са привредним организацијама, свој возни парк осавременио карактеристичним – уско специјализованим возилом за рад са опасним материјама чије ће се позитивне стране, сигурни смо, показати у раду на терену.

МОДЕЛ МОРФОЛОШКИХ КАРАКТЕРИСТИКА СТУДЕНАТА ВШУП

Др Радомир МУДРИЋ,
Виша школа унутрашњих
послова
Др Срећко ЈОВАНОВИЋ,
Факултет физичке културе

У већем броју раније обављених истраживања утврђено је да ефикасност усвајања садржаја пред-

мета Специјално физичко образовање на Вишој школи унутрашњих послова у значајној мери зависи од морфолошких карактеристика студената. С друге стране, констатовано је да настава Специјалног физичког образовања значајно утиче на трансформацију психомоторног статуса студената али и на неке од морфолошких карактеристика (телесну масу, обиме мишића, дебљину кожног набора, проценат масти...).

Оба смера утицаја значајни су, како за програмирање селекционе дијагностике будућих студената, тако и за програмирање метода и средстава СФО, који оптимално утичу на ниво развоја морфолошких карактеристика.

Полазећи од претпоставке да праћење морфолошких карактеристика представља стално актуелни истраживачки проблем, обављено је истраживање које је имало за циљ утврђивање модела морфолошких карактеристика студената Више школе унутрашњих послова у Земуноу.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Узорак испитаника

Истраживање је спроведено на узорку од 102 студента петог семестра Више школе унутрашњих послова из Земуна школске 1996/97. године. Просечна старост испитаника износила је 24 године.

Узорак варијабли

Узорак варијабли праћених у овом истраживању изабран је тако да хипотетски покрије простор морфолошких карактеристика испитаника.

Морфолошке варијабле:

- ТМ телесна маса
- TV телесна висина
- DiLa дијаметар лакта

БЕЗБЕДНОСТ

- DiRz дијаметар ручног зглоба
- DiKo дијаметар колена
- DiSz дијаметар скочног зглоба
- ONL обим надлакти
- OPL обим подлакти
- ONKI обим натколена
- OPKI обим потколена
- DKNVi дебљина кожног набора бицепса
- DKNVi дебљина кожног набора подлакти
- DKNNk дебљина кожног набора натколена
- DKNPk дебљина кожног набора потколена
- DKNGr дебљина кожног набора груди
- DKNTg дебљина кожног набора трбуха
- M% проценат мишићне масе
- D% проценат масти
- MFR мишићно – масни индекс

Метод мерења

За тестирање морфолошких карактеристика испитаника примењена је батерија од 19 тестова.¹

Антропометријска мерења обављена су у кабинету Више школе унутрашњих послова у Земуну, по интернационалном биолошком програму и стандардној процедури (Матеијка) са стручним мериоцима. У мерењу је коришћен неопходан стандардни инструментариј. Испитаници су били у спортској, прописаној опреми.

Метод статистичке обраде података

Подаци добијени истраживањем обрађени су дескриптивним и компаративним статистичким поступцима.

Из простора дескриптивне статистике, за сваку варијаблу утврђени су:

- дистрибуција фреквенције са мерама нормалности распореда
- аритметичка средина
- варијациона ширина
- стандардна девијација и варијанса
- коефицијент варијације.

---

¹ Од деветнаест тестова, 16 припадају познатој и провереној батерији за испитивање морфолошких карактеристика (Матеијка), док су проценат масти, проценат мишића и мишићно масни индекс, изведене варијабле.

Са циљем успостављања квалитативних веза међу променљивим и дефинисањем одговарајућих морфолошких структура које би биле основни носилац варијабилитета резултата морфолошких тестова студената ВШУП, коришћене су методе корелационе и факторске анализе.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Дескриптивни показатељи морфолошких варијабли

На основу анализе морфолошких карактеристика испитаника (табела 1) може се констатовати да добијене мере варијабилности указују на различиту расподелу резултата око просечних вредности.

Табела 1: Дескриптивни показатељи морфолошких варијабли

Рб	Вари- јабла	Меан	Стд. Дев.	Мин.	Макс.	% Вар.	Ске.	Кур.
1.	TM	79.016	9.365	55.2	113.8	11.852	.322	1.231
2.	TV	181.63	6.219	169.5	197.4	3.424	.236	-.663
3.	DiLa	7.249	.366	6.4	8.4	5.054	.254	.332
4.	DiRz	6.005	.345	5.3	7.7	5.752	1.054	4.492
5.	DiKo	10.081	.426	9.1	11.2	4.225	.174	-.183
6.	DiSz	7.695	.328	7.1	8.4	4.259	.223	-.63
7.	ONL	29.594	2.682	23.1	37.2	9.063	.023	.312
8.	OPL	26.877	1.82	16.4	30.2	6.771	-1.728	9.345
9.	ONKL	57.641	4.087	47.2	68.8	7.091	-.0P	.046
10.	OPKL	37.635	2.253	31.5	43.2	5.988	-.052	.68
11.	DKNBi	.357	.13	.22	1.04	36.476	2.6	8.488
12.	DKNPI	.386	.137	.21	.91	35.488	2.001	4.231
13.	DKKNNk	1.17	.398	.44	2.19	34.011	.269	-.552
14.	DKNPk	.845	.295	.34	2	34.963	.988	1.8
15.	DKNGr	.768	.32	.34	1.93	41.748	1.298	1.596
16.	DKNTr	1.482	.819	.52	4.56	55.291	1.388	2.472
17.	% D	13.099	3.431	7.037	18.966	26.195	.084	-1.167
1P.	% M	50.12	8.678	34.391	62.092	17.315	-.254	-1.355
19.	MFR	4.282	1.829	1.831	8.824	42.715	.478	-.965

Нормалан распоред описују варијабле (TM, TV, DiLa, DiKo, DiSz, ONL, ONKI, OPKI, DKNNk) док се за остале варијабле због велике растурености резултата испитаника око просечних вредности не може прихватити претпоставка о нормалној расподели резултата.

Поређењем добијених резултата овог истраживања са резултатима ранијих истраживања (Милошевић, М. 1985. г на популацији милиционара приправника; Благојевић, М. 1993. г. на популацији милиционара приправника; Зулић, М. 1987. г. на популацији карате спортиста; Божић, С. 1989. г. на популацији студената ВШУП) не уочавају се битне разлике осим у варијабли телесна висина (ТВ) и то код истраживања Зулић, М. 1987. г. на популацији карате спортиста где се показало да су студенти ВШУП у просеку виши за 4 цм.

Интеркорелације морфолошких карактеристика

За одређивање униваријантних веза (табела 2) између парова варијабли израчунаван је коефицијент просте линеарне корелације (у табели дат испод дијагонале), који емитује информације о количини заједничке варијансе пара варијабли. За процену припадања поједине варијабле, скупу преосталих варијабли укључених у анализу, коришћен је коефицијент мултипле корелације (у табели приказан у дијагонали). Ради одређивања чисте повезаности између две варијабле, из којих је парцијализован утицај преосталих варијабли, израчунаван је коефицијент парцијалне корелације (у табели дат изнад дијагонале).

Често није могуће са поузданошћу интерпретирати корелационе структуре добијене истраживањем, због обиља информација које носе собом. Основни разлози су, што се поједине информације прекривају са интенционалним предметом мерења, што неке информације продукују неспецифични фактори који нису обухваћени истраживањем, као и фактори грешке.

Због свега тога, у овом истраживању, корелационе матрице су кондензоване методама факторске анализе Ортхотран / Варимах.

Матрица интеркорелације, гледано у целини, представља релативно хомоген скуп варијабли. Везе међу варијаблама су задовољавајуће јачине. Варијабле формирају следеће блокове:

Први блок:

- Дебљина кожног набора бицепса
- Дебљина кожног набора подлакти
- Дебљина кожног набора груди
- Дебљина кожног набора потколена
- Дебљина кожног набора натколена
- Дебљина кожног набора трбуха

Други блок:

- Телесна висина
- Дијаметар ручног зглоба
- Дијаметар колена
- Дијаметар скочног зглоба

Трећи блок:

- Телесна маса
- Обим надлакти
- Обим подлакти
- Обим натколена
- Обим подколена

Табела 2: Корелациона матрица варијабли морфолошког простора

	TM	TV	DILa	DIRz	DIKo	DISz	ONL	OPL	ONKL	OPKL	DKNBI	DKNPI	DKNNK	DKNPK	DKNGr	DKNTr	%D	%M	MFR
TM	.998	.981	-.21	.185	-.201	.121	.817	.772	.9	.799	.259	.409	.445	.454	.937	.96	-.95	-.932	-.356
TV	.499	.976	.203	-.183	.231	-.077	-.81	-.76	-.871	-.79	-.227	-.392	-.417	.453	-.917	-.938	.928	.92	.337
DILa	.279	.025	.251	.117	-.059	.054	.257	.058	.208	.162	.013	.118	.064	.119	.182	.231	-.211	-.215	-.029
DIRz	.267	.281	.104	.46	.295	.098	-.096	-.023	-.113	-.158	-.199	-.285	-.28	-.252	-.202	-.248	.246	.103	.336
DIKo	.612	.516	.167	.527	.775	.609	.08	.136	.261	.099	.079	.144	.199	.115	.257	.26	-.261	-.212	-.166
DISz	.408	.489	.082	.501	.764	.703	-.1	-.001	-.244	.077	-.037	-.069	-.099	.011	-.14	-.134	.13	.115	.044
ONL	.752	.108	.284	.108	.266	.109	.924	-.54	-.672	-.671	-.087	-.173	-.154	-.193	-.715	-.727	.712	.832	.124
OPL	.7	.252	.099	.298	.395	.309	.684	.863	-.668	-.661	-.032	-.18	-.154	-.189	-.663	-.681	.666	.78	.154
ONKL	.854	.186	.281	.137	.406	.164	.797	.615	.97	-.942	-.18	-.285	-.315	-.294	-.819	-.832	.821	.859	.232
OPKL	.734	.21	.196	.175	.426	.362	.596	.511	.704	.874	-.172	-.232	-.193	-.217	-.666	-.715	.697	.782	.179
DKNBI	.53	.07	.171	-.054	.169	.016	.438	.306	.551	.294	.907	-.183	-.611	-.57	-.346	-.359	.396	.031	.608
DKNPI	.454	.004	.15	-.106	.099	-.034	.419	.25	.529	.282	.872	.921	-.739	-.679	-.497	-.566	.572	.196	.558
DKNNK	.498	.035	.137	-.081	.202	.056	.524	.26	.646	.433	.547	.539	.983	-.838	-.633	-.633	.665	.174	.676
DKNPK	.508	-.079	.205	-.042	.173	.082	.518	.268	.668	.45	.636	.642	.806	.968	-.612	-.624	.65	.175	.7
DKNGr	.593	.037	.2	-.012	.229	.041	.504	.331	.628	.456	.81	.782	.608	.66	.994	-.964	.977	.831	.494
DKNTr	.654	.064	.299	-.055	.262	.045	.571	.359	.685	.47	.741	.654	.674	.671	.87	.999	.995	.849	.498
%D	.57	-.001	.227	-.101	.19	.009	.539	.282	.681	.434	.806	.774	.837	.834	.897	.93	1	-.83	-.539
%M	-.575	-.009	-.193	.066	-.235	-.077	-.509	-.253	-.679	-.428	-.757	-.753	-.907	-.913	-.752	-.762	-.92	.998	-.102
MFR	-.53	-.006	-.174	.139	-.2	-.034	-.512	-.23	-.66	-.425	-.644	-.653	-.879	-.825	-.734	-.786	-.909	.927	.959

Испод дијагонала су коефицијенти
просте линеарне корелације

У дијагонали су коефицијенти
мултипле корелације

Изнад дијагонала су коефицијенти
парцијалне корелације

БЕЗБЕДНОСТ

Модел морфолошких карактеристика

Методом главних компоненти, Коса – Varimax солуција (табела 3), у складу са Kaiser – Gutmanovim критеријумом за одређивање броја значајних фактора, екстраковано је 10 вектора, али је на основу карактеристичних коренова (Eigen Value) било смислено уважити само четири фактора.

Табела 3: Факторска матрица варијабли морфолошког простора

ВАРИ- ЈАБЛЕ	КОМУНА- ЛИТЕТ	МАТРИЦА СКЛОПА				МАТРИЦА СТРУКТУРЕ			
		Ф1	Ф2	Ф3	Ф4	Ф1	Ф2	Ф3	Ф4
TM	.914	.371	.33	.545	-.005	.309	.3	.44	-.005
TV	.574	.056	.739	.015	-.285	.047	.672	.012	-.264
DiLa	.718	-.171	-.083	.206	.855	-.142	-.075	.167	.793
DiRz	.508	-.247	.656	.085	.144	-.206	.596	.069	.134
DiKo	.845	.136	.882	-.035	.099	.113	.802	-.028	.092
DiSz	.771	.011	.915	-.1	-.02	.009	.832	-.081	-.018
ONL	.836	.209	-.172	.812	.108	.174	-.156	.656	.1
OPL	.754	-.003	.1	.846	-.145	-.002	.091	.683	-.135
ONKL	.867	.455	.001	.59	.078	.379	.001	.477	.072
OPKL	.636	.191	.141	.615	.023	.159	.128	.497	.022
DNKBi	.724	.932	.01	-.104	-.129	.777	.009	-.084	-.119
DKNPL	.706	.93	-.066	-.108	-.15	.776	-.06	-.088	-.139
DKNNk	.722	.869	-.025	-.037	.001	.725	-.023	-.03	.001
DkNPK	.755	.863	-.07	-.007	.045	.72	-.064	-.006	.041
DKNGr	.78	.897	.002	-.017	-.016	.748	.002	-.014	-.015
DKNTr	.803	.818	-.031	.072	.11	.682	-.029	.058	.102
%D	.965	.989	-.062	-.084	.023	.848	-.056	-.068	.021
%M	.922	-.987	-.012	.136	.003	-.849	-.011	.11	.002
MFR	.85	-.963	-.044	.1	-.019	-.803	.04	.081	-.017

Пропорција објашњене варијансе	.48	.162	.067	.054
--------------------------------	-----	------	------	------

Корелациона матрица фактора

	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4
Фактор 1	1	.137	.483	.356
Фактор 2	.137	1	.401	.154
Фактор 3	.483	.401	1	.221
Фактор 4	.356	.154	.221	1

Како је описаним поступком издвојено 4 фактора, они објашњавају целокупни простор од 19 варијабли, са око 77% заједничке варијансе.

Први фактор, добијен Varimax трансформацијом носи 48% укупног објашњеног варијабилитета и одређен је следећим варијаблима:

- Дебљина кожног набора бицепса (.78)
- Дебљина кожног набора подлакти (.78)
- Дебљина кожног набора натколена (.73)
- Дебљина кожног набора потколена (.72)
- Дебљина кожног набора груди (.75)
- Дебљина кожног набора трбуха (.68)
- Процент масти (.85)
- Процент мишића (-.85)
- Композиција телесног састава (-.80)

Варијабле које одређују овај фактор представљају поткожно масно ткиво за чији варијабилитет је одговоран генератор физичког састава тела, процењеног на основу дебљине подкожног масног ткива као и варијабле које директно описују телесни састав, те се може дефинисати као: ГЕНЕРАЛНИ ФАКТОР ТЕЛЕСНОГ САСТАВА.

Други фактор, добијен Варимац трансформацијом носи 16,2% укупног објашњеног варијабилитета, и одређен је следећим варијаблима:

- Телесна висина (.67)
- Дијаметар ручног зглоба (.60)
- Дијаметар колена (.80)
- Дијаметар скочног зглоба (.83)

Варијабле које одређују овај фактор представљају дијаметре зглобова тела и посредно телесну висину, за чији варијабилитет је одговоран генератор трансверзалних димензија тела, те га дефинишемо као: ФАКТОР ЛОНГИТУДИНАЛНЕ И ТРАНСВЕРЗАЛНЕ ДИМЕНЗИОНАЛНОСТИ ТЕЛА.

Трећи фактор, добијен Varimax трансформацијом носи 6,7% укупног објашњеног варијабилитета, и одређен је следећим варијаблима:

- Телесна маса (.44)
- Обим надлакти (.66)
- Обим подлакти (.68)
- Обим натколена (.48)
- Обим потколена (.50)

Варијабле које одређују овај фактор представљају обиме тела и посредно масу, за чији варијабилитет је одговоран генератор обима тела, те га дефинишемо као: ФАКТОР ВОЛУМЕНА И МАСЕ ТЕЛА.

Четврти фактор који носи 5.4% објашњене варијансе, није било могуће успешно интерпретирати с обзиром да га граде варијабле за које је тешко одредити заједничке механизме који би их повезивали.

БЕЗБЕДНОСТ

Резултати факторских анализа ураћених над морфолошким простором, омогућавају дефинисање модела морфолошких карактеристика студената ВШУП са следећим обликом:

$$M = 0.48F_1 + 0.16F_2 + 0.07F_3$$

где је:

– M – модел морфолошких карактеристика, F₁ – генерални фактор телесног састава, F₂ – фактор трансверзалне димензионалности скелета, F₃ – фактор волумена и масе тела.

ЗАКЉУЧАК

У раду је истраживана структура морфолошких карактеристика на узорку 102 испитаника (студенти петог семестра Више школе унутрашњих послова у Земуну) просечне старости око 24 године.

У испитивању структуре морфолошких карактеристика студената Више школе унутрашњих послова примењена је батерија од 19 морфолошких тестова.

Све дескриптивне анализе у примењеном простору, указују на задовољавајуће метријске карактеристике праћених варијабли, на основу којих је одређен распон у коме се крећу вредности постигнутих резултата студената Више школе унутрашњих послова.

Након примењених статистичких процедура, издвојена су 4 морфолошка фактора, који објашњавају око 77% варијабилитета овог простора, од којих је три било могуће дефинисати и то:

- ГЕНЕРАЛНИ ФАКТОР ТЕЛЕСНОГ САСТАВА
- ФАКТОР ЛОНГИТУДИНАЛНЕ И ТРАНСВЕРЗАЛНЕ ДИМЕНЗИОНАЛНОСТИ ТЕЛА
- ФАКТОР ВОЛУМЕНА И МАСЕ ТЕЛА

На основу резултата факторских анализа, ураћених над морфолошким простором, може се дефинисати модел морфолошких карактеристика студената ВШУП, са следећим обликом:

$$M = 0.48F_1 + 0.16F_2 + 0.07F_3$$

где је:

M – модел морфолошких карактеристика, F₁ – генерални фактор телесног састава, F₂ – фактор лонгитудиналне и трансверзалне димензионалности тела и F₃ – фактор волумена и масе тела.

Резултати који су добијени могу се искористити за формирање батерије тестова које одсликавају, у највећој мери, морфолошке карактеристике студената ВШУП, на основу којих се може извршити и диференцијација међу њима.

Такође, резултати овог рада, указују на потребу даљег истраживања ове проблематике.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Анохин, П.К. (1970): Теорија функционалној системи – општије проблеми физиологических механизмов. Наука бр. 5 Москва.
2. Бароу, М.Х., Мец, Г. и Р. (1975): Мерење у физичкој култури, Вук Караџић, Београд.
3. Благојевић, М. (1993): Повезаност основних морфолошких и моторичких карактеристика са успешношћу учења техника које улазе у програм специјалног физичког образовања милиционара, магистарски рад, ФФК, Београд.
4. Божић, С. (1989): Утицај антропометријских димензија и способности брзог усвајања нових сложених моторичких задатака на ефикасност извођења техника бацања код студената Више школе унутрашњих послова, магистарски рад, ФФВ, Београд.
5. Фулгози, А. (1979): Факторска анализа, Школска књига, Загреб.
6. Јовановић, С. (1988): Утицај основних психомоторних фактора на испољавање специфичних способности карате спортиста за решавање симулираних типичних задатака спортске борбе, докторска дисертација, ФФК, Београд.
7. Јовановић, С. (1992): Карате 1, уџбеник за студенте ФФК, Спортс Ворлд, Нови Сад.
8. Милошевић, М., Зулић, М., Божић, С. (1989): Специјално физичко образовање, уџбеник за студенте и раднике МУП-а, ВШУП Земун, Земун.
9. Милошевић, М., Зулић, М., Ковачић, З., Божић, С. (1985): Развој морфолошких димензија код мајстора карате спорта, реферат на 1. југословенском симпозијуму о карате спорту, Београд.
10. Перић, Д. (1994): Операционализација истраживања у физичкој култури, Ауторско издање, Београд.
11. Зулић, М. (1987): Моделирање тренажног процеса у врхунском карате спорту, Научна књига, Београд.

ПРИВРЕДНИ ПРЕСТУП У ОБЛАСТИ ПРОМЕТА ЕКСПЛОЗИВНИХ МАТЕРИЈА

Предраг МАРИЋ,
МУП Републике Србије

У вршењу надзора над спровођењем заштитних и других мера безбедности прописаних Законом о промету експлозивних материја („Сл. лист СФРЈ”, бр. 30/85), органи унутрашњих послова (противпожарне полиције), суочени су са појавом да се један број правних лица, који учествује у промету експлозивних ма-

терија, не придржава овог Закона, те стога чини прекршаје али и привредне преступе. Када се у вршењу контроле над радом ових предузећа уоче овакви недостаци, органи противпожарне полиције су у обавези, да у случајевима који су дефинисани као привредни преступи казним одредбама Закона о промету експлозивних материја, поднесу захтев за покретање прекршајног поступка или пријаву за привредни преступ. Овом приликом ћемо се подсетити неких радњи које се предузимају у случајевима када се пропуст који је учињен, окарактерише као привредни преступ.

Одредбама чл. 34. Закона о промету експлозивних материја, набројани су случајеви када се предузеће или одговорно лице у предузећу може казнити за привредни преступ. До овакве ситуације долази ако предузеће или одговорно лице у предузећу:

1. Обавља послове промета експлозивних материја без одобрења надлежног органа тј. решења МУП-а Републике Србије којим се предузеће овлашћује за обављање ових послова.

Законом о промету експлозивних материја предвиђено је да се прометом експлозивних материја могу бавити само она предузећа која за то добију одобрење надлежног органа у републици на чијој територији имају седиште и која, на основу уписа у судски регистар, обављају послове промета експлозивних материја. На основу овог одобрења (решења МУП Републике Србије) предузеће стиче право да се бави пословима промета експлозивних материја, при чему се под прометом подразумева набавка, складиштење, употреба и продаја експлозивних материја. Да би се добило одобрење за

бављење пословима промета експлозивних материја од стране МУП Републике Србије, предузеће мора поднети захтев и приложити одговарајућу документацију. Уколико су сви услови испуњени, МУП Републике Србије доноси решење којим се предузећу одобрава бављење пословима промета експлозивних материја. У одобрењу се прецизира да ли ће се предузеће бавити пословима набавке, складиштења и употребе експлозивних материја за сопствене потребе (уз навођење места извођења радова), употребом експлозивних материја за потребе трећих лица или продајом експлозивних материја. Предузеће не може набавити експлозивне материје уколико од стране МУП Републике Србије није регистровано за бављење пословима промета експлозивних материја.

2. Набавља или употребљава експлозивну материју за чије стављање у промет није издато одобрење, односно која није наведена у Листи експлозивних материја које се могу стављати у промет.

Експлозивне материје се могу стављати у промет само ако се налазе на Листи експлозивних материја које се могу стављати у промет, издатој од стране Савезног министарства за унутрашње послове. Новопроизведене експлозивне материје (произведене у Савезној Републици Југославији или иностранству), могу се стављати у промет, само уколико Савезно министарство за унутрашње послове изда одобрење. Ово Министарство, на основу издатих одобрења, објављује Листу експлозивних материја које се могу стављати у промет. Пре издавања одобрења за стављање у промет експлозивне материје која је произведена у СРЈ, врши се испитивање те материје. Испитивање експлозивних материја у Републици Србији врши Институт безбедности, на основу овлашћења Савезног министарства за унутрашње послове. Трошкове испитивања сноси предузеће које тражи одобрење за стављање у промет експлозивне материје.

3. Експлозивну материју произвелу у СР Југославији или експлозивну материју произведену у иностранству стави у промет пре добијања одобрења за њено стављање у промет.

Уколико је предузеће поднело захтев Савезном министарству за унутрашње послове да се новопроизведена експлозивна материја стави у промет, а отпочне са продајом те материје, пре него што је за то добило одобрење, реч је о привредном преступу. Органи унутрашњих послова, ово могу констативати најчешће приликом издавања одобрења за набавку експлозивних материја.

4. Прода експлозивну материју предузећу или појединцу које нема одобрење за набавку те материје.

Одобрење за набавку експлозивних материја издаје се од стране органа противпожарне полиције на чијој територији ће се експлозивне материје употребити. Захтев за одобрење набавке експлозивних материја могу поднети правна и физичка лица. Уколико је реч о правном лицу, услов за подношење овог захтева је да је оно регистровано за бављење пословима промета ек-

сплозивних материја решењем МУП Републике Србије. Захтеве за одобрење набавке, сходно одредбама Закона о експлозивним материјама, запаљивим течностима и гасовима, решава орган унутрашњих послова надлежан према територији на којој се налази седиште предузећа коме се одобрење издаје или орган унутрашњих послова на чијој територији ће се употребити експлозивна материја. Међутим, ради ефикасније контроле набавке и утрошка експлозивних материја, у пракси, одобрења за набавку издају органи унутрашњих послова на чијој територији ће се експлозивне материје употребити. Свака продаја експлозивних материја појединцу или предузећу које нема напред наведено одобрење за његову набавку, представља привредни преступ.

5. Позајми експлозивну материју предузећу које нема одобрење за набавку те материје, или је позајми у количини већој од количине наведене у одобрењу за набавку експлозивних материја.

Позајмљивање експлозивних материја је дозвољено Законом о промету експлозивних материја, али се у том случају мора издати одобрење за набавку експлозивне материје. Позајмица се може вршити само у количинама наведеним у одобрењу за набавку експлозивних материја. Неретко се дешава да се позајмљивање експлозивних материја врши без издавања одобрења за набавку или у количини већој него што је одобрењем за набавку одређено. У оба случаја ради се о привредном преступу.

Под привредним преступом се, сходно одредбама Закона о привредним преступима, подразумева друштвено штетна повреда прописа о привредном или финансијском пословању која је проузроковала или је могла проузроковати теже последице и која је прописом надлежног органа одређена као привредни преступ. Поступак за привредне преступе пред привредним судом, надлежним према подручју на којем се налази седиште окривљеног правног лица, покреће јавни тужилац, подизањем оптужног предлога а на основу поднете пријаве за привредни преступ. Ове пријаве могу подносити државни органи, предузећа и грађани.

Када се приликом вршења надзора констатују напред наведени пропусти, обавеза органа противпожарне полиције је да сачини пријаву за привредни преступ и исту проследи надлежном општинском јавном тужиоцу. Пријава се може поднети јавном тужиоцу писмено и усмено, али се у пракси, због специфичности њене садржине, она подноси у писменој форми.

Пријава за привредни преступ мора да садржи све податке о привредном преступу и учиниоцу као и документацију помоћу које се може доказати да је привредни преступ учињен. Дакле, у случајевима предвиђеним Законом о промету експлозивних материја, пријава за привредни преступ мора да садржи:

– назив и седиште предузећа, као и податке о одговорном лицу у предузећу;

- записник о извршеном прегледу предузећа, који мора да садржи констатацију о чињеницама везаним за учињени преступ. Наиме, кроз кратке и јасне приказе наводе се подаци о томе када је преступ учињен и на који начин;
- одговарајући правни основ за подношење пријаве (чл. 85. Закона о привредним преступима и чл. 34. Закона о промету експлозивних материја);
- документацију која може послужити као доказ да је привредни преступ учињен.

Надлежност јавног тужиоца одређује се такође према подручју на којем се налази седиште окривљеног правног лица. Ово је нарочито важно ако је за суђење месно надлежан суд на чијем се подручју налази седиште окривљеног правног лица а на том подручју има више јавних тужилаштава.

Такође је веома важно да се пре подношења пријаве утврди да ли је дошло до застарелости гоњења за привредни преступ. Застарелост наступа када протекну три године од дана извршења привредног преступления.

Досадашња пракса је показала пораст броја учињених привредних преступа, што је у директној сразмери са повећањем броја учесника у целокупном промету експлозивних материја у нашој Републици. Стога од законитог и ефикасног поступања органа противпожарне полиције, у случајевима када се открију обележја привредног преступления, умногоме зависи безбедност лица и имовине свих субјеката који учествују у промету експлозивних материја.

Организација привредних судова дефинисана је Законом о судовима („Сл. гласник РС”, бр. 46/91, 60/91, 18/92 и 71/92). Привредни судови су:

1. Привредни суд у Београду

- за територију Града Београда

2. Привредни суд у Ваљеву

- за територију општина Ваљево, Лајковац, Лозница, Љиг, Мионица, Уб, Осечина, Владимирци, Коцељева, Богатић, Крупањ, Љубовија, Мали Зворник и Шабац;

3. Привредни суд у Зајечару

- за територију општина Бољевац, Бор, Кладово, Књажевац, Мајданпек, Неготин, Зајечар и Сокобања;

4. Привредни суд у Зрењанину

- за територију општина Зрењанин, Кикинда, Нови Бечеј, Нови Књажевац, Нова Црња, Сечањ, Чока и Житиште;

5. Привредни суд у Краљеву

- за територије општина Алексинац, Брус, Чачак, Ћићевац, Горњи Милановац, Краљево, Крушевац, Лучани, Нови Пазар, Рашка, Сјеница, Трстеник, Тутин, Варварин и Врњачка Бања са одељењем суда у Чачку за територију општина Чачак, Горњи Милановац и Лучани;

6. Привредни суд у Крагујевцу

– за територију општина Аранђеловац, Баточина, Деспотовац, Кнић, Крагујевац, Параћин, Рача, Лапово, Рековац, Јагодина, Свилајнац, Топола и Њуприја;

7. Привредни суд у Лесковцу

– за територију општина Босилеград, Бујановац, Бојник, Власотинце, Владичин Хан, Врање, Лебане, Лесковац, Медвећа, Прешево, Сурдулица, Трговиште и Црна Трава;

8. Привредни суд у Нишу

– за територију општина Алексинац, Бабушница, Бела Паланка, Блаце, Димитровград, Дољевац, Гаџин Хан, Житорађа, Куршумлија, Подујево, Меровина, Ниш, Пирот, Прокупље, Ражањ и Сврљиг;

9. Привредни суд у Новом Саду

– за територију општина Бачка Паланка, Бачки Петровац, Беочин, Бечеј, Врбас, Жабал, Нови Сад, Србобран, Тител, Темерин и Сремски Карловци;

10. Привредни суд у Панчеву

– за територију општина Алибунар, Бела Црква, Ковачица, Ковин, Вршац, Опово, Панчево и Пландиште;

11. Привредни суд у Пожаревцу

– за територију општина Велико Градиште, Велика Плана, Голубац, Жабари, Жагубица, Кучево, Мало Црниће, Петровац, Пожаревац, Смедерево и Смедеревска Паланка;

12. Привредни суд у Приштини

– за територију општина Витина, Вучитрн, Глоговац, Ѓњилане, Гора, Ђаковица, Звечан, Зубин Поток, Исток, Косовска Каменица, Косово Поље, Клина, Лепосавић, Липљан, Ново Брдо, Опоље, Ораховац, Обилић, Пећ, Подујево, Приштина, Призрен, Србица, Сува Река, Косовска Митровица, Урошевац, Штрпце, Дечани, Качаник и Штимље;

13. Привредни суд у Сомбору

– за територију општина Апатин, Кула, Оџаци и Сомбор;

14. Привредни суд у Сремској Митровици

– за територију општина Инђија, Ириг, Пећинци, Рума, Сремска Митровица, Стара Пазова и Шид;

15. Привредни суд у Суботици

– за територију општина Ада, Бачка Топола, Кањижа, Мали Иђош, Сента и Суботица;

16. Привредни суд у Ужицу

– за територију општина Ариље, Бајина Башта, Ивањица, Косјерић, Нова Варош, Пожега, Прибој, Пријепоље, Ужице и Чајетина.

Република Србија
 Секретаријат у.....
 Одсек противпожарне полиције
 број
 датум
 Место

ОПШТИНСКО ЈАВНО ТУЖИЛАШТВО

На основу чл. 34. став 1. тач. Закона о промету експлозивних материја ("Сл. лист СФРЈ", бр. 30/85), подносимо

П Р И Ј А В У
ЗА ПОКРЕТАЊЕ ПОСТУПКА ЗБОГ ПРИВРЕДНОГ ПРЕСТУПА
П Р О Т И В :

1.Предузећа..... из....., као одговорног правног лица и
 2..... из....., као одговорног лица у правном лицу
 - због учињеног привредног преступа из чл. 19. закона о промету експлозивних материја, а што је кажњиво по члану 34. став 1. тач. 5. истог Закона.

О б р а з л о ж е њ е

МУП Републике Србије - Секретаријат у ..... је вршећи редован инспекцијски преглед дана 26.04.1997. године у Предузећу ..... из....., утврдио и записником констатовао да је

На основу изнетог предлажемо да именовани буду оглашени одговорним и кажњени по Закону.

О исходу овог поступка обавестите овај Секретаријат.

ПРИЛОГ : Записник о документација

М.П.

Шеф Одсека ППП

СТРУКТУРА ФРАНЦУСКОГ БЕЗБЕДНОСНО- ОБАВЕШТАЈНОГ СИСТЕМА

РАЗВОЈ ОБАВЕШТАЈНИХ АКТИВНОСТИ У ФРАНЦУСКОЈ

Др Милан МИЛОШЕВИЋ,
Полицијска академија

Успостављањем државног јединства и започињањем колонијалних освајања крајем XV и током XVI века, Француска постаје снажна и моћна држава и заузима значајно место у Европи и свету. У том периоду долази до интензивног и свеобухватног развоја обавештајних активности, мада је тај процес отпочео још у XIII веку.

Тако је у време владавине краља Луја IX (1214-1270), по први пут је у историји држава нормативно регулисала организацију полицијских и обавештајних установа и послова. Тада је усвојен и први закон о регулисању полицијских послова под називом „Premier livre de metiers”. У XIV веку је Карло V организовао полицијске установе у облику „личних агената” и „поверљивих службеника”.

Средином XV века, Луј XI (1461-1483) значајно доприноси даљем развоју обавештајних активности, посебно у оквиру дипломатије. За овог владара се тврди да је идејни творац француске обавештајне службе као посебног државног органа, а сматра се и творцем француске контрашпијунаже. Посебно је познат по томе што је основао тзв. Црни кабинет (cabinet noir), установу која се уз помоћ тек основане краљевске поште бавила цензуром писама. Активност Црног кабинета инспирисала је Монтескјеа да изјави да је „стварање завере у држави отежано, пошто су оснивањем поште приватне тајне постале јавне тајне”. Луј XI је показивао велико неповерење и опрезност према страним изасланицима, за које је тврдио да су „привилеговани шпијуни”. Шпијунска мрежа Луја XI имала је и обавезу да открива на дворовима непријатељских држава или феудалаца оне који су намеравали пружити отпор централизацији власти, а сам владар је поткупљивањем претварао утицајне личности из непријатељских редова у своје шпијуне. У то време се владарском мудрошћу иначе сматрало настојање да у непосредној близини противника буде бар неки „верни пријатељ” – што је у тадашњем дипломатском речнику била ознака за шпијуна.

У даљем развоју обавештајних активности, посебно је значајан период у коме је на француску политику имао пресудан утицај славни кардинал Ришеље (1585-1642), министар на двору Луја XIII. Основно средство којим се Ришеље служио у борби са непријатељима Француске било је подривање изнутра, и у тој вештини је надмашио све своје претходнике. Његови обавештајци и тајни агенти („армија шпијуна“) перманентно су дејствовали у свим деловима државе и изван ње. Ришељеа с правом сматрају оснивачем француске војно-политичке обавештајне службе, пошто је она у његово време коначно добила свој облик. Осим тога, Ришеље је први веома широко користио обавештајну службу као оруђе владе. У његово време био је створен и јединствени административни центар обавештајне службе у виду нарочитог бироа на челу са Антоаном Росињолом.¹

У време Луја XIV (1638-1715) по први пут се јавља пракса систематске цензуре поштанских пошиљки и мирнодопске војне шпијунаже. Осим тога, у циљу заштите своје апсолутистичке власти, Луј XIV је основао 1667. године прву модерну политичку полицију, под називом „Биро безбедности“, као специјализовани орган државне управе за борбу против својих политичких противника. Оваква пракса настављена је и касније, тако да су у Француској од 1669. године у свим провинцијама активно деловали инспектори политичке полиције, користећи готово све мере својствене класичној политичкој полицији у функцији тајне контроле грађана. Најзад, овај владар је у исто време извршио и концентрацију обавештајних активности у склопу централизације свеукупне полицијске организације. С тим у вези је установио посебно звање генерал-лајтнанта полиције, које се додељивало руководиоцу целокупног обавештајно-полицијског апарата.

Генерали француске полиције значајно су унапредили обавештајну активност, прекривши мрежом својих сарадника не само територију Француске, већ и многих других земаља. Као илустрација масовности, ефикасности и организованости овог вида обавештајне активности у Француској тог времена, наводи се изјава Сартена, шефа полиције Луја XV, пред краљем: „Сире, кад три човека разговарају на улици, један од њих биће да је мој“.² Процес коначног конституисања специјализоване службе која се ангажује искључиво на пословима државне безбедности у Француској завршен је 1795. године, када су донети прописи којима се дефинитивно одређује одговорност полиције за унутрашњу безбедност државе. Од тада је служба безбедности била центрисана у Бироу за тајну службу Министарства рата (*Bureau de la partie secrete*).

¹ Минајева, В. „Поговор“, у: Ровен, Р. Цртице из тајне службе, (с.л.), Војно-штампарско предузеће, 1949, стр. 353. Упореди: Ленард, Драго, Историјат обавештајнеслужбе – Београд: (с.н.), 1956, стр. 28; Кисовац, Марко, Дипломатски представници (докторска дисертација), Београд: М. Кисовац, 1939, стр. 9; Потемкин, В. П. и др. Хисторија дипломатије (књ.1), Загреб: Матица Хрватска, 1951, стр. 132; Марјановић, Мирослав, Савремена обавештајна служба – одређивине општег појма и организације (магистарски рад), Београд: М. Марјановић, 1986, стр. 94.

² Le Clere, Marcel, Histoire de la police, Paris: Presses Universitaires de France, 1957, p. 45.

Велика француска буржоаска револуција 1789. године срушила је феудално друштвено уређење у Француској и озбиљно угрозила феудализам као друштвени систем уопште. Тада се први пут у историји обавештајних активности и обавештајне службе примењује масовно убацивање агентуре у другу земљу под видом политичких емиграната. Такође, тада обавештајне службе по први пут организују превратничка дејства у иностранству (оружане побуне и контрареволуционарне устанке). Наиме, из иностранства су у Француску пристизале масе избеглица – присталица Француске револуције, спремних да помогну у борби против феудалних интервената и учвршћењу тек успостављене буржоаске власти. Међу ове избеглице су стране државе, посебно Аустрија, Пруска и Енглеска, убацивале своје шпијуне. Такви шпијуни, нису само тајно прикупљали податке о ситуацији у Француској него су, ослањајући се на унутрашњу реакцију у Француској – свештенство и велепоседнике, организовали и вршили диверзије, атентате на истакнуте руководиоце револуције итд.

Период владавине Наполеона Бонапарте (1769-1821) карактерише снажни развој обавештајних активности Француске и на унутрашњем и на спољном плану. Као члан Директоријума Републике Наполеон оснива 1796. године Министарство опште полиције и за министра поставља Жозефа Фушеа (1759-1820), чиме је отпочео процес стављања под апсолутну контролу укупног друштвеног живота Француске. Превратом од 1799. године Наполеон постаје први конзул Француске Републике и одмах приступа реорганизацији полицијског апарата. На челу полиције ипак је оставио Фушеа с тим да појача надзор над његовим бившим партијским друговима – јакобинцима.

Први период рада Фушеове полиције и укупну тадашњу ситуацију у Француској илуструје чињеница да се на списку плаћених агената налазила чак и „највећа дама у држави и потоња Царица” Жозефина Бонапарте. Касније, када је посумњао у верност Фушеа, Наполеон је на место министра унутрашњих послова поставио свог брата Лисјена с циљем да контролише рад Фушеове тајне полиције, да би убрзо затим контролу над Фушеом поверио свом прослављеном генералу Рене Саварију. Тако су у Француској у једном периоду активно деловале две политичке полиције, и то „моћна тајна полиција Фушеова, која је својим пипцима обухватала све сфере друштвеног и приватног живота Француза, а изнад ње невидљива Саваријева контраполиција, која је будно пратила сваки Фушеов корак, чија је моћ унеколико постајала илузорна.”³ У сваком случају, Фуше се сматра оснивачем прве унутрашње обавештајне службе новог типа.

Наполеон није развијао обавештајне активности само на унутрашњем плану, већ је и у оквиру организације тадашње француске дипломатије настојао максимално увећати значај обавештајног рада. У функцији остварења стратешких политичких циљева Француска је основала у Бечу „Обавештајни биро” (*Bureau d'espionage*) на чијем челу је био гроф Роне, док је за институционализацију

---

³ Манфред, А. З., Наполеон Бонапарта (књ. II), Суботица: Минерва, 1972, стр.119; Черњак, Е. Б., Пет векова шпијунаже (књ I), Београд: Народна Књига, 1969, стр.7-13 и даље; Routier, Fernand, L'espionage et la Trahison: en temps de pauc et en temps de guerre, Paris: Henri Charle – Lavauzelle. 1914. pp. 39-45.

и специјализацију на плану прикупљања војних података дипломатском активношћу уопште, фундаментални значај имао указ којим је Наполеон 1806. године поставио капетана Де Лагранжа за другог секретара посланства у Бечу – са типично обавештајним задацима.⁴

С почетка XIX века познати су и подухвати Карла Шулмајстера, који је својим обавештајним радом одлучујуће допринео многим тријумфима француске војске. Чак му је пошло за руком да постане шеф контраобавештајне службе аустријског маршала Маска (најидеалнији положај који се може замислити) и да Наполеона снабдева подацима који су довели до његове победе над Аустријанцима код Аустерлица 1805. године и освајања Беча.⁵ Обавештајна служба којом је руководио Шулмајстер прикупљала је, између осталог, и биографске податке о командном кадру противничких армија, укључујући и детаље о њиховим склоностима, карактеру, навикама итд. Оваква пракса је касније најшире прихваћена у војнообавештајном раду. Обавештајни подвизи прославили су Шулмајстера у толикој мери да је с правом сматран „царем шпијуна” и „Наполеоном војне обавештајне службе”.⁶

С друге стране, можда и више од тога су овим успесима допринели органи Наполеонове војнообавештајне службе, почевши од „Тајног бироа” основаног још 1796. године. Ови органи су у великој мери користили метод испитивања ратних заробљеника и врбовање агентуре међу њима, а водили су и компликоване двојне игре са преврбованим агентима. Такође су прибегавали коришћењу агената провокатора у иностранству и прикупљали компромитујући материјал против страних влада. Велики број агената ове службе био је заврбован на материјалној основи, тј. за новац. Најзад, „Тајни биро” се ефикасно бавио не само обавештајном већ и контраобавештајном делатношћу. Ово се у првом реду односи на контрашпијунажу, али и на друге одговарајуће мере. Наиме, познато је да је 1804. године ради очувања војних тајни Наполеон наредио цензуру штампе док су приватна лица била лишена могућности да користе тадашњи оптички телеграф. За очување тајности нарочито важних докумената коришћене су посебне шифре самог Наполеона и шифре начелника његовог штаба Бертјеа.⁷

НАСТАНАК И РАЗВОЈ ФРАНЦУСКИХ ОБАВЕШТАЈНИХ И КОНТРАОБАВЕШТАЈНИХ СЛУЖБИ

Након блиставих успеха Карла Шулмајстера, француска шпијунажа је прошла кроз период стагнације, који је трајао све до катастрофалног пораза у рату са Пруском 1870. године, када је основан Други биро. Иначе је Други биро (*Deuxième Bureau*) традиционални назив за француску војнообавештајну

⁴ О тим задацима види опширније: Vagts, Alfred, *The military Attache* Princeton: Princeton University Press, p. 12 etc.

⁵ Милес, Константин (прир.), Стољеће шпијуна, Загреб: „Студио”, 1967, стр. 9.

⁶ О обавештајном раду Карла Шулмајстера види: Черњак, Е.Б., оп. cit. (књ. II), стр. 31-34, 39 и даље: Rowan, Richard Wilmer, *The Story of Secret Service*, New York: The literary guild of America Inc, 1937, pp. 226-233, etc.: Букар, Роберт, Иза кулиса француске и немачке обавештајне службе, (s.l.): (s.n.), 1949, стр. 9-13 и даље.

⁷ Черњак, Е. Б., оп. cit. (књ. II), стр. 25-28.

службу, тј. за Другу управу Генералштаба француске армије, која је дефинитивно конституисана Декретом француске владе приликом формирања Генералштаба оружаних снага 1899. године.⁸ Тако су средином XIX века обавештајне активности у Француској биле у знатној мери занемарене због изузетно скромних цивилних полицијских ефектива. Због тога је прикупљање података политичке природе о становништву великим делом обављала искључиво армија, тј. војна обавештајна служба.

Тек након рата 1870. године, војни кругови у Француској почели су активније деловати на сузбијању стране шпијунаже, па је 1872. године при Министарству рата основана Војна контраобавештајна служба. Избијање афере „Драјфус“ је у француској јавности изазвало велико незадовољство.⁹ Француска влада је због тога извршила поновну реорганизацију обавештајних послова и вратила под окриље Министарства унутрашњих послова све постојеће војне контраобавештајне службе, али је 1913. године због ратних потреба у оквиру армије поново основала службу под називом „Контраобавештајна служба за рад у иностранству“.

Са друге стране, од 1870. године у Француској је деловала као безбедносна институција и Служба опште безбедности, која је заједно са Жандармеријом активно радила на прикупљању података за тзв. „Регистар Б“, службу која је од 1886. године чинила централну евиденцију осумњичених за шпијунажу, антимилиитаризам и сл. Најзад, 1899. године владиним декретом основана је „Генерална контрола територије“, која је 1936. године добила своју праву функцију-сузбијање стране шпијунаже. Из ове службе се након 1945. године развила данашња „Дирекција за надзор територије“ (DST).

За време Првог светског рата у Француској је дошло до снажног развоја активности обавештајних служби, посебно војних.¹⁰

Поред већ активног „Другог бироа“ развио се и „Пети биро“ са функцијом контрашпијунаже. Иначе је Француска из I светског рата изашла са потпуно очуваном структуром обавештајних служби. Та околност је створила заблуду да не треба ништа радикално мењати у организацији и методама рада обавештајних служби. Полазећи од тога, основни правци обавештајне активности били су усмерени на обезбеђење интереса у новоствореним државама, као и на праћење стања у колонијама. На том плану посебно је била активна Обавештајна служба Министарства колонија (*Service d'informations colonial*).¹¹ На све агресивније наступање тоталитарних режима и све уочљивије ратне припреме, Француска је реаговала само квантитативним прилагођавањем ра-

---

⁸ Током 1971. године Други биро је практично преформиран у CERM, али су видовске обавештајне службе задржале овај традиционални назив. У међувремену је и CERM преформиран у DRM.

⁹ О деловању француске шпијунаже у афери „Драјфус“ види: Черњак, Е. Б., оп. цит. (књ. II), стр. 126-159.

¹⁰ О деловању француских обавештајних и контраобавештајних служби током I светског рата види шире: Berndorf, H. R. и др., Подземна дипломатија: политичка, војна и индустријска шпијунажа у миру и рату, Загреб: Минерва, 1940: Рише, Марта, Мој обавештајни рад, (с.1.): (s.n.), (s.a.): и сл.

¹¹ За организацију обавештајне службе и уопште организациону структуру француског Министарства колонија (дирекције, бироа, секције и сл.) види нпр.: Mennevee, M. R., *L'espionnage international en temps de paix*. Tome I: *L'espionnage international diplomatique, militaire et naval service des renseignements militaires*, Paris: R. Mennevee. 1929, pp.415-420.

да својих обавештајних служби, док су организационе и методолошке иновације и усавршавање готово у потпуности изостали.

После капитулације Француске почетком II светског рата, „Пети биро” развија сопствене ефективне и активности у оквиру колаборационистичке владе у Вишију, где наставља свој рад под називом „Биро за сузбијање антидржавне делатности” (ВМА) уз изразиту антидеголистичку и антикомунистичку оријентацију. За време самог Другог светског рата, а посебно након француске капитулације и Други биро се у великој мери компромитовао. Наиме, већина активних припадника те службе се прикључила квислиншкој влади маршала Петена и укључила у обавештајни рад против покрета отпора и савезника.

С друге стране, припадници француског покрета отпора, који се састојао од Националног фронта и деголиста (Слободна Француска), основали су у Лондону „Централни биро за обавештајне и војне акције” (BCRAM), док је на афричком тлу у исто време активно деловала сродна служба са називом „Обавештајни биро”. Ови бирои су се фузионисали 1943. године у јединствену службу под називом „Главна дирекција за специјалне службе” (DGSS). Преласком DGSS из иностранства на француску територију и реорганизацијом те службе од 1945. године, створена је „Генерална дирекција за проучавање и истраживање” (DGER). Убрзо затим је од новостворене службе DGER и II одељења штаба генерала Де Гола оформљена јединствена служба под називом „Служба за спољну документацију и контрашпијунажу” (SDECE).¹² Наиме, реконструкцијом из 1947. године, DGER добија назив SDECE, а реорганизацијом из 1974. године постаје потпуно аутономна обавештајна служба, непосредно подређена председнику Републике и председнику Владе. Најзад, почетком 1982. године, SDECE мења назив у Генералну дирекцију за спољну безбедност (DGSE).

За службу SDECE су у периоду од 1959 до 1981. године везане бројне политичке афере, међу којима и покушај атентата на Франсоа Митерана 1959. године, отмица и убиство мароканског политичара Бен Барке 1965. године, „афера Топаз” везана за кабинет председника Де Гола шездесетих година, „афера Марковић” – покушај компромитације Жоржа Помпидуа каснијег председника Француске, скандал са хапшењем оперативца SDECE у САД због кријумчарења дроге вредне 12 милиона долара и др.¹³ Међутим, ова служба се и раније у великој мери компромитовала реализујући операцију MINOS између 1949 и 1954. године. У том периоду је SDECE опремила лаким наоружањем и радио станицама око 100 припадника екстремне емиграције и падобранима их убацила на територију Југославије и других земаља (ЧССР, Румунија, СССР). За убацивање у Југославију ових обавештајно-диверзантских група коришћени су аеродроми у Аустрији и СР Немачкој. Значајну логистичку помоћ за реализовање операције MINOS. служба SDECE је добила од стране

¹² О развоју француских обавештајних служби у периоду од 1935 до 1945 године види нпр: Paillole, Paul, *Services spéciaux 1935-1945*, Paris: Editions Robert Laffont, 1976.

¹³ Опширније о тим аферама види: Вишнар, Фран, Шпијунажа и контрашпијунажа: примјери из савремене праксе, Загреб: Алфа, 1991, стр.25-27; Dobson, Christopher; Raupé Ronald, *The Dictionary of Espionage*, London (etc.): Grafton books, 1984, p.357, 358.

БЕЗБЕДНОСТ

CIA, али је и та акција, као и сличне операције које је у то време организовала CIA, доживела неуспех.¹⁴ Најзад, служба SDECE је била умешана у многе преврате, афере и скандале у Африци, посебно у Заиру (Конгу), Западној Сахари и бившим француским колонијама.¹⁵

ОРГАНИЗАЦИЈА И КООРДИНАЦИЈА ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНОГ СИСТЕМА РЕПУБЛИКЕ ФРАНЦУСКЕ

У савременим условима у Француској постоји и активно делује више безбедносно-обавештајних институција, међу којима су најзначајније следеће обавештајне службе и службе безбедности: Генерална дирекција за спољну безбедност (DGSE); Војнообавештајна служба (DRM), Дирекција за заштиту и безбедност одбране (DPSD). Дирекција за надзор територије (DST) и Дирекција за општа обавештења (RG). Осим наведених, постоје и друге установе од значаја за безбедност и обавештајни рад, нпр. Центар за анализе и прогнозе Министарства спољних послова, затим Национална жандармерија, која је организована у војничке формације (на нивоу региона у легије, на нивоу департмана у групе, и на нивоу арондисмана у чете), Легија странаца, Републиканске снаге безбедности (CRS), падобранске јединице за тзв. дубинско извиђање итд.¹⁶

Посебно треба нагласити да су француској армији и естаблишменту националне одбране подређене различите војне обавештајне службе, службе безбедности и специјалне снаге. Тако је Врховном савету одбране подређен Штаб Националне одбране, док су овом штабу одговорне војна обавештајна служба (DRM) и служба војне безбедности (DPSD). Осим њих, овај подсистем у безбедносно-обавештајном систему Француске сачињавају и обавештајне службе ратне морнарице и жандармерије, као и ваздухопловне јединице за стратегијско извиђање из ваздуха и космоса и сличне јединице специјалне намене - нпр. 54. ескадрила за ваздушно осматрање, односно аеро-ескадрони за информативна и електронска дејства (EIRGE, ESERA) и сл. Овде се такође с правом убраја и Централна служба за безбедност информационалних система (SCSSI), која је од 1996. године подређена Међуресурском уреду за информационални систем служби безбедности (DISSI).

Најзад, у борби против тероризма учествују, између осталог и прикупљањем података, и остале полицијске формације и други државни органи. Тела која обједињавају информације и акције у том смислу су Јединство координације

---

¹⁴ Richelson, Jeffrey T., *Foreign Intelligence Organizations* Cambridge: Ballinger Publishing Company, 1988, p. 163. Упореди: Faligot, Roger, Krop Pascal, *La piscine: Les services secrets Français 1944-1984, Paris-Sevil, 1985, pp. 100-104.*

¹⁵ О таквом деловању види нпр.: Р. Г., „Неке милитаристичке и обавештајне операције Француске на афричком континенту”, у: Избор, бр.4(1979), стр.400-406.

¹⁶ Национална жандармерија је основана још 1791. године са задатком учвршћивања тадашње револуционарне власти, тј. за очување реда у држави, заштиту од противника на унутрашњем плану и војно-полицијске задатке. Легију странаца је основао краљ Луј Филип 1831. године од најамника - професионалних војника врбованих из суседних земаља и француских официра. Републиканске снаге безбедности су основане 1944. године с циљем одржавања, односно успостављања јавног реда и стоје на ексклузивном располагању министру унутрашњих послова.

антитерористичке акције (UCLAT) и Међуминистарски комитет антитерористичке везе (CILAT), односно Национални комитет за безбедност на нивоу Владе. С друге стране делатност свих ових институција прате различита координациона и контролна обавештајна тела, на пример, Међуресорски комитет за обавештајне послове, Генерални секретаријат за послове националне одбране, Комитет за научна истраживања из области одбране, Стални обавештајни комитет, Специјални комитет за контрашпијунажу и др.

Међуресорски комитет за обавештајне послове - CIR (*Comite Interministeriel du Renseignement*) налази се на челу безбедносно-обавештајног 'система Републике Француске и одређује опште смернице за укупно деловање тог система. Њиме председава премијер, а чланови су министри иностраних и унутрашњих послова, националне одбране и финансија, као и директор Генералне дирекције за спољну безбедност (DGSE). Подређен је Врховном савету одбране којим руководи Председник Републике, а њему је потчињен SGDN који је фактички секретаријат CIR. Задатак CIR је да информише највише органе државне власти о току криза и конфликта.¹⁷

Генерални секретаријат за националну одбрану - SGDN обједињава, координира и руководи радом француске „обавештајне заједнице“. Фактички је оперативни орган, састављен од руководиоца и професионалаца из свих служби, који свакодневно обављају функције координације и усмеравања рада свих субјеката безбедносно-обавештајног система. Генерални секретаријат је организован у четири одсека: 1) **одсек за националну одбрану** који се бави истраживањем проблема који се односе на све облике опасности по земљу и, уједно, израђује стручне студије и предлаже решења безбедносних проблема за дужи временски период; 2) **одсек за цивилне послове** бави се анализом функционисања државне управе, посебно ефикасношћу управе у борби против унутрашњег екстремизма и тероризма; 3) **привредни одсек** има искључиво право давања дозвола извоза и увоза наоружања и војне опреме произвођачима и увозницима на територији Француске, и 4) **обавештајни одсек** задужен је за организацију и спровођење плана обавештајног и контраобавештајног обезбеђења Француске.

Стални обавештајни комитет - CPR састављен је од сталних и повремених чланова. Стални чланови комитета су шефови кабинета премијера, министра националне одбране, министара унутрашњих и иностраних послова и директори обавештајних служби. Повремени чланови су представници оних безбедносно-обавештајних установа који су заинтересовани за поједине безбедносне проблеме, односно податке, или за заштиту конкретних објеката, докумената и личности. Комитет има обавезу израде државног плана обавештајног и контраобавештајног рада, који садржи дугорочне и краткорочне задатке, а са-стаје се једанпут у два месеца.

¹⁷ О CIR и SGDN види нпр.: Carmona, Robert. „Le secretariat general de la defense nationale“, in: Defense nationale, Vol. 51 (1995), p. 161 etc.

Специјални комитет за контрашпијунажу - CSC врши супервизију контраобавештајних активности. **Комитет за научна истраживања из области одбране - CASD** има обавезу да сарађује са свим одсецима Генералног секретаријата и да предлаже решење појединих питања и проблема из области одбране. **Међуминистарска група за комуникације - GIC** је директно подређена премијеру, а задужена је за контролу тајног прислушкивања телефонских разговора у земљи и иностранству.

ГЕНЕРАЛНА ДИРЕКЦИЈА ЗА СПОЉНУ БЕЗБЕДНОСТ (DGSE)

Генерална дирекција за спољну безбедност - DGSE (*Direction Generale de la Securite Exterieur*) као политичка и научно-технолошка спољна обавештајна служба, али и офанзивна контраобавештајна служба, само формално делује у оквиру ресора националне одбране. Основни правци интересовања ове службе су: прикупљање података из свих сфера друштвеног живота неке стране земље ради предвиђања развоја ситуације која би могла угрозити војне, политичке, привредне и друге интересе Француске, затим прикупљање података из области науке, технологије и информатике с циљем да се повећа укупан фонд француских знања из ових области и, најзад, откривање планова и позиција страних обавештајних служби ради спречавања њихове делатности и акција усмерених према Француској или у Француској.

Руководство централе службе DGSE, која се налази у Паризу, чине генерални директор, његов помоћник и директори организационих јединица-дирекција и служби. Генерални директор најмање једанпут месечно лично посећује председника Републике и премијера, ради презентирања најважнијих обавештајних сазнања и њиховог стручног интерпретирања (анализе, процене и сл.). Према неким проценама у централи службе је 1996. године радило око 2.500 службеника, укључујући стручњаке за обавештајне и контраобавештајне послове, административно и техничко особље. Кадрови за рад у служби углавном се регрутују из армије и жандармерије и других безбедносно-обавештајних и полицијских установа. Иначе, DGSE је „мешовита” војно-цивилна служба. Процењује се да је од укупног броја запослених свега 800 војних лица, док су остали цивили. Исто тако, у руководству службе је 1989. године било 45% цивилних лица, док је у 1993. години њихов удео износио 60%.¹⁸ Према подацима с краја 1999. године у овој служби је стално запослено 4.050 цивилних и војних лица.

Према неким изворима, у DGSE делује посебна Дирекција за стратегију која тесно сарађује са Министарством иностраних послова и разматра документе о доктрини и генералној оријентацији, процењује могућност превладавања одређених политичких опција на дужи рок и томе слично. Поред ње, у Централни DGSE делују и следеће дирекције, службе и органи:

---

¹⁸

До 1981. године целокупно људство ове службе делило се на категорије А, Б, Ц и Д. Руководећи кадар чиниле су категорије А (официри) и Б (службеници ретрутовани из државних установа), док су остало особље чиниле категорије Ц и Д (програмери, радио-техничари, чувари и сл.).

- Дирекција за истраживање;
- Дирекција за контрашпијунажу;
- Дирекција за проучавање и документацију;
- Дирекција за акције;
- Служба техничког материјала;
- Финансијска и кадровска служба;
- Дипломатски саветник;
- Саветник за психологију;
- Одељак за везу са ДСТ.

Дирекција за истраживање је оперативна организациона јединица која има задатак да планира, програмира, координира и руководи обавештајним истраживањем у иностранству преко својих центара, пунктова и детаשמана. Предмет обавештајног интересовања ове Дирекције су подаци политичког и економског карактера, као и подаци о оружаним снагама страних земаља. Њене организационе јединице непосредно делују на реализацији програма обавештајног истраживања, и то методологијом коју одређује искључиво сам врх Дирекције. Центри и пунктови камуфлирани су и лоцирани у дипломатско-конзуларна представништва и друге институције Француске у иностранству, док се детаשמани налазе у самој земљи (Ница, Перпињан, Стразбур и Марсеј). Детаשמани су искључиво оперативног састава (1-2 обавештајца) и имају обавезу контактирања агентурне мреже која није у могућности да долази у Париз. Уграђени обавештајци Дирекције најчешће се налазе у представништвима француских компанија и фирми у иностранству. Осим њих, Дирекција ангажује и „службенике под специјалним уговором”, тј. оперативце -полупрофесионалце чији је обавештајни рад покривен неком професионалном делатношћу у институцијама које послују са иностранством или остварују контакте са странцима.

Дирекција за контрашпијунажу има офанзивне контраобавештајне задатке, тј. ангажује се на планирању и руковођењу контраобавештајних истраживања у иностранству, као и на контраобавештајној заштити DGSE и њених службеника у иностранству. Циљ таквог деловања је откривање и спречавање продора агената страних обавештајних служби у француска представништва, јер се на тај начин ефикасно и правовремено спречава непријатељска инфилтрација и на територију саме Француске. Контраобавештајним мерама захваћени су и страни држављани запослени у француским представништвима у иностранству. Иначе се делатност ове дирекције базира на веома ригорозном безбедносном режиму који је прописан за припаднике DGSE. Тако је забрањен пријем странаца у централу, пунктове и детаשמане службе, обавезно је прибављање дозволе за свако путовање припадника DGSE у иностранство, а када се налазе у иностранству, за свако даље путовање по земљи службовања или у треће земље. Најзад, припадници DGSE имају обавезу да пријаве сваки контакт са странцима остварен по било ком основу.

Дирекција за проучавање и документацију представља аналитичку јединицу DGSE у коју се сливају сви подаци из оперативних дирекција с циљем њихове обраде и даље израде обавештајних студија и анализа. Најпре се сви проблемски обавештајни и контраобавештајни подаци класификују, проверавају и анализирају, а онда се израђују одговарајући документи (едиције) за кориснике материјала. DGSE свакодневно израђује за државно руководство и остале субјекте безбедносно-обавештајног система „Обавештајни извештај” – документ сличан дневном билтену у који улазе информације прикупљене за последња 24 часа. Најзначајнији подаци се прекуцавају на белом папиру и то су „информације у које не треба сумњати”. Други део билтена (информације из других извора) куца се на папиру зелене боје, а трећи на папиру розе боје. Тај трећи део билтена шаље се искључиво Дирекцији за надзор територије (DST) и односи се на делатност страних обавештајних служби на територији Француске. Бели листови извештаја се достављају председнику Републике редовно, а остали делови само на његов лични захтев. Прикупљени обавештајни подаци класификују се према изворима на следећи начин:

– са „А” се означавају подаци добијени из јавних публикација и других доступних материјала страних земаља;

– са „В” се означавају подаци који се прикупе прислушкивањем жичних и радио-веза у земљи (ДК мисије, страна представништва и сл.), као и прислушкивањем војних и државних веза страних земаља. Послове прислушкивања обављају посебна тела (Бригада за електронско ратовање и извиђање - BRGE и др.), чији најзначајнији подаци улазе у зелени и розе део „Обавештајног извештаја”¹⁹

– са „С” се означавају подаци прикупљени искључиво у иностранству преко организоване агентурне мреже, самосталних агената и других извора.

Дирекција за акције је раније била позната као „Група 7” SDECE.²⁰ Ангажована је на реализацији специјалних задатака у иностранству још од времена када је Француска била колонијална сила. У њене задатке, између осталог, спадају и акције откривања, праћења и контроле рада страних агената у иностранству и преврбовања агената-двојника. Према неким претпоставкама, ова Дирекција је умешана у одређене „прљаве послове”, укључујући и акције ликвидирања дезертера из редова DGSE и сл. Такође се сматра да је ова управа одговорна за операцију „Сатаник” чији је циљ била неутрализација брода „Rembow Warrior” који је био део кампање еколошког покрета „Greenpeace” против француских нуклеарних проба на Пацифику. Наиме 11. 07. 1985.

---

¹⁹ BRGE је формирана 1993. године с циљем отклањања слабости на пољу електронског извиђања уочених за време Заливског рата. Организационо и функционално је наследила Групу за радио-електронску контролу (GCR), тј. снабдева Министарство одбране и војне команде са знањима добијеним техничким путем (SIGINT и сл.), с тим што обезбеђује и савете и пружа помоћ војним снагама у погледу безбедности комуникација и система информационе технологије. Устројена је по стандардима НАТО и врши размену обавештајних података са одговарајућим службама у иностранству. Иначе је служба GCR била установљена још 1941. године, а у оквиру SDECE/DGSE деловала је од 1971.

²⁰ О деловању ове дирекције у оквиру SDECE види нпр: Bernert, Philippe. S.D.E.C.E.: service 7. L'extraordinaire historie du colonel Le Roy-Finville et de ses clandestins, Paris: Club France Loisirs, 1980.

године, агенти DGSE су активирали бомбу на том броду, који је био усидрен у луци Окланд на Новом Зеланду, убивши при том фоторепортера Фернандо Пеироа.²¹

Финансијска и кадровска служба, поред пружања кадровске и финансијске подршке, има и обавезу стручног усавршавања и школовања припадника DGSE, које се врши у самој централи службе и њеним базама - нпр. центрима за обуку командоса у источним Пиринејима, Центру за обуку подводних диверзаната на Корзици, Војном спортском центру „Вансенска шума“, код Париза, Центру за обуку резервног добровољачког састава падобранских јединица, итд. Након реформи DGSE и стварања Генералштаба специјалних снага, у оквиру DGSE, деловала је 11. Падобранска шок регимента (11 е RPC) којој су у мирnodопско време биле препуштене операције Дирекције за акције. Међутим, средином 1995. године ова регимента је распуштена, а њене послове и задатке преузеле су друге јединице (CPES, CIPS, SREOM).

Служба техничког материјала задужена је за контраприслушну и контрадиверзиону контролу инсталација, као и за офанзивну примену техничких средстава у раду DGSE. Она практично опслужује све остале дирекције у погледу тајног коришћења техничких средстава.

Може се закључити да је DGSE централна обавештајна служба Француске. По положају у безбедносно-обавештајном систему је ресорска (војнообавештајна) служба, будући да функционише у саставу министарства националне одбране и да су на кључним руководећим местима војна лица. Међутим, већину њеног састава ипак не чине официри него цивилна лица. По објектима интересовања, DGSE је истовремено стратегијска војнообавештајна служба - научно-технолошка обавештајна служба и офанзивна контраобавештајна служба. Делује искључиво у иностранству као спољна обавештајна служба примењујући, пре свега, тајне и потајне методе, али и метод сарадње, електронско извиђање и субверзивне активности. Најзад, познато је да последњих година приоритетни задатак ове службе представља технолошка шпијунажа.²²

ДИРЕКЦИЈА ЗА ВОЈНИ ОБАВЕШТАЈНИ РАД (DRM)

Војна обавештајна служба, са официјелним називом **Дирекција за војни обавештајни рад - DRM** (*Direction du Renseignement Militaire*), је створена 1992. године ради отклањања слабости у обавештајном раду војне природе које су уочене током Заливског рата. Наиме, 06. 05. 1991. године је у Институту за високе студије националне одбране тадашњи француски ми-

²¹ Посебно истакнуту улогу у овој афери је имала Станице Ронилачке борбене команде (CINC). Она је основана 16. 04. 1956. године и била је стационирана на Корзици све до афере Greenpeace, након чега је пребачена у Бретању.

²² У периоду након 1990. године FBI је разоткрио покушаје инфилтрације DGSE у неке америчке компаније (IBM, Boeing, Texas Instruments и др.). Иначе је прикупљање података о врхунским технологијама од стране агената DGSE присутно и у другим земљама НАТО, што је изазвало жустре критике и реакције.

нистар одбране оштро критиковао француску обавештајну службу указујући на четири основне слабости запажене у току заливног рата:

- недовољност елемената за упоређивање података и средстава за обраду расположивих информација;
- зависност од САД у обавештајним активностима;
- недовољност оперативних и тактичких обавештајних средстава употребљених током рата у Заливу,
- неадекватна брзина развоја и организације обавештајних мрежа.

Осим тога, он је указао и на тешкоће у координирању рада главних обавештајних институција у Француској, односно DGSE, DPSD, Генералне дирекције за наоружање, Делегације за опште студије и Центра за експлоатацију воних обавештајних података (CERM).²³

У оснивачком акту од 16. 06. 1992. године, као делокруг рада DRM, наводи се планирање, координација, прикупљање и коришћење података само војне природе. Међутим, у међувремену је ова служба почела да се бави планирањем, организацијом и прикупљањем свих обавештајно-интересантних сазнања од војног значаја, укључујући стратешки и политички обавештајни рад за који је првенствено надлежан DGSE. Најзад, ова служба је апсорбовала дотадашњу делатност службе CERM, Центра за информације о електромагнетским зрачењима (*Centre d'Information sur les rayonnements Electromagnetiques* – CI-REM), Интерармијске HELIOS снаге, видовских обавештајних служби тј., Других бироа копнене војске и ваздушних снага, као и Интерармијског центра за IMINT (CFI).²⁴ Истовремено, је обавештајни апарат ратне морнарице остао изван DRM, будући да је и даље непосредно потчињен бироу за спољне послове (BRE) у склопу оперативног штаба морнарице.

Поменути Центар за експлоатацију обавештајних података - **CERM** (*Center de la Exploatacion Renseignements Militaire*) је имао седиште у близини Париза, а основни задаци су му били аналитичка обрада података, израда обавештајних материјала и њихова дистрибуција јединицама, штабовима и командама, као и планирање и усмеравање осталих видова обавештајне активности. Руководилац CERM је био одговоран начелику Генералштаба, а преко њега министру националне одбране и председнику Републике. Основна намена ове службе је била да планира, организује, прикупља и анализира податке о страним армијама на стратешком и оперативном нивоу, док је тактички ниво војнообавештајног рада био у надлежности видовских обавештајних служби. Деловала је офанзивно, углавном преко војних изасланстава и у оквиру пунктова DGSE. Поред тога, прикупљала је обавештајне податке и извиђањем, изучавањем војне литературе и сређивањем података које је добијала од других служби, посебно од DGSE. Пошто се Легија странаца налази у оквиру

²³ Band, Jacques F., „Le renseignement duran la guerre du Golfe”, in: *Revue Militaire Suisse*, No.10(1991), pp. 22–31.

²⁴ IMINT (Imagery Intelligence) је техника прикупљања обавештајних података путем обраде сателитских оптичких, радарских и термовизијских снимака.

француске армије, користила је и могућност да обавештајно делује преко легионара, држављана разних земаља.²⁵

CERM је обједињавао све релевантне податке које су прикупљали Други бирои сва три вида оружаних снага и жандармерије, али и војни аташеи и DPSD. Тесно је сарађивао са DST и, по природи ствари, са DPSD и DGSE, као и са војнообавештајним службама других земаља чланица НАТО. Најзад, у погледу организационе структуре, CERM је био организован кроз следећих шест одељења: I одељење се бавило изучавањем страних армија коришћењем легалних метода, односно праћењем војне литературе, других средстава информисања и извештаја ad hoc мисија; II одељење је имало обавезу мобилизације; III одељење се бавило планирањем активности француских војних посланстава код страних армија; IV одељење је изучавало активност страних војних мисија акредитованих код Министарства одбране Француске; V одељење преводило прикупљене и заплењене документе и радило на њиховој обради, тумачењу и даљем коришћењу, и VI одељење се ангажовало на пословима техничке документације.

Служба DRM је организована на сличним принципима као и CERM, тј. нема ингеренција за примену тајних метода у граничном раду (агентура и сл.), јер је то у надлежности DGSE. Већину података добија анализом сателитских и других електромагнетских снимака, и у томе се максимално ослања на BRGE. Директно је потчињена Министарству националне одбране, а у раду најшире сарађује са DPSD и другим француским обавештајним институцијама, затим са Дирекцијом националне жандармерије (DGGN) штабовима оружаних снага. Током 1995. године служба је запошљавала око 1600 лица, од чега је 50% било из састава копнене војске. У свом саставу има следеће организационе јединице:

- поддиректорат за истраживања - надлежан је за прикупљање обавештајних сазнања из персоналних извора (HUMINT) и електронским путем на оперативном нивоу, при чему користи услуге BRGE;
- поддиректорат за експлоатацију - створен је од бивших служби CERM и CIREM и има идентичне задатке (IMINT и др.);
- поддиректорат за пролиферацију и наоружање - надлежан је за проучавање и анализу претњи од распрострањања нуклеарне технологије, хемијског наоружања и сл.;
- поддиректорат за технику - одговоран је за пружање техничке подршке осталим организационим јединицама DRM,

²⁵ Елактантан пример таквог деловања је активност легионара током грађанског рата у бившој БиХ, посебно оних који су пореклом или су рођени на простору бивше СФРЈ, када је у оквиру међународних снага (SFOR) у ратним зонама била стационирана једна регимента Легије странаца као регуларни батаљон француске армије. У оквиру редовних делатности (обезбеђења аеродрома и хуманитарних путева и патрола у зонама између зараћених страна), легионари су исказивали јасно уочљив степен обавештајног интересовања у свим ентитетима.

– поддиректорат за кадрове и администрацију - надлежан је за пријем и обуку кадрова и друга персонална питања.²⁶

ДИРЕКЦИЈА ЗА ЗАШТИТУ И БЕЗБЕДНОСТ ОДБРАНЕ (DPSD)

Дирекција за заштиту и безбедност одбране - DPSD (*Direction de la Protection et de la Securite de la Defence*) формирана је после II светског рата као контраобавештајна служба за заштиту установа, команди и јединица оружаних снага Француске, а уобичајена скраћеница за њу је SM (од *Securite Militaire* - Војна безбедност). Редифиниција надлежности ове службе извршена је Декретом од 17. 12. 1979. године. Данас представља специјализовану службу безбедности француске армије, чији је основни задатак контраобавештајна заштита француске армије и привредних институција које претежно раде за потребе војске. Нема извршна овлашћења и по томе је атипична („неопера- тивна“) политичка полиција, одн. служба безбедности.

DPSD организационо и функционално припада Генералштабу, али је директно везана за Министарство одбране. Сви регионални и локални одсеци су подређени Директору службе који одговара само министру. Формално су припадници DPSD „на располагању“ одговарајућој војној команди, али је у ствари обротно. Наиме, команде снабдевају Службу одговарајућим возним парком, опремом за телекомуникације, фотографским, видео и сличним материјалом.

Организациона структура DPSD у територијалном погледу адекватно прати географску распоређеност оружаних снага. Наиме, центри Службе функцио- нишу у свакој војној, ваздухопловној и поморској области, док прекоморски центри и центар индустријске безбедности Париске области имају међуармиј- ски карактер и посебан значај. На нивоу дивизија и бригада моторизованих снага, или на „осетљивим тачкама“ формиран су одсеци DPSD. Они су по правилу подређени регионалним центрима, али постоје и самостални одсеци. Читавом Службом руководи Централна дирекција на чијем се челу налази генерал који се поставља декретом. Његови помоћници за пријем и распо- ређивање кадрова су виши официри из сва три вида оружаних снага и жан- дармерије. Иначе је DPSD организована у четири одељења, и то:

! одељење (за истраживање и експлоатацију) ангажује се на задацима поли- тичке полиције, тј. на праћењу одређених средина у Француској са приорите- том на екстремно леве и десне организације. Такође се бави одбраном структура армије од шпијунаже и субверзивног деловања. У раду интензивно користи све класичне методе обавештајне делатности, од агентурног метода до тајне примене техничких средстава, тајног праћења и осматрања, итд.;

---

²⁶

Према француским средствима информисања војнообавештајна служба (DRM) је на Космету „истиснула“ спољну обавештајну службу (DGSE), што је један од разлога за евентуалну смену највишег руководства DGSE. Афера „Паук“ је показала да је у погледу француске шпијунаже на Космету и шире активна и служба DST.

II одељење (за индустрију), поред безбедносне заштите предузећа која раде за ратну привреду, остварује контролу и над институцијама које се баве трговином наоружања и високе технологије;

III одељење обавља административне, организационе и персоналне послове,

IV одељење се бави анализирањем рада и изразом докумената корисницима.

Према Декрету од 17. 12. 1979. године ова Служба „обезбеђује техничку везу са другим службама за прикупљање података и прикупља од њих податке који се тичу безбедности војних средстава одбране“. Другим речима, она уско сарађује са француском територијалном контраобавештајном службом (DST), са службама DGSE и RG, са полицијом, царином и жандармеријом, али и са страним службама безбедности и полицијама - нпр. са немачким полицијским институцијама везано за француске оружане снаге у Немачкој.²⁷

ДИРЕКЦИЈА ЗА НАДЗОР ТЕРИТОРИЈЕ (DST)

Дирекција за надзор територије - DST (*Direction de la Surveillance de Territoire*) је контраобавештајна служба која је била основана још 1899. године, али је фактички радила само од 1939 до 1942. године, када је расформирана. Њен рад је обновљен након коначног ослобођења Француске од немачке окупације 1945. године.²⁸

DST има за основни задатак спречавање и сузбијање продора страних обавештајних служби, супротстављање тероризму и решавање других безбедносних проблема унутар државних граница Француске. На плану спречавања и сузбијања тероризма она истражује податке везане за тероризам међународног значаја и то када се ради о активностима терористичких група базираних у иностранству.

Иначе је непосредно по завршетку II светског рата, приоритетан задатак ове службе био откривање и документовање колаборације са окупатором и суђење агентима нацистичких обавештајних служби (Гестапо, Абвер и др.). У време алжирског рата, DST је истовремено била носилац активности против деловања алжирског „Фронта националног ослобођења“ и француске десничарске „Организације тајне армије“ (OAS).

До почетка седамдесетих година овог века, DST је у основи била служба за цивилну контрашпијунажу, али је од тада и служба за противтероризам и контрасубверзију, а од 1981. године је преузела и већину контраобавештајних надлежности и ресурса (нпр. лабораторије за тајну контролу поштанских пошиљки) од службе SDECE, одн. DGSE. У исто време је DST (и DGSE) испо-

²⁷ О DPSD види опширније: Dolent, Jean; Daquin Thomas, *Securite militaire en France*, Paris: „Objectif“ Les Editions du cerf, 1981.

²⁸ DST је обновио и њоме непосредно руководио до 1958. године R. Wybot. О томе види опширније: Bernert, Philippe, Roger Wybot et la bataille pour la D.S.T., Paris: Presses de la cita, 1975. О деловању DST после 1981. године, посебно на плану тајне контроле поштанских пошиљки и слично, види нпр. Вишнар, Фран, оп. цит, стр.28-33.

БЕЗБЕДНОСТ

љио нарочиту активност у супротсављању обавештајним службама СССР и појединих источноевропских земаља, које су биле активне нарочито у погледу економске шпијунаже и стварања политичке агентуре. Такав је случај био са КГБ, румунском службом државне безбедности (Секуритате), мађарском цивилном обавештајном службом (AVH) и источнонемачким Министарством државне безбедности (MfS- Штази).

Декретом из 1951. године и касније донетим прописима, одређен је следећи делокруг рада DST:

- праћење, тајна контрола и спречавање свих видова тајне активности усмерене против Француске из иностранства;
- надзор над радом политичких удружења и организација у Француској и изван ње;
- обезбеђење нуклеарних тајни Француске;
- заштита од економско-индустријске шпијунаже;
- контрола дневне штампе и других публикација;
- увид у активности емиграната са екстремним ставовима и понашањем;
- праћење и неутралисање субверзивне активности странаца у Француској, односно надзирање сумњивих странаца, давање обавештења за отказивање боравка и забрану уласка истим у Француску и предлагање одузимања француског држављанства оним странцима за које се сумња да раде за неку страну обавештајну службу,
- сарадња са DRM, DPSD и DGSE.

DST је строго централизована територијална служба безбедности, с тим што ради реализације својих контраобавештајних активности и послова има право и да делује офанзивно према другим државама. Она се не уклапа у постојећу полицијску организацију по префектурама, а осим централе има седам регионалних контраобавештајних сектора, тј. центара који покривају војне области у Француској и главни град. Центри се налазе у Паризу, Лилу, Турсу, Нанту, Тулузу, Марсеју, Дижону. Поред регионалних подручја-војних области (Север, Центар, Запад, Југозапад, Југоисток, Исток), центри DST су надлежни и за одређене прекоморске департмане и поседе.

DST је организована тако што у свом саставу има шест централних служби и исто толико поддирекција. Службе су: 1) за администрацију; 2) за пријем и обуку; 3) за архив и документацију; 4) служба безбедности; 5) за везе са другим француским службама (DGSE, RG, DPSD) и страним безбедносно-обавештајним институцијама (CIA, FBI, Mossad), и 6) за остале послове. Централа DST и контраобавештајни сектори организовани су по линијама рада (обрада странаца и антитерористичка делатност, аналитика, техника и превођење и контраобавештајна заштита), а кроз шест специјализованих поддирекција: 1) за истраживања, синтезе и анализе; 2) за борбу против тероризма („В 2”); 3)

за електронско извиђање; 4) за праћење штампе; 5) за надзор индустрије, и 6) за остале послове.²⁹

Према западним изворима, DST има у свом саставу око 2.000 специјалиста за контраобавештајне послове и 5.000 службеника ангажованих на пословима администрације, техничким и другим задацима у централни службе, по контраобавештајним секторима и детаשמанима у прекоморским департаманима. DST има извршна овлашћења (оперативна контраобавештајна служба), али јој у реализацији конкретних активности значајну помоћ пружа Генерална дирекција судске полиције (DCPJ). Најзад, DST је почев од 1982. године овлашћена да делује и у иностранству (офанзивни контраобавештајни рад).

ДИРЕКЦИЈА ЗА ОПШТА ОБАВЕШТЕЊА (RG)

Дирекција за општа обавештења - RG (*Direction des Renseignements Generaux*) основана је 1949. године трансформацијом Службе за општа обавештавања која је настала 1937. године, а иначе потиче од Специјалне железничке полиције формиране још 1855. године.³⁰ RG је ресорска обавештајна служба и делује у оквиру Министарства унутрашњих послова на плану прикупљања и централизације безбедносних информација. У сфери борбе против тероризма прикупља податке везане за унутрашњи политички екстремизам и сепаратистички тероризам (нпр. корзикански). Своју делатност RG обавља у префектурама департамана, тако да је за рад одговорна префекту као највишем полицијском функционеру у одређеном департману. На нивоу Генералне дирекције националне безбедности има своју централу која обједињава рад свих испостава - организационих јединица које делују по префектурама.

RG је унутрашња обавештајна служба, што значи да нема извршних овлашћења, за разлику од DST и судске полиције. Ангажована је на реализацији остваривања ширег полицијског надзора и прикупљања обавештења, која даље служе као основа за активност других специјализованих полицијских установа у Француској. Као цивилна служба политичке полиције, RG је овлашћена да прати делатност искључиво крајње деснице и екстремне левице, мада су у пракси откривени случајеви да је ова служба надзирала и поједине угледне француске политичаре. Има развијену мрежу сарадника на целокупној националној територији, а користи и готово све легалне могућности за обавештајни рад. У делокруг рада RG улазе следећи послови и обавезе:

– прикупљање дневних информација из штампе и полицијских извештаја на основу којих израђује прегледе-билтене у циљу обавештавања Владе;

²⁹ После реорганизације безбедносно-обавештајног система Француске из 1981. године, унутар DST формиран је посебан одсек за праћење делатности америчких обавештајних служби у Француској, и резултати рада тог одсека јавно су обелодањени почетком 1995. године, када је отказано гостопримство тројци америчких ДК представника под оптужбом да су се бавили агентурним радом на територији Француске.

³⁰ Buisson, H., „Le service des Renseignements Generaux de la Surete National: Son histoire”, in: Revue Criminologie et de la police tchnique, No.3(1949), p. 160,163.

- у циљу прикупљања тих информација, присуствовање заседањима скупштина области и округа, као и скуповима политичких удружења и организација;
- вршење надзора над сумњивим групама, организацијама и појединцима (студентске и синдикалне организације, мировни покрети, организације и клубови емиграната итд.);
- контрола граничних прелаза у сарадњи са Ваздушном и Граничном полицијом;
- старање о спровођењу закона о боравку и кретању странаца и предлагање административних мера на том плану;
- откривање и праћење појединачних и групних потенцијално опасних манифестација класичног криминалитета (насиље, промет наркотика, skinheads),
- сузбијање расних немира и побуна и остваривање увида у делатност расно оријентисаних организација.³¹

Пошто је RG подељена на одсеке, ове послове о странцима реализује њен Пети одсек са своја три одељка. **Први одељак** је ангажован на обезбеђењу страних функционера у време њиховог боравка у Паризу, као и у надзору колоније странаца у департману Сене. **Други одељак** врши административну контролу странаца, пријава и одјава њиховог боравка, издавање виза за ту категорију лица и сл. **Трећи одељак** има за обавезу праћење активности и интересовања странаца ради откривања евентуално сумњивих међу њима. Овај одељак је, између осталог, пратио и активност екстремне политичке емиграције пореклом из Југославије. Најзад, према подацима који су познати, RG располаже картотеком са неколико милиона картона и близу милион до-сијеа за појединце или групе лица.³²

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Структуру и функционисање актуелног безбедносно-обавештајног система Француске детерминишу различити фактори као што су: традиција, сложени односи на друштвеном и политичком плану унутар земље, међународна позиција Француске као једне од највећих светских сила, њене тежње да узме активно учешће у креирању новог светског поретка, феномен унутрашњег и међународног тероризма итд. Поред изузетне сложености, актуелни безбедносно-обавештајни систем Републике Француске карактерише и одсуство парламентарне контроле над радом обавештајних институција.³³ Другим речима, политичка контрола над радом свих обавештајних служби и служби безбедности је у рукама извршне власти, а реализује се путем различитих координационих тела којима председава председник Републике, односно премијер.

³¹ По неким изворима, у оквиру RG ове послове обавља посебан Поддиректорат за расна питања, реакције и побуне.

³² Ђорђевић. Обрен, Основи државне безбедности: општи део, Београд: ВШУП, 1987, стр.217.

³³ Brunot, Patrick, „Le controle parlementaire des politiques de renseignement”, in: Defense nationale, No.2(1997), pp:55-63.

Ово је константна одлика француског безбедносно-обавештајног система упркос његовим релативно честим изменама и реорганизацији самих служби (нпр. 1971, 1974, 1981, 1992. године), али и других безбедносних структура - нпр. својевремено укидање деголистичке Службе цивилног деловања (SAK) која је деловала као паралелна обавештајна служба након 1958. године, затим укидање Суда за безбедност државе (*Cour de surete de l'etat*) који је „покривао“ обавештајне и субверзивне операције SDECE и др. Најзад, успостављена обавештајна координација значајно доприноси рационализацији, интеграцији и квалитету у раду француске „обавештајне заједнице“ у којој поједине службе практично конкуришу једне другима (нпр. DGSE и DRM).

Следећа карактеристика овог безбедносно-обавештајног система је недостатак аутономно-централне обавештајне установе, по чему се Француска разликује од САД, СР Немачке и већине других европских земаља. Наиме, све француске обавештајне службе и службе безбедности су ресорске и делују као организационе целине у оквиру два министарства, и то: а) у оквиру Министарства националне одбране: 1. Генерална дирекција за спољну безбедност (DGSE); 2. Војнообавештајна служба (DRM), и 3. Дирекција за заштиту и безбедност одбране (DPSD), и б) у оквиру Министарства унутрашњих послова: 1. Дирекција за надзор територије (DST) и 2. Дирекција за општа обавештења (RG).

Закључује се да у концепцији актуелног безбедносно-обавештајног система Републике Француске и даље доминира војни фактор (нпр. DGSE као водећа и истовремено централна обавештајно-безбедносна служба је војна, тј. ресорска) што је последица значајне улоге Француске у западним војним блоковима (НАТО, ЗЕУ), али и опредељења да се тачно и благовремено предвиђање будућих догађаја и заштита националне територије од тероризма, сецесије и сличних појава, сврстају у основне задатке француске армије у будућности. Ови задаци се по природи ствари реализују обавештајним радом, између осталог и тзв. космичком шпијунажом. Приоритет је и научно-технолошка шпијунажа и, истовремено, заштита сопствене високо развијене војне и цивилне (аутомобилске, фармацеутске и др.) индустрије и технологије од свих, па и од најближих савезника.³⁴ Ипак, најважнији задатак француских обавештајних служби је очување постојећег политичког и државног поретка у земљи, као и очување француског утицаја у бившим колонијама и трећим земљама.

Француска војнообавештајна служба је интегрисана и у тзв. наднационалне обавештајне системе НАТО пакта и Западноевропске уније. Осим тога, служба DGSE у свом раду остварује тесну сарадњу са бројним безбедносно-обавештајним институцијама западних земаља (CIA, BND, Mossad, SIS/MI 6), али и са обавештајним службама Марока, Ирана, Саудијске Арабије, Египта и

³⁴ Познато је да је британска обавештајна служба (SIS/MI 6) пре неколико година путем класичне шпијунаже дошла до супертајне технологије за праћење нуклеарних подморница из француске морнаричке базе у Бресту.

Заира. Та сарадња институционализована је у оквиру „Сафари клуба” основаног 1976. године, док се сарадња са службама Шпаније, Италије, Марока, Туниса и Алжира одвија у оквиру „Медитеранског клуба” (тзв. Миди клуба) основаног 1982. године у Риму. Традиционалне везе Француске са Африком и Блиским Истоком свакако су допринеле да DGSE постане једна од најуспешнијих обавештајних служби у истраживању тих подручја. Најзад, приоритет у обавештајној оријентацији DGSE и других француских обавештајних служби и даље су Блиски и Далеки Исток, али и европске земље у транзицији. У њима ове службе делују не само обавештајно, већ и субверзивно (превратничка дејства и сл.).

ЛИТЕРАТУРА ЗА ДАЉЕ ИЗУЧАВАЊЕ

1. **ALLARD**, Paul, Рат шпијуна, Београд: „Звезда”, 1936 (Превод дела: *La guerre des espions*).
2. **BERNDORFF**, H. R., *Les grandes espions* - Paris: Edition Montaigne, (s.a.)
3. **BERNDORFF**, H. R., Commandant Ladoux, Johnson T. M., *Подземна дипломација: политичка, војна и индустријска шпијунажа у миру и рату*, Загреб: Минерва, 1940.
4. **BERNERT**, Philippe, *Roger Wybot et la bataille pour la D.S.T.* - Paris: - Presses de la cita, 1975.
5. **BERNERT**, Philippe, *S.D.E.C.E.: service 7. L'extraordinaire histoire du colonel Le Roy-Finville et de ses clandestins* - Paris: Club France Loisirs, 1980.
6. **BOUCARD**, Robert, *Les dessous des archives secretes (d'un espionnage a l'autre)* - Paris: Les Éditions de France, 1929.
7. **BUISON**, H., „Le service des Renseignement Generaux de la Surete National: Son histoire”, in: *Revue Criminologie et de la police tehniqye*, No.3(1949), p.158-163.
8. **БУКАР**, Роберт, *Иза кулиса француске и немачке обавештајне службе* -(s.l.): (s.n), (s.a.).
9. **BRITSCH**, J., *Le 2^e bureau d'armee* - Paris: Ecole superieure de guerre, 1956. (Etudes operations, 2^e cycle).
10. **BRUNOT**, Patrick, „Le controle parlementaire des politiques de renseignement”, in: *Defense nationale*, No.2(1997), pp. 55-63.
11. **CARMONA**, Robert, „Le secretariat general de la defense nationale”, in: *Defense nationale*, Vol.51(1995), pp.161-165.
12. **CHEMIN**, Bernard; Hebert Jean, „Борба против тероризма”, у: *Избор*, бр.4(1987), стр. 341-348.

13. **DE VOSJOLI** , Pierre L. Thyrand, *Lamia*, Boton: Little, Brown & Co., 1970.
14. **DETOURBET**, Robert, *L'espionnage et la trahison* - Paris : L. Larose & Forcel, 1898.
15. **DOLENT**, Jean; Daquin Thomas, *Securite militaire en France* - Paris : „Objectif“ Les Editions du cerf, 1981.
16. **FALIGOT**, Roger, Krop Pascal, *La piscine: Les services secretes Français 1944-1984*, Paris: Sevil, 1985.
17. **FOURCADE**, Marie-Madeleine, *L'Arche de Noé* - Paris : Fayard, 1968.
18. **GOLENDORF**, Pierre, *7 ans a Cuba: 38 mois dans les prisons de Fidel Castro*. - Paris: Editions Pierre Belfond, 1976.
19. **GUILLEMOT**, Pierre - Charles, *Les 12 vice-consuls. Afrique du nord 1942* - Paris: Edition Oliver Orban, 1977.
20. **ISNARD**, Jacques, „Services de renseignement: La grande mutation“, in: *Defense et armement*, No.108(1992), pp.26-31.
21. **KLEN**, Michel, „La nouvelle du renseignement“, in: *Defense nationale*, No.6(1993),pp.47-58.
22. **LADOUX**, George, *Les chasseurs d'espions* - Paris: Librairie des Champs - Élysées,1932.
23. **LAPORTE**, Maurice, *Espions rouges: Les dessous de l'Espionnage Soviétique en France* - Paris : „Alexis Redier“, 1929.
24. **MASSARD**. Emile, *Обрана Париза: Њемачка шпијунажа за вријеме рата* - Загреб: Типографија, 1922.
25. **MENNEVEE**, M. R., *L'espionnage international en temps de paix. Tome I: L'espionnage international diplomatique, militaire et naval service des renseignements militaires* - Paris: R. Mennevee, 1929.
26. **MERMET**, Armand, *L'officier de renseignements regimentaire en campagne* - Paris (etc.): Charles-Lavauzelle & C (editeurs militaire), 1940.
27. **NAVARRÉ**, Henry, *Service de renseignement 1871-1944*, Paris: Edition Plon, 1978.
28. **NORD**, Pierre, *L'actuelle guerre secrète* – Paris: Editions Planète, 1967.
29. **NORD**, Pierre, *Mes camarades sont morts. TomeI: La guerre du renseignement* – Paris: Libraires artheme Fayard, 1947.
30. **NORD**, Pierre, *Mes camarades sont morts. Tome II: Le contre-espionnage* – Paris: Libraires artheme Fayard, 1947.
31. **PAILLOLE**, Paul, *Services speciaux 1935-1945* – Paris: Editions Robert Laffont, 1976.
32. **Р. Г.**, „Неке милитаристичке и обавештајне операције Француске на афричком континенту“, у *Избор*, бр.4(1979), стр. 400-406.
33. **RICHTER**, Stéphane, *Service secret: (De l'École d'espionnage au poteau de Vincennes)* – Paris: Éditions Mignolet & Storz, 1934.
34. **ROUTIER**, Fernand, *L'Espionnage et la Trahison: en temps de paix et en temps de guerre* – Paris: Henri Charles-Lavauzelle, 1914.

БЕЗБЕДНОСТ

---

35. **РИШЕ**, Марта, *Мој обавештајни рад* – (s.l.): (s.n.), (s.a.).
36. **SICOT**, M., „Републичке чете сигурности (Les comagnies Republicaines de securite)“, у: *Организација на современите криминалистички полиции (избор на статии)*, Скопје: Факултет за безбедност и општествена самозаштита, 1988, стр. 251.
37. **STEAD**, Philip John, *Second Buerau*, London: Evants Brothers, 1959.
38. *The French Spy-Ring in the UAR: a Conspiracy Confirmed by Confessions*, Cairo: Information department, 1962.
39. **ВИШНАР**, Фран, *Шпијунажа и контрашпијунажа: примјери из сувремене праксе* – Загреб: Алфа, 1991.
40. **WOLTON**, Thierry, *Le KGB en France* – Paris: Bernard Grasset, 1986.

ПРОФ. ДР МИЋО БОШКОВИЋ: „АКТУЕЛНИ ПРОБЛЕМИ СУЗБИЈАЊА КОРУПЦИЈЕ”

Проф. др Љубомир СТАЈИЋ

Недавно је у издању Полицијске академије у Београду изашла из штампе монографија „Актuelни проблеми сузбијања корупције”, аутора проф. др Мића Бошковића. Садржај монографије заснива се на резултатима спроведених теоријских и емпиријских истраживања у оквиру научног пројекта „Развој и примена научних метода у систему безбедности”, који се реализује на Полицијској акаде-

мији. Како сам аутор тврди корупција није појава новијег датума, али је као друштвено-негативна појава данас актуелна. Као сложен социолошки и историјски феномен она је присутна у свим државама света.

Ова монографија, поред уводних и методолошких напомена и пописа литературе, садржи четири следећа дела: 1) **Етиолошка и феноменолошка обележја корупције**; 2) **Методe и субјекти супротстављања корупцији**; 3) **Интерпретација резултата емпиријског истраживања** и 4) **Закључна разматрања резултата истраживања са аспекта могућности решавања проблема корупције - нека основна питања у вези са изразом стратегије супротстављања корупцији.**

Излагање садржине унутар поменутих делова компоновано је прецизно, са јасном систематиком предмета обраде и адекватним насловљавањем обрађених питања по појединим поглављима и одељцима. Поменути обухват обрађене материје, прецизност компоновања садржине и јасноћа систематике, као и лак и разумљив језик и стил који карактеришу рукопис, обезбеђује да се, формално посматрано, без тешкоћа оствари основна намена рукописа, коју је аутор дефинисао у делу под називом **Уводне и методолошке напомене**. Наиме, рукопис испуњава услове да би послужио за разматрање корупције са становишта кривично-правне одговорности, мада нису запостављени и други облици корупције.

Коришћена литература, чији је преглед дат на крају рукописа, указује да је аутор у доброј мери и сразмерно користио домаћу и страну литературу, као и искуства из своје праксе, а нарочито резултате добијене емпиријским истраживањем. Врло корисним оцењујемо спој теоријских и практичних резултата ауторовог истраживања.

У **Уводном делу** аутор је определио свој приступ обради материје посебно назначивши предмет обраде, као и неминовност дефинисања основних појмова у виду радних дефиниција, како би се лакше сагледала узрочно-последична повезаност појава које одређују настанак, опстанак и развој корупције, као изразито негативне друштвене појаве.

Аутор такође наводи да ће тежишни део обрађивања материје бити обухват кривично-правне одговорности, мада нису запостављени ни други облици корупције. Посебну пажњу аутор је посветио новим појавним облицима корупције у оквиру савремених облика криминалитета, које карактеришу савремене методе и средства њиховог извршења.

Посебан проблем за аутора представљала је комплексност саме појаве, која се увек може анализирати са више аспеката, као и недостатак међународно признатих дефиниција. Ово због тога што су у овој области присутни различити појмови (у зависности од земље у којој су настали). У том смислу, аутор је изабрао исправан пут и начин да превазиђе ове тешкоће. На тај начин издигнути су евентуални приговори о могућој непрецизности.

У делу под називом **Етиолошка и феноменолошка обележја корупције** аутор разрађује приступ проблему изложеном у Уводном делу. Аутор на самом почетку излаже достигнућа у решавању проблема дефинисања корупције на међународном плану почевши од одредби нацрта конвенције УН о кажњавању корупционашких дела.

Затим се наводе ставови још девет одабраних стручњака везани за проблем дефинисања корупције. Сви цитирани експерти су из различитих земаља што утиче на стварање целовитије слике о схватању наведеног појма у свету. Посебно занимљивим чини се део приказа кажњивости кривичних дела корупције од стране домаћих и међународних јавних службеника у појединим земљама. Тако су презентирана решења из кривичних закона Пољске, Италије, Француске, Белгије и др.

У делу Међународна етиолошка обележја корупције аутор разматра узроке корупције анализирајући радове аутора из западних земаља, земаља бившег реалсоцијализма и, на крају, развијених земаља Азије. Притом аутор у посебном делу излаже узроке корупције у нашој земљи. Узроци корупције посматрани су кроз три димензије: друштвену, државно-управну и индивидуалну.

Овакав приступ омогућио је аутору да изврши компаративну анализу етиолошких обележја корупције, како кроз историју, тако и у данашњим условима. Основна констатација аутора до које је дошао на основу ове анализе је „да су присутни бројни слични и различити узроци корупције, који у себи ипак носе специфичности друштвено-политичког система и актуелних пратећих промена у систему у коме су настали и да они настоје да опстану“. У том смислу анализирана су феноменолошка обележја корупције у Европској унији, Русији, Румунији, Пољској, САД, Јапану и нашој земљи.

Основне карактеристике корупционашких дела су: организованост, одговарајући статус учиниоца, присутност заштите појединца у одређеном степену,

знатна вредност противправно стечене добити, прикривеност, тешкоће у откривању и обезбеђивању доказа и др.

Иста методологија је употребљена и при компаративној анализи нормативно-правне регулативе сузбијања корупције.

У делу **Методи и субјекти супротстављања корупцији** аутор, умешно избравши, користи и анализира решења различитих земаља у превентивном и репресивном супротстављању корупцији. Притом аутор на језгровит начин изводи закључак о искуствима криминалне политике других земаља. Овакав приступ је сасвим правилан, јер та искуства, свакако, доприносе изградњи савршенијих метода за њено сузбијање. Основне карактеристике ових (превентивних и репресивних) метода на које указује аутор свде се на активнију улогу државних органа и низ економских, социјалних, правних, политичких и других мера. У том смислу, у области превенције аутор образлаже низ усаглашених и координираних активности и то:

- мере за решавање материјалног стања јавних службеника,
- промене и прилагођавање постојећег законодавства,
- обавезност давања изјаве о приходима, некретнинама и покретном власништву,
- изразу финансијских прописа усмерених ка побољшању борбе против корупције,
- побољшање организације и рада контролних служби, као и низ других.

Овакав приступ аутор поткрепљује анализом мера које спроводе многе земље. Тако се у тексту може наћи опис превентивних и репресивних мера које се предузимају у више страних земаља (Пољској, Мађарској, Словачкој, Словенији, Кини, Италији, Белгији, Холандији, Португалу, Куби, Јапану, Индонезији, Хонг Конгу, Тајланду, Аустралији, Замбији и Чилеу). Да би читава анализа била целовита аутор се потрудио да у посебном делу рукописа на језгровит начин прикаже нека ограничења примене репресивних мера у супротстављању корупцији. Ово из разлога што су репресивне мере дуги низ година биле основна метода у борби против криминалитета, па тиме и корупције, што није дало задовољавајуће резултате. У том смислу аутор закључује да репресивне мере, свакако, морају бити усклађене са превентивним мерама у смислу активности на смањењу свих криминалних фактора који потпомажу настајање и раст корупцијских кривичних дела.

Велики број страна аутор је посветио борби против корупције у нашој земљи. Први део овог текста односи се на теоријско истраживање метода и субјеката сузбијања корупције (превенција и репресија), док други део текста садржи приказ резултата емпиријског истраживања спроведеног на 1160 испитаника. Питања у анкети односила су се на поверење испитаника у органе задужене за борбу против корупције и спремности да им у тој борби помогну.

У делу **Интерпретација резултата еперијских истраживања** аутор је у виду статистичке обраде интерпретирао податке добијене истраживањем. И овај део се условно може поделити у два дела. Први део се односи на приказ,

анализу и интерпретацију података из двогодишњег периода (1997 -1998) регистрованих корупцијских кривичних дела од стране МУП-а Републике Србије на територији Републике Србије. Притом аутор је користио три статистике (полицијску, јавнополитичку и судску). Други део се односи на приказ, анализу и интерпретацију резултата добијених поменутом анкетом.

Овакав приступ аутора има посебан значај, јер омогућава сагледавање и упоређивање резултата по различитим елементима кривичних дела корупције и омогућава идентификацију њихових појединих облика и процену угрожености, без обзира на релативност података добијених истраживањем.

Закључујемо да је овом монографијом целовито обрађена тема о корупцији и то уз општи приступ и са коректном методологијом спроведеног теоријског и емпиријског истраживања и детаљном обрадом добијених резултата.